

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

**VOŠAHLÍK
JAKO SPECIFICKÝ SYMBOLICKÝ PROSTOR**

Mgr. et Mgr. Petra Chaloupková Košlíková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologických a historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Etnologie

Disertační práce

**VOŠAHLÍK
JAKO SPECIFICKÝ SYMBOLICKÝ PROSTOR**

Mgr. et Mgr. Petra Chaloupková Košlíková

Školitel:

Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.
(Etnologický ústav AV ČR)

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 1. srpna 2013

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji panu Doc. PhDr. Zdeňku Uherkovi, CSc. za cenné rady, podporu i pomoc, které mi věnoval při zpracování této disertační práce.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	TEORETICKÝ RÁMEC.....	6
2.1	VOŠAHLÍK V URBÁNNÍM KONTEXTU.....	7
2.1.1	Veřejný prostor.....	11
2.1.2	Gender ve veřejných prostorech.....	14
2.1.3	Tělo mluví beze slov (Promlouvající tělo).....	15
2.1.4	Pravou nebo levou?.....	23
2.2	LIDOVÁ ZBOŽNOST NEBO OKULTNÍ RELIGIOZITA?.....	26
2.2.1	Věřící bezvěrci.....	29
2.2.2	Dotyk pro štěstí.....	32
2.2.3	Pátrání po zdroji sil.....	39
2.2.4	Andělíček v kontextu katovského řemesla.....	43
2.2.5	Víra tvá tě uzdraví, případ Medžugorje.....	46
3	METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU.....	55
3.1	PŘEDMĚT A CÍL VÝZKUMU.....	55
3.2	SOUBOR ÚČASTNÍKŮ VÝZKUMU.....	57
3.2.1	Výběr vzorku.....	59
3.2.2	Limitace souboru.....	61
3.3	TECHNIKY SBĚRU DAT.....	62
3.3.1	Strukturované pozorování.....	64
3.3.2	Dotazníkové šetření.....	65
3.3.3	Polostrukturované rozhovory.....	68
3.4	TECHNIKY ANALÝZY DAT.....	72
3.4.1	Analýza strukturovaného pozorování a dotazníkového šetření.....	72
3.4.2	Interpretativní fenomenologická analýza.....	73
3.5	KONTROLA KVALITY V PRŮBĚHU VÝZKUMU.....	74
3.6	ĚTICKÁ STRÁNKA VÝZKUMU.....	77
4	ANALYTICKÝ RÁMEC VÝZKUMU.....	80
4.1	ŠKATULATA, HEJBEJTE SE.....	80
4.2	KOUZLENÍ S DOTAZNÍKY.....	84
4.3	ANDEĹÍČEK A JEHO PŘÍBĚHY.....	91
4.3.1	Lavičkové rozhovory.....	91
4.3.2	Rozhovory v kanceláři.....	94
4.3.3	Příběhy ze života.....	95
4.4	ZJIŠTĚNÍ.....	102
5	PŘÍNOSY A DOPORUČENÍ.....	106
6	ZÁVĚR.....	109
7	RESUMÉ.....	119
8	SEZNAM LITERATURY.....	121
9	PŘÍLOHY.....	133
9.1	PŘÍLOHA Č. 1 - DOTAZNÍK.....	134
9.2	PŘÍLOHA Č. 2 - ZÁZNAMOVÝ ARCH PRO STRUKTUROVANÉ POZOROVÁNÍ.....	137
9.3	PŘÍLOHA Č. 3 - FOTOGRAFIE VOŠAHLÍKA.....	138
10	SEZNAM PRACÍ STUDENTA.....	139

1 ÚVOD

Na náměstí Republiky v Plzni se nachází katedrála sv. Bartoloměje. V souvislosti s ní se nejčastěji hovoří o nejvyšší kostelní věži České republiky. Nejedná se však pouze o orientační bod plzeňské metropole. Každodenní život tamního náměstí ovlivňuje i jiným způsobem. Na jihovýchodní straně této katedrály se nachází barokní mříž s dvaceti osmi hlavičkami andělíčků, jež střeží gotické sousoší známé pod názvem Olivetská hora.¹ A právě jeden z andělíčků, který se již na první pohled liší od zbývajících hlaviček svou barvou, přitahuje kolemjdoucí bez ohledu na jejich věk, pohlaví či sociální status. Plzeňané jej nazývají vošahlíkem, vošahánkem nebo zcela jednoduše andělíčkem.² A ačkoliv pověst, jež se k vošahlíkovi pojí, téměř upadla v zapomnění, lidé věří, že jim splní jejich jakékoliv přání.

Osobně jsem měla příležitost se s tímto fenoménem blíže seznámit na dvou úrovních. Nejprve soukromně, když jsem se do západočeské metropole přestěhovala za účelem studia a přátelé mě k vošahlíkovi přivedli v období prvních zápočtů. Zkouškové období se tehdy vydařilo, nicméně na vošahlíka jsem postupem času mírně zanevřela, protože žádné jiné přání u něj vyřčené se mi již nesplnilo. Vrátila jsem se k němu až jako posluchačka předmětu vizuální antropologie. Tento předmět byl prvním impulsem k tomu, abych se začala o vošahlíka zajímat hlouběji. Pro jeho úspěšné absolvování bylo totiž nutné splnit zadání, které spočívalo v zachycení proměny určitého veřejného prostoru, například autobusové zastávky, v průběhu dne prostřednictvím fotografických snímků.

Ačkoliv jsem se při dalším studiu věnovala jiným tématům, andělíček se svým okolím mě již nenechal netečnou. Domnívám se, že se jedná o velmi zajímavý předmět plzeňského regionu, kterému doposud nebyla věnovaná dostatečná pozornost. Z tohoto důvodu jsem vošahlíka a jeho bezprostřední okolí učinila hlavním

¹ Sousoší se skládá ze čtyř soch, a to z modlicího se Krista, sv. Jakuba, sv. Jana a spícího sv. Petra.

² Níže v textu uvádím pouze název vošahlík či andělíček.

předmětem zájmu svého doktorandského studia, respektive jeho výstupu v podobě disertační práce.

Mým prvním záměrem bylo zjistit, jak lidé v urbánním prostoru, který vošahlíka bezprostředně obklopuje, interagují, jak jej utvářejí a jakým způsobem jej vnímají. Tyto poznatky by byly platné jak pro urbánní antropologii, tak pro praktické využití v rámci urbánního plánování či ekonomického rozvoje města (např. vytváření produktů k propagaci západočeské metropole). Na základě konzultací se svým školitelem a dalšími akademickými pracovníky Katedry antropologie FF ZČU jsem dospěla k názoru, že by bylo vhodné původní záměr rozšířit o duchovní rozměr samotného andělíčka. Tato nová dimenze práce tak představuje jeden malý střípek mozaiky obrazu české religiozity a poskytuje prostor pro další bádání.

V rámci disertační práce se tak snažím nalézt odpověď na hlavní výzkumnou otázku, která se ptá, zda vošahlík se svým bezprostředním okolím představuje veřejný prostor, v jehož rámci se odehrávají sociální interakce ovlivněné genderem jednajících osob, vírou, motivací k doteku či samotným uspořádáním prostoru. Podle M. Matějů (2003) se veřejné prostory soustřeďují kolem kulturních významů a hodnot a jsou vázány na symboliku míst a dějů. Vytvářejí socializační prostředí a plní sociálně integrační funkci. Tvoří prostředí pro setkávání lidí, jejich projevy, interakce a komunikaci.

Mnou předkládaná disertační práce se skládá ze tří vzájemně se prolínajících tematických okruhů, jejichž záměrem je uchopit zkoumaný předmět z různých úhlů pohledu a přispět k vytvoření určitého obrazu toho, co andělíček se svým bezprostředním okolím pro lidi znamená.

První tematický okruh se věnuje teoretickému vymezení pojmů jako je veřejný prostor, otevřený prostor, veřejné prostranství, apod. Tento pojmový aparát umožňuje vysvětlit, proč nahlížím na vošahlíka a jeho bezprostřední okolí jako na reprezentanta veřejného prostoru. Zároveň se moje pozornost soustředí na aktivity,

keré se v prostoru odehrávají. Z tohoto důvodu se rovněž zabývám genderem jednotlivých aktérů, proxemikou a orientací v prostoru, způsobem dotýkání se andělíčka, proměnlivostí skladby osob v průběhu dne, apod.

Ačkoliv jsem vošahlíka s jeho bezprostředním okolím pojala jako veřejný prostor, domnívám se, že lze hlavičku andělíčka zároveň uchopit jako prostředek, jehož pomocí se lidé snaží ovlivnit chod svého života. V rámci druhého tematického okruhu tak hledám odpověď na otázku, zda vošahlík představuje spíše projev lidové zbožnosti či reprezentuje příklon české společnosti k okultní religiozitě, na kterou poukazují dlouhodobé výzkumy V. Hamplové (2000), Z. Nešpora (2005), aj. S tím neodmyslitelně souvisí i způsob, jak jednotlivé předměty či místa nabývají svůj duchovní rozměr, který je hlavním kritériem, proč se lidé k danému předmětu nebo místu vztahují. Tato část práce čtenáře mimo jiné seznamuje i s existencí dalších analogických artefaktů, a to jak české, tak zahraniční provenience.

Na tuto problematiku úzce navazuje třetí, tedy poslední, tematický okruh práce. Ten pojednává o důvodech, které člověka k vošahlíkovi přivádějí, a to mnohdy navzdory dlouhé frontě, nepřízni počasí či obtěžkání nákupními taškami. V souvislosti s tím se rovněž vydáme na krátkou exkurzi do obce Medžugorje, která představuje jedno z nejznámějších duchovních míst současného světa. Na základě terénního výzkumu, který jsem v tomto poutním místě prováděla na jaře roku 2009, je možné komparovat důvody křesťanky věřících osob vykonat pouť s důvody vedoucími k doteku andělíčka na plzeňském náměstí. Neméně důležitou součástí posledního tematického okruhu jsou i příběhy, jež se k danému místu pojí. Zároveň se snažím nalézt odpověď na otázku, zda mezi lidmi existuje povědomí o legendě, která stála na samém počátku toho, jak se obyčejná hlavička andělíčka z barokního mřížoví proměnila v předmět pro štěstí.

Nedílnou součástí disertační práce je terénní výzkum, respektive jeho zpracování a vyhodnocení. Jeho hlavní těžiště spočívalo v propojení kvantitativní a

kvalitativní metodologie, jednalo se tedy o výzkum smíšený. Kvantitativní metodologie spočívala v použití strukturovaného pozorování a dotazníkového šetření. Pro záznam aktivit, jež se ve zkoumaném prostředí odehrávají, se mi zdálo vhodné využít možností audiovizuální techniky. Ta mi napomohla obsáhnout větší prostor a zaznamenat v něm probíhající činnosti. Zároveň mi poskytla možnost zpětně zkontrolovat strukturované pozorování, jež jsem prováděla fyzicky do předem připraveného záznamového archu.

Pozorování se uskutečnilo v průřezu roku 2008 a 2009, přičemž jsem se snažila zaznamenat i širokou škálu jevů, jako je například počasí, roční období, fáze dne nebo konání trhů. A to z důvodu, že tyto jevy mohou ovlivnit chování v daném prostoru. Observace, jež probíhala ve dvacetiminutových časových úsecích v průběhu celého dne, byla uskutečněna ze dvou stanovišť, která poskytovala velmi dobrý výhled a zároveň umožňovala alespoň částečnou anonymitu pozorujících.

Vzhledem k možnosti, že náměstí a jeho přilehlé okolí může být z hlediska genderu zastoupeno nerovnoměrně, což by zkreslovalo výsledky observace v prostoru vošahlíka, byl proveden monitoring chodců směřujících na náměstí Republiky.

V průběhu dvou pozorovacích a dvou nepozorovacích dnů bylo realizováno dotazníkové šetření, v jehož rámci jsem obdržela 160 kompletně vyplněných dotazníků. Cílem toho šetření bylo zjistit jednak administrativní náležitosti, jednak náboženskou (ne)příslušnost dotazovaných, přání lidí, která je za andělíčkem přivádějí, znalost či neznalost legendy, pravorukost, apod. Dotazník zároveň znamenal první nakročení směrem ke kvalitativní metodologii, neboť v jeho samém závěru před administrativní částí byl prostor pro dvě otevřené otázky, jež se týkaly jednak příběhů, které nějakým způsobem souvisely jak s daným prostorem, tak se zaškrtnutými kategoriemi přání, jednak praktikování doteku v dobách před rokem 1989.

Kvalitativní metodologie, jež byla v rámci terénního výzkumu provedena, se tak zakládala na polostrukturovaných rozhovorech. Vyprávění oslovených osob umožnila hlubší porozumění tomu, jak lidé daný prostor vnímají a co je za vošahlíkem přivádí. Zároveň jsou kvantitativně zpracovaná data doplněna o nový rozměr v podobě autentických příběhů konkrétních lidských jedinců. Prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů došlo k oslovení zástupců římskokatolické církve, plzeňského odborného pracoviště NPÚ, Informačního centra města Plzně, Magistrátu města Plzně a průvodců turistů, což umožnilo získat další pohled z řad odborné veřejnosti na zkoumaný fenomén. Pro rozbor získaných dat jsem zvolila interpretativní fenomenologickou analýzu, která umožňuje lépe porozumět určitému fenoménu, v mém případě andělíčkoví a jeho bezprostřednímu okolí, který nebyl doposud dostatečně podroben vědeckému zájmu odborné veřejnosti. Úkolem badatele je porozumět významům, které zkoumaná osoba na základě své zkušenosti danému fenoménu připisuje (Hendl 2005).

Z výše uvedeného textu tak pro čtenáře vyplývá, že jsem disertační práci rozdělila do tří hlavních, na sebe logicky navazujících, částí, jimiž je teoretický, metodologický a analytický rámec výzkumu. Pustíme se tedy nyní do první třetiny této práce, kterým je teoretický rámec věnující se třem základním tematickým okruhům, jež jsou nastíněny v první části tohoto úvodu.

2 TEORETICKÝ RÁMEC

Obsahem této části disertační práce, je představení teoretických východisek, jež se vážou k jednotlivým tematickým okruhům. Z důvodu vnitřní konzistence této práce budou teoretická východiska dodržovat posloupnost tematických okruhů nastíněnou v samotném úvodu.

Katedrála sv. Bartoloměje, jež se nachází na náměstí Republiky v Plzni, představuje jednu z hlavních dominant západočeské metropole. A to nejen zásluhou své věže, která se pne do výše 102,6 metrů, což z ní činí nejvyšší kostelní věž České republiky.

Kromě vyhlídky do širokého okolí katedrála láká návštěvníky svou architekturou a opukovou sochou Plzeňské madony z konce 14. stol. Na jihovýchodní straně této katedrály lze nalézt další vábidlo, které přitahuje pozornost nejen kolemjdoucích turistů, ale i samotných Plzeňanů. Nově příchozímu by se mohlo zdát, že zástupy lidí obdivují krásně kovanou barokní mříž z počátku 18. stol. či jejím prostřednictvím střežené sousoší Olivetská hora. Při bližším pohledu je však zřejmé, že se zájem soustředí na jednu z dvaceti osmi hlaviček andělíčků, které zdobí jednotlivé tyče mříže. Tato stříbrná hlavička, jež je mnoha doteky lidských rukou vycíděná, se v řadě zlatých sousedů zcela vyjímá. Dle pověsti splní přání tomu, kdo si na ni sáhne.

Odpověď na otázku, z čeho tato pověst vychází, pomohl nalézt na počátku 90. let 20. stol. pan Miroslav Zajíc, když přinesl text pověsti o vošahlíkovi do redakce vlastivědného časopisu Plzeňsko.

Pověst nechává čtenáře nahlédnout do srpna roku 1739, kdy se panna Dorota, dcera již zemřelého plzeňského kata Jana Husa, měla vdávat. Jejím nastávajícím chotěm byl Jakub Onesorch, jenž působil jako mistr ostrého meče v městě Rakovníku.

Ohlášky, jež se opakovaly dvě následující neděle, přilákaly v den svatby, tj. 31. srpna, mnoho zvědavých přihlížejících. Svatební obřad, který se konal v plzeňském chrámu, probíhal v zastoupení ženicha kaplanem Antonínem Mazakarínem. Podle tehdejších zvyklostí měl kat do kostela omezený přístup, protože jej společnost považovala za nečistého. Ve stávajícím čase tak Jakub Onesorch obešel katedrálu a poklekl před barokní mříží, jež ochraňuje Olivetskou horu, aby se mohl v tichosti pomodlit. Po ukončení modlitby se při vstávání zachytil levou rukou o jednu z hlaviček andělíčků. To spatřily opodál stojící pobožné báby, které o svém zážitku pověděly širému okolí, neboť v tehdejších dobách se věřilo, že vše, co pochází od kata, přináší štěstí. Na místo, kam kat položil ruku, si poté měšťané sahalí pokaždé, když šli kolem kostela (Havlic 2003).

Ačkoliv dnešní Plzeňané či turisté pověst, jež se k andělíčkově váže, většinou neznají, věří, že jim splní jejich přání. Vošahlík se svým bezprostředně blízkým okolím se tak stal součástí každodenního života plzeňských obyvatel a možná nejen jich.

2.1 VOŠAHLÍK V URBÁNNÍM KONTEXTU

Po odhalení roušky tajemství, která andělíčka a jeho bezprostřední okolí zakrývá po dlouhé věky, ponecháme duchovní rozměr andělíčka na chvíli stranou, neboť mu bude věnován prostor v rámci kapitoly o lidové zbožnosti a religiozitě. V následujících řádcích se budu zabývat zkoumaným fenoménem optikou urbánní problematiky.

Zasazení vošahlíka a jeho bezprostředního okolí do urbánního kontextu je nezbytným předpokladem pro jeho poznání. Nejedná se o pouhý zdobný prvek barokního mřížoví katedrály sv. Bartoloměje a o určitý výsek plzeňského náměstí. Dle mého názoru vošahlík se svým bezprostředním okolím vytváří jeden z mnoha veřejných prostorů západočeské metropole. Na základě tohoto uchopení zkoumaného

prostoru tak vyvstává základní výzkumná otázka disertační práce. Ta hledá odpověď na to, zda andělíček se svým blízkým okolím představuje samostatný veřejný prostor, kde jsou sociální interakce, které se v něm odehrávají, ovlivněné genderem jednajících osob, vírou, motivací k doteku či samotným uspořádáním prostoru.

Veřejný prostor úzce souvisí s městem, jež je předmětem lidského zájmu již od nepaměti. Tato dlouhá tradice vědeckého bádání, jež na město a jeho funkce nahlížela z různých úhlů pohledu, vygenerovala nepřeborné množství různých definic. Problematika urbanizace se stala nosným tématem urbánní sociologie a antropologie již ve 20. letech 20. stol., kdy v popředí vědeckého zájmu stála Chicagská škola humánní ekologie. Uvnitř tohoto proudu vzniklo několik významných publikací, které nelze opominout ani v dnešní době. Jako příklad může sloužit kniha *The City*, jejíž autoři definují „[...] město jako stav mysli, soubor zvyků a tradic [...]. Jinými slovy město není pouhým fyzickým mechanismem a umělou konstrukcí. Je zapojeno do životně důležitých procesů lidí, kteří jej tvoří; je produktem přírody a zvláště lidské přirozenosti“ (Park, Burgess, McKenzie 1968:1). Louis Wirth, pokračovatel Chicagské školy, definoval město prostřednictvím kategorií jako je „[...] velikost obyvatel, hustota osídlení a heterogenita obyvatelstva a skupinového života [...]“ (Wirth 1938:10).

Pojem heterogenita či *diversita* se nevztahuje pouze k různorodé skladbě obyvatelstva z hlediska jejich etnicity. V širším slova smyslu zahrnuje kategorie jako je „[...] víra, jazyk, gender, věk, sociální pozadí, třída, sexuální orientace, fyzické a duševní schopnosti, životní styl, atd. Podle Stevenson (2004:41) nejsou města pouhým místem, kde se rozdílnost vytváří, ale kde se s největší pravděpodobností toleruje. [...] *Diversita* může být chápána jako obohacující majetek, přednost a motor udržitelného rozvoje města, nebo jako náchylnost a zdroj potenciálního napětí a konfliktu“ (Bitušíková, Luther 2010:6).

Tato práce však neaspiruje na vyhotovení celkového přehledu jednotlivých škol a jejich odborných definic. Výše uvedené citace představují konceptuální rámec, ze kterého vychází mé vlastní pojetí města. Město chápu jako živý a dynamický organismus, který v sobě zahrnuje jak fyzické prostory utvářené prostřednictvím budov, infrastruktury, architektury apod., tak prostory sociální ve smyslu jeho obyvatel či návštěvníků, respektive jejich reprezentace, imaginace a jejich prožívání každodenního života. Lidé tak utvářejí symbolickou povahu města. Tyto symboly jsou pak obsaženy v názvech čtvrtí, ulic, památek, apod., jejichž prostřednictvím k nám promlouvají (Luther 2007:122).

Podobně jako existuje nepřehledné množství definic toho, co je to město, existuje mnoho formulací toho, co je to veřejný prostor. Stejně jako u jiných pojmů i zde platí, že se povaha těchto formulací odvíjí od úhlu pohledu a záměru toho, kdo je vytvářel. Nejjednodušším kritériem pro vymezení tohoto prostoru je jeho vydělení ze sféry soukromé. Podle S. Zukin (1995) se tento prostor vyznačuje blízkostí, rozmanitostí a přístupností. Jedná se o prostor, který slouží k setkávání se a k vzájemné komunikaci. Urbanisté či architekti ve stejném smyslu pracují s pojmem veřejné prostranství, které odpovídá anglickému slovu open space. Veřejným prostorem je tedy místo, kde se odehrává život města. Typickým příkladem veřejného prostoru jsou ulice, náměstí, parky, hřbitovy, apod.

Nyní bych se ráda na chvíli zastavila u veřejného prostoru ve formě náměstí, které v rámci mé disertační práce hraje jednu z ústředních rolí. Náměstí již od starověku plnilo funkci shromažďovací, obchodní a reprezentační. Navzdory tomu, že někteří představitelé antropologie, sociologie, urbanismu a jiných podobných disciplín české proveniencí poukazují od 90. let minulého století na určitý úpadek veřejného prostoru a jeho funkcí, lze i dnes ve většině měst nalézt živoucí historické jádro, které slouží k reprezentaci města a shromažďování jeho obyvatel. Ve společenských vědách tak můžeme zároveň zaznamenat zvýšený zájem o témata jako

je například korzo, paměť místa či obnova náměstí, který jde ruku v ruce se vznikem revitalizačních platforem na úrovni veřejné správy i občanské veřejnosti.

Náměstí ve Webbově (1990) pojetí představuje samotný mikrokosmos městského života. Svým návštěvníkům nabízí jak odpočinek, tak vzrušení v podobě trhů, veřejných slavností, obchodů či zábavných podniků. Náměstí jsou mimo jiné i místy setkávání, ať již přátel či neznámých osob, přičemž umožňují sledovat tamní dění. Jejich podoba je utvářena lidskými potřebami, rozmary mocných, místní topografií, architektonickým působením a všudypřítomnou sociální interakcí. Náměstí, bez ohledu na to, kde se nacházejí, tak sdílí podobný denní rytmus a s ním související události jako je například úklid odpadků, příchod prvních zákazníků do pekařství, otevírání kaváren a obchůdků lákajících turisty ke koupi suvenýrů. Tato denní rutina poskytuje jeho návštěvníkům pocit jistoty, bezpečí a kontinuity.

Některá místa, ať v urbánním prostoru či ve volné krajině, mohou vyzařovat určité kouzlo, které návštěvníci nejčastěji popisují jako zvláštní atmosféru, něco, co je nutí se opakovaně vracet. V této souvislosti se nejčastěji používá latinský pojem *genius loci*, tedy tzv. duch místa. Ve starověkém Římě lidé věřili, že každá bytost, zvíř, věc a místo je prostoupeno ochranným duchem, který ovlivňuje jeho povahu. Z tohoto důvodu bylo nutné žít v souladu s duchem místa, které člověk obýval, obdělával či nějakým způsobem využíval ke svému žití (Thompson 2003). V současné době tento pojem nejčastěji označuje jedinečné spojení kulturních a fyzických charakteristik, které určité místo dělají výjimečným a propůjčují mu zvláštní atmosféru.

Podle Ch. Norberga-Schulze (2010:58) „*genia loci* určuje to, co je vizualizováno, doplňováno, symbolizováno a shromažďováno. [...] v městské architektuře je tento vztah obsáhlejší. *Genius loci* města (a jeho veřejných prostorů, pozn. autora) by tedy měl v sobě obsahovat ducha lokality, skýtajícího městu (veřejným prostorům, pozn. autora) kořeny, ale zároveň by také měl shromažďovat

obecné významy tkvící kořeny jinde a přenesené sem prostřednictvím symbolizace.“ Sjednocuje v sobě ducha krajiny s duchem lidí, představuje dědictví našich předků a je množinou specifických vlastností a významů (Darulová 2010).

Výše uvedené řádky jsou prvními křížovatkami na cestě za poznáním toho, co vošahlík a jeho bezprostřední okolí znamená. Při svém putování se na mnohá z nich v brzké době vrátím, nová mě čekají. Domnívám se však, že bylo důležité se na nich zastavit již nyní, i když na krátký čas, neboť vytvářejí rám obrazu, v němž je mnou zkoumaný fenomén vyobrazen jako nedílná součást plzeňského urbánního prostředí.

2.1.1 VEŘEJNÝ PROSTOR

Aby se nějaký prostor mohl nazývat veřejným, musí naplňovat dvě základní podmínky. Prvním kritériem je mít fyzicky vymezenou podobu. V této souvislosti O. Bohigas hovoří o třech základních bodech, které vytvářejí jednotnou kompozici prostoru. Jedná se o architekturu průčelí, kvalitu a topografické uspořádání povrchu a o trojrozměrné objekty umístěné v daném prostoru. Druhá podmínka veřejného prostoru spočívá v naplnění fyzicky vymezeného místa mezilidskými vztahy, kontakty a dalšími aktivitami člověka. Bez splnění této podmínky by dané území bylo pouze prázdným fyzickým místem. V. Cílek (2005) popisuje veřejné prostory jako místa náhodných setkání, které se mohou rozvinout v lásku, pomoc či obyčejný lidský úsměv.

Podle P. Marcuse (2012) je veřejný prostor charakterizován 5 základními principy, jimiž je rovnost při sdílení zdrojů, přístupnost, nediskriminující kontrola, estetická kvalita a environmentální udržitelnost. Veřejné prostory dle tohoto autora mohou být využívány 8 způsoby. Za prvé jsou místy prosazování demokratických myšlenek a názorů lidí. Tuto funkci mají již od svého vzniku, přičemž jedním z nejznámějších míst současnosti je například londýnský Hyde Park, který inspiroval mnohé tvůrce pro přenesení tohoto názvu i na své projekty, které se nějakým způsobem dotýkají svobodného vyjadřování názorů a myšlenek. Z výše uvedeného

vyplývá druhá funkce veřejného místa, kterou je spontánní komunikace. Třetím způsobem užití veřejného prostoru je jeho symbolismus, který ovlivňuje jeho další utváření. Příkladem z našeho prostředí může být diskuze o znovupostavení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, stržení domu na rohu Opletalovy ulice a Václavského náměstí či umístění kašen na náměstí Republiky v Plzni. Čtvrtá funkce veřejného prostoru odkazuje k rozmanitosti a socializaci lidského jedince, neboť jak již bylo opakovaně zmíněno, podstatou veřejného prostoru je přítomnost lidí. Pátým způsobem využívání těchto prostor je odpočinek, na což je třeba myslet při plánování nově vznikajících městských prostor či při zásahu do prostor stávajících. Šestou funkcí veřejného prostoru, respektive jeho vlastnictví, je dbání na ochranu životního prostředí. Sedmá funkce veřejného prostoru spočívá v podporování ekonomické a sociální efektivity, přičemž příkladem může být zajištění dopravní obslužnosti v dobách povodní. Posledním, tedy osmým, úkolem veřejného prostoru je podpora ekonomických činností, například zvýšením intenzity návštěvnosti určitého místa vybudováním chodníků (ibid.).

To, aby se prostor stal pro člověka atraktivním natolik, aby se v něm alespoň na chvíli zastavil, případně posadil na lavičku, prohodil pár slov se sousedem a pozoroval čilý ruch pulzujícího města, ovlivňuje mnoho faktorů. Mezi nejčastěji uváděné činitele, ať již přírodního nebo urbánního charakteru, náleží sluneční svit, zeleň, dostatek čerstvého vzduchu, tvar prostoru, přítomnost vody v jakékoliv podobě, dostatek míst k posezení, apod. Rovněž existence nějakého občerstvení se jeví jako důležitá (White 2006, Sucher 2003). Podle J. Gehla (2012) jsou atraktivní takové prostory, které splňují tři základní kritéria kvality jako je ochrana, pohodlí a potěšení. Princip ochrany spočívá na třech základních pilířích, jimiž je a) ochrana před nebezpečím v podobě automobilové dopravy či nebezpečného povrchu městské komunikace, b) prevence kriminality a c) ochrana před nevídanými vlivy počasí. Princip pohodlí se týká eliminace rušivých prvků a překážek, pohodlnosti povrchu místní komunikace pro pěší, zajímavých objektů, dostatku míst pro posazení, apod.

Třetí, tedy poslední, princip odkazuje k potěšení z vjemů založených z přehledného upořádání prostoru, vlivu podnebí i z pestré nabídky různých architektonických zážitků (ibid).

O podobách a budoucnosti veřejného prostoru se ve společnosti vedou rozsáhlé diskuze. Na úpadek veřejného prostoru poukazuje od 70. let 20. stol. R. Sennett (1977), který říká, že současný veřejný prostor je vyprázdněný. Ačkoliv svou kritiku započal před masivním nástupem internetu, a zejména pak sociálních sítí, příčinu tohoto jevu připisuje celoplošným změnám ve společnosti (např. v důsledku sexuální revoluce), která se orientuje na jedince a přílišnou komercializaci. Upozorňuje na vzrůstající automobilovou dopravu, jež narušuje přirozený pohyb pěších, na ztrátu veřejných prostranství výstavbou mrakodrapů či na izolaci lidí, kteří své okolí vnímají jen za skly dopravních prostředků. Proti této optice však vystupuje strana druhá, která sice reflektuje proměny veřejného prostoru, ale nevyhodnocuje je jako úpadek. Příkladem takto smýšlející osobnosti na poli urbánní problematiky je K. Schelle (2012), jenž poukazuje na rozšíření veřejných prostor v důsledku vzniku nových obchodních pasáží, zpřístupnění kdysi izolovaných oblastí (např. kasárny, továrny, aj.), snahu o odklon dopravy z centra města a budování pěších zón. Současně říká, že i v minulosti vytvořené veřejné prostory mohly být financovány soukromou osobou obdobně jako je tomu dnes (ibid.). Názorným příkladem této skutečnosti může být Bařův Zlín. Na stejné straně barikád stojí i další autoři (Ethington 1994, Zukin 1995), kteří veřejný prostor chápou jako výchozí bod pro formování veřejného mínění a prosazování občanských nároků.

Koncept prostoru umožnil studovat individuální chování i analýzu sociálních jevů. Vzniká tak pojem sociální prostor, jímž se rozumí socio-emocionální systém podporující vyjádření některých společenských postojů. Lze jej uchopit jako plátno, na kterém se promítá sociální struktura společnosti. V uspořádání prostoru se odráží jednání společnosti a řízení jejího života. Podle K. Lynche (2004) se urbánní prostor

vyznačuje sociální a afektivní funkci, což znamená, že se různí lidé ke stejné věci vztahují různými způsoby. Vnímání daného prostoru je ovlivněno charakterem člověka, srozumitelností půdorysů, povahou tvarů a čitelností samotného prostoru. Jiné výzkumy poukázaly na skutečnost, že se člověk v průběhu své socializace učí vykládat rozličnost pojmů mezi společnostmi a určitými místy.

Výzkumy rovněž poukázaly na symbolickou hodnotu propojenosti s prostorem. Každý jedinec přiděluje danému prostoru určitý význam, který se odvíjí od socio-kulturního systému společnosti (Fischer 1981). S touto myšlenkou pracuje i M. Augé (1995), jenž poukazuje na tradiční dostředivé uspořádání městské sítě, v níž se centrum stává průsečíkem komunikace, setkávání, života i městských institucí, a zároveň je reprezentantem historické kontinuity. Představuje tedy místo, jehož prostřednictvím dochází k identifikaci. Protipólem toho jsou tzv. ne-místa (např. dálnice, silniční obchvaty), pro které je typická náhodně utvářená sociabilita a z ní plynoucí pocity vytrženosti a bezčasovosti.

2.1.2 GENDER VE VEŘEJNÝCH PROSTORÁCH

Lidské tělo samo o sobě představuje prostor. Ukazuje na hranici mezi námi a ostatními. Je místem potěšení i utrpení, kolem něhož se utvářejí definice jako je kvalitní život, nemoc, štěstí i zdraví. Zároveň nám umožňuje spojení a zažívání dalších prostorů. Je prvním místem, kde se utvoří osobní identita člověka a do něhož společnost vpisuje své znalosti i významy. Lidská identita se tak odvíjí od fyzických rozdílů jako je například gender či věk a schopnosti. V důsledku toho tak vzniká prostor pro uplatňování mechanismu vyloučení a útlaku (Valentine 2001).

Dle binárních opozic je ženské tělo součástí přírody, neboť je nositelem života a menstruace je chápána jako ženina nedostatečná kontrola nad svým tělem. Podobně je nahlíženo i na ženskou emocionalitu. Z tohoto důvodu byly ženy vyloučeny z veřejného života do sféry domácí. V důsledku společenských změn v 19. a zejména pak 20. stol. se ženská tematika stala předmětem odborného zájmu. V této práci však

není dostatek prostoru na to, abychom se zabývali polemikou mezi esencialisty a konstruktivisty, jakožto feministickým proudem. Je však důležité si uvědomit, že gender představuje sociálně konstruované pohlaví, přičemž v naší i jiné kultuře se můžeme setkat s různými podobami třetího pohlaví. To, jak tělo používat, se učíme vrůstáním do kultury, přičemž prvními, avšak podstatnými krůčky nás provázejí rodiče. Správnost našeho chování je posléze kontrolována společností. Na tuto skutečnost upozornil například M. Foucault (2000), který přiblížil moc lidského pohledu.

Lidské tělo je zároveň tím, co ovlivňuje naše vnímání určitého místa. Podle G. Laws (1997) tělesné rozdíly představují propustku či zákaz do určitých prostor. Některé ženy tak z obav možného násilí raději necestují večer o samotě, některé se vzhledem k barvě své kůže vyhýbají určitým místům ve městě, apod. Toto chování vypovídá o osvojení si určitých časoprostorových strategií pro vyvarování se nebezpečí.

2.1.3 TĚLO MLUVÍ BEZE SLOV (PROMLOUVAJÍCÍ TĚLO)

Základním předpokladem toho, abychom nějaký prostor mohly nazvat veřejným, je přítomnost lidí a z toho tedy logicky plynoucí jejich vzájemné sociální interakce. Ty však neprobíhají jen mezi lidmi, ale i s prostorem, který lidské jedince obklopuje.

To, jak se lidé v určitém prostoru cítí, jak přístupní jsou zde probíhajícím sociálním interakcím, lze pozorovat prostřednictvím jejich prostorového chování. S tím souvisí pojmy, jako je teritorium a způsoby jeho narušení, obrana v podobě bariérových gest, distanční mechanismus, apod.

Termín teritorium se vztahuje k území, jež si zvířata hájí před vpádem cizích jedinců, kteří pocházejí zejména z řad vlastního druhu a stejného pohlaví. Jeho plocha je u zvířat vymezena geografickými a ekologickými faktory, přičemž u člověka

se přidávají vlivy geopolitické a kulturní. Povaha aktivit v daném prostoru je ovlivněna jeho rozměry, členitostí a známostí. Teritorium je umístěno v rámci tzv. loveckého revíru (home range). Tyto revíry se pak mohou vzájemně překrývat. Hranice teritoria jsou vyznačeny pachově, akusticky a opticky, nebo kombinací těchto způsobů (Fraňková, Klein 1997, Fraňková, Bičík 1999).

J. DeVito (2001) chápe teritorialitu ve smyslu vlastnických vztahů ke specifickému prostoru nebo objektu, přičemž Altman (1975) poukazuje na existenci tří druhů teritorií. Jedná se o teritorium primární, sekundární a veřejné, přičemž hlavním rozlišovacím znakem je rozsah kontroly nad vymezeným územím a délka času v něm strávená. Primární teritorium se vztahuje výlučně ke svému majiteli. Jako příklad může sloužit ložnice či domácí dílna. Sekundární teritorium je obvykle sdíleným prostorem, z čehož jednoznačně vyplývá, že nemá pouze jednoho majitele. Do této kategorie tak může spadat kancelář či noviny. Toto teritorium je zdrojem konfliktů, neboť zde není jasné vymezení soukromé a veřejné hranice. Jako názorný příklad může posloužit manželská roztržka nad tím, jaký večerní pořad se bude sledovat (Goffman 2010). Charakteristickým rysem třetího typu teritoria, tedy toho veřejného, je jeho přístupnost všem a dočasnost jeho obsazení. Jako příklad může posloužit ulice, park, lavička na náměstí či sedadlo v divadle.

Každé z výše uvedených teritorií může být ohroženo cizí osobou, respektive jejím překročením hranic cizího teritoria, ke kterému může dojít třemi způsoby, a to narušením, invazí a kontaminací (Lyman, Scott 1967).

Narušení spočívá v neohlášeném obsazení cizího území, nejen fyzicky, např. obsazením dvou míst určených k sezení v městské hromadné dopravě, ale i akusticky a vizuálně. Pokud jde o narušení prostřednictvím zvuku, jako příklad může posloužit často vedený hlasitý hovor do mobilního telefonu či použití sbíječky při rekonstrukci v panelovém domě. Co se týká vizuálního narušení teritoria, jistě každý z nás na vlastní kůži zažil, jak může být nepříjemný upřený pohled očí neznámé osoby,

například v restauraci, když člověk zápasí se složitě upraveným pokrmem, nebo v metru, kdy se spolucestující snaží o navázání kontaktu, i když o to druhá strana nemá zájem. Toto narušení je dočasné, neboť z restaurace i MHD lze vystoupit, volající může hovor ukončit a kutil se sbíječkou možná zasedne k večerním zprávám (ibid.).

Invaze, jež představuje druhý typ nevídaného vstupu na cizí teritorium, je naopak trvalé povahy. Jedná se o pokus převzít moc nad daným teritoriem, přičemž jako názorná ilustrace může sloužit obsazení státu vojskem státu druhého nebo umístění nového zaměstnance do kanceláře, která již drahnou chvíli někomu říkala pane (ibid.).

Posledním typem zásahu do cizího teritoria je tzv. kontaminace, jejíž podstata tkví v zanechání pozůstatku po narušiteli. Jestliže zůstaneme v kancelářském prostředí, může se jednat o drobký od svačiny na našem stole nebo poznámky vepsané do dokumentace, která prošla již korekturou a je určena do tisku. Kontaminací se rovněž zabývá E. Goffman (1968), přičemž v souvislosti se zařízeními typu totálních institucí používá přívlastek. Toto slovní spojení odkazuje na nemožnost vybrat si s kým sdílet svůj vlastní prostor, tedy na nedostatek soukromí a nucený kolektivní život jako je například společné užívání ložnic, umýváren, jídelen, apod.

To, jak člověk, jehož teritorium bylo narušeno, zareaguje, je ovlivněno mnoha faktory. Prvním z nich je znalost toho, kdo teritorium narušil. Naše reakce na vpád narušitele se tak bude lišit dle toho, zda dotyčnou osobu známe nebo zda se jedná o úplně cizího člověka. Roli zde hraje i gender, věk a sociální postavení narušitele (Kaya, Weber 2003). Dalším faktorem, který ovlivňuje intenzitu lidské reakce na narušení teritoria, je důvod, proč k tomu došlo. Tedy zda se jednalo o nevědomost nebo o zcela jasný záměr. Odezva závisí i na typu teritoria. Jinak se zachováme při narušení primárního teritoria, jinak při narušení teritoria veřejného. Nezanedbatelnou roli zde hraje i délka narušení a způsob jeho provedení. Pouhé

projití cizí osoby v nás vyvolá jiné pocity nežli přímý dotek těl například na eskalátorech z metra. Zde je však třeba brát v úvahu i to, kolik lidí se v daném prostoru vyskytuje. Pro ilustraci zůstaňme u příkladu s eskalátory. Naše reakce na dotyk bude odlišná v situaci, kdy do stanice metra přijedou dvě vlakové soupravy a všichni cestující zamíří k jednomu výstupu, od situace, kdy na eskalátorech za nás do těsné blízkosti přistoupí cizí člověk i přes dostatek prostoru a narušuje nám svou přítomností osobní teritorium. Reakce potom může být o to intenzivnější, pokud čekáme, že se toto narušení bude opakovat (Knapp, Hall 2010).

Proti narušení svého teritoria se člověk může chránit dvěma základními způsoby, a to prevencí a reakcí. Prvním mechanismem je prevence, tedy předcházení problematickému chování cizí osoby. Tento mechanismus obrany pracuje se 3 typy označení. Jedná se o označení centrální, kdy jedinec umístěním určitých předmětů, jako je sklenice na baru, sešit na lavici nebo svetr přes židli, dává svému okolí najevo, že je toto teritorium jeho. Druhým typem je označení hraniční. Jeho základní funkcí je rozlišit jedno teritorium od druhého. Děje se tak pomocí přepážek, bočních opěradel u židlí, plotů, vstupních dveří apod. Třetí kategorií značení je tzv. označování, které se vztahuje k vyznačení majetku prostřednictvím ochranných a obchodních známek nebo jmenovek (DeVito 2001, Knapp, Hall 2010).

Druhým typem ochranného mechanismu je reakce, která úzce souvisí s obrannými gesty. V situacích, kdy člověk nechce navázat fyzický nebo společenský kontakt, může použít neverbální prostředky, tzv. bariéry. Další možnou příčinou použití bariér je hledání úkrytu při pocitu strachu, úzkosti a sociálního stresu, nebo naopak předstírání, kdy se tyto neverbální prostředky mohou stát součástí flirtování. Jejich cílem má být vzbuzení zájmu a představy, že v započatí kontaktu má být aktivní partner. Reakce vytvářet bariérová gesta je dána geneticky a vyskytuje se i u zvířat. Podle některých badatelů jejich hlavní funkce spočívá v ochraně důležitých částí těla,

jako je hlava, obličej, srdce, oblast genitálií a vnitřních orgánů (Fraňková, Klein 1997).

Člověk si vytváří bariéry jak pomocí těla, tak pomocí materiálních předmětů. Bariéry z horních končetin mohou nabývat podoby zkřížených paží, sevřených pěstí, zakrytí obličeje nebo jeho jednotlivých částí. Kontakt lze rovněž zamezit pomocí naklonění těla, které může sloužit jako přepážka. Podobně jako paže, lze zkřížit i dolní končetiny. Další bariérou může být úhel frontálních rovin neboli vzájemný postoj tváří v tvář. Jestliže člověk svůj úhel během interakce zvyšuje, snižuje tak možnost další komunikace. Jednoznačným zamítnutím kontaktu je otočení se zády. Podle Lewise (1989) se úhel frontálních rovin liší mezi muži a ženami. Jako ochrana mohou rovněž sloužit materiální předměty, jako jsou knihy, sluneční brýle, deštník, ale i například kouř z cigaret. Jednoznačnou hmotnou překážku představuje rozmístění nábytku a umístění přepážky.

Kromě bariér můžeme sledovat i částečné bloky jako je např. noha sevřená rukama, stání se zkříženýma nohama apod. Je však třeba pamatovat že i v tomto případě závisí interpretace gest na kontextu dané situace a na kulturním prostředí, v níž se sledované chování odehrává.

Na distanční mechanismus při setkávání se lidských jedinců upozornil v 60. letech 20. stol. americký antropolog E. Hall (1963), který ustanovil proxemiku jako vědu, jež se zabývá lidskou nevědomou strukturací mikroprostoru. Tedy vzdálenostmi mezi lidmi při jejich vzájemné interakci a organizováním soukromého a veřejného prostoru. Při vytváření své teorie vycházel ze dvou zdrojů, a to lingvistické teorie Sapira a Whorfa, kteří se zabývali jazykovým determinismem, a z etologických poznatků Hedigera. Ten se věnoval interakcím zvířat, přičemž rozlišil kontaktní a nekontaktní druhy, a jako první použil termín osobní a sociální vzdálenost (Hediger, cit. dle Hall 1968).

Proxemické chování se odehrává na třech úrovních, a to na infrakulturní, předkulturní a mikrokulturní. Základem prostorového chování v infrakulturní úrovni je fylogeneze. Úroveň předkulturní je zodpovědná za to, jak člověk užívá své smysly při vnímání prostoru (fyziologický základ). Třetí mikrokulturní úroveň spočívá ve strukturaci prostoru v závislosti na vlivu kultury. Tato úroveň se dále dělí na další tři části. První z nich reprezentují prostorové prvky, které jsou materiálně fixované v prostředí určité kultury, jako je např. rozložení města nebo vnitřních prostorů. Druhá část mikrokulturní úrovně je tvořena polofixovanými prvky, které se vztahují k nábytku, stěnám a pohyblivým přepážkám. Reprezentantem třetí části je neformální nebo dynamický prostor, jenž poukazuje na skutečnost, jak lidský jedinec aktivně používá fixované a polofixované prvky (Watson 1969).

Podle E. Halla (1990) lze zjistit jaký druh vztahu je mezi komunikačními partnery, a to na základě prostorové vzdálenosti mezi pozorovanými osobami. Ve své práci tak ustanovil čtyři proxemické zóny, v rámci nichž rozlišuje zónu intimní, osobní, společenskou a veřejnou. Tento jeho koncept byl dále rozpracován mnohými odborníky, např. R. Sommer (1969), Madanipour (2003). Lze se tak setkat s pojmy jako je prostorová bublina, ulita (Moles, Rohmer 1972) či nárazníková zóna (Horowitz, Duff, Stratton 1965). Podle některých autorů je možné zóny ještě dělit na užší a širší distance.

Zóna intimní se nachází ve vzdálenosti o až 45 cm, přičemž svolení vstoupit do tohoto prostoru má pouze intimní partner, potomci a nejbližší přátelé. Jestliže je tato zóna narušena cizím jedincem, člověk se cítí fyzicky či sexuálně ohrožen. Organismus na tuto skutečnost reaguje přípravou k obraně nebo útoku, což se projevuje zrychleným dechem, rychlejším tlukotem srdce a vyplavováním adrenalinu do krevního oběhu. V této vzdálenosti se uplatňují zejména vjemy čichové a hmatové, zatímco zrakové vjemy jsou malou vzdáleností neúplné a zkreslené. V každodenním

životě je tento prostor narušován zejména v hromadných dopravních prostředcích či v obchodech.

Zóna osobní se pohybuje v rozmezí 45 až 120 cm. V tomto pásmu se bez vyvolání znepokojení mohou pohybovat příbuzní, přátelé a známí. Přirozenou reakcí na narušení daného prostoru je couvnutí. Stejně jako v ostatních zónách se i zde projevuje vliv kultury. Příkladem mohou být Australané, kteří za přijatelnou zónu považují vzdálenost 65 cm, zatímco Evropanům postačuje 45 cm. Uplatňují se zde vjemy zrakové, naopak čich ustupuje do pozadí (Thiel 1993).

Společenská zóna začíná ve vzdálenosti 120 cm a končí přibližně v 360 cm. Této vzdálenosti se využívá zejména při kontaktu s cizími lidmi a pro neosobní setkání. Umožňuje komunikovat více osobám najednou. Zároveň poskytuje dostatek prostoru pro úhybný manévr v případě, že se lidský jedinec z nějakého důvodu cítí v ohrožení.

Veřejná zóna začíná od 360 cm a pokračuje do nekonečna. Používají ji například učitelé vůči svým žákům, zaměstnanec při své prezentaci před vedoucími pracovníky nebo osoby, kteří si záměrným udržováním této vzdálenosti zvyšují prestiž a autoritu. Tento prostor lze rovněž vnímat jako únikové pásmo, neboť umožňuje distanci od ostatních jedinců a volný pohyb (ibid.).

Distanční mechanismus je rovněž ovlivněn povahou osobnosti, kulturním pozadím, věkem jednajících osob, povahou setkání, vzájemnou znalostí a místem bydliště.

Hall z hlediska své kulturní perspektivy vychází z předpokladu kulturního rámce reference proxemického chování. Domnívá se, že určení vhodné vzdálenosti při interakci je naučené, téměř nevědomě převzaté a že je doživotně ustálené. Proti tomu vystupuje symbolický interakcionalismus, který říká, že aktéři jsou si vědomí své situace a možnosti modifikace daných okolností. Chování tak ustanovují v souladu se

svou interpretací reakcí ostatních na svou osobu. Vhodná vzdálenost je tedy výsledným kompromisem mezi vlastním určením vhodné vzdálenosti a vzdálenosti druhých. To ukazuje na skutečnost, že proxemické chování může být velice flexibilní (Albas 1991). Na podobných základech staví dramaturgický přístup E. Goffmana (1999). S divadelní metaforou v kontextu lidského chování v soukromí a na veřejnosti pracuje i Madanipour (2003:119), který říká, že lidé své chování a zvyky přizpůsobují prostoru, v němž se nacházejí. Při odchodu z domova se tak převlékají, líčí a dokonce mění svůj slovník, akcent i způsob vyjadřování, čímž si osvojují zdvořilejší a zdrženlivější vystupování.

Velice zajímavým příkladem výzkumu distančního mechanismu, narušení a obrany teritoria i tvorby bariér je šetření francouzského sociologa J.-C. Kaufmanna (1998), který se zabývá utvářením prostoru ve vztahu k genderu ve veřejném prostoru. Tímto prostorem je jedna z francouzských pláží, přičemž předmětem zájmu bylo chování žen opalujících se bez vrchního dílu svých bikin. Tento výzkum byl realizován v první polovině 90. let 20. stol., přičemž hlavními technikami sběru dat bylo pozorování a vedení rozhovorů. Zjištěné výsledky ukazují na skutečnost, že ačkoliv se pláž chápe jako volně přístupný prostor, je ve skutečnosti místem, kde je každé sebemenší gesto či sebekratší pohled monitorován. Ženy při svém příchodu na pláž nejprve prozkoumají lokalitu. Zjistí, kdo sedí nejbliže, co dělá, a zda by mohl vyvstat problém, jestliže si odloží vrchní díl plavek. Svě vyvolené místo si bezprostředně označí množstvím předmětů, jako jsou například ručníky, tašky, slunečník, apod. Užitím symbolických a materiálních hranic oddělí svůj vlastní prostor a vytvoří si osobní zónu. Nepsaným zákonem je, že nahota může být prezentována jen ve stavu nehybnosti. Každá odchylka od tohoto stavu je okolím registrována. Osobní prostor však může být narušen upřeným pohledem. Ten je v rozporu s obecným pravidlem pláže, které lze interpretovat jako „umění dívat se bez vidění“. Tzn. pozorovat pouze neutrální body. Z toho vyplývá, že vytváření prostoru je

tak primárně založeno na vizuálním vjemu, který spojuje jednotlivé objekty, čímž daný prostor vytváří.

Jestliže opustíme prosluněnou francouzskou pláž a vrátíme se do Plzně, respektive na její náměstí k andělíčkově, zjistíme, že výše uvedené principy jsou platné i pro zdejší lidské chování.

2.1.4 PRAVOU NEBO LEVOU?

Při pohledu na lidi vztahující svou ruku k hlavičce andělíčka, nejednoho z nás může napadnout otázka, podle jakého klíče se odvíjí výběr dlaně, jež se vošahlíka dotkne. Je příčinou pravorukost či levorukost dotyčné osoby? Nebo zde hraje důležitou roli symbolika pravé a levé ruky? A nezáleží i na tom, z jakého směru člověk dotýkající se andělíčka přišel?

„Pravorukost naší civilizace se velmi výrazně odráží v řeči. Již ve staré řečtině se užívalo pojmu *dexios* – pravý také v přeneseném významu jako příznivý, zdárný, schopný, chytrý. *Dexia* – pravice značilo též smlouva, slib; *dexiotes* – zručnost, obratnost; *dexióma* – stisk rukou, přátelství. V latině *dexter* – pravý znamenalo také příznivý, šťastný, zručný, obratný, příhodný, vhodný [...]. Naproti tomu slovo levý, levoruký vzbuzovalo představy záporné. Řecké *laios*, ale ještě více latinské *sinister*, znamenalo neobratný, nejapný, zvrácený, nepříznivý, špatný, škodlivý [...]“ (Drnková, Syllabová 1983:8). Neméně zajímavou skutečností je, že proto-indoevropský jazyk, jímž se mluvilo před 3 tisíci lety, a byl výchozím bodem pro vznik starověkých jazyků jako sanskrt, řečtina či latina, neměl žádný slovní výraz pro levici. Hlavním důvodem absence tohoto slova pravděpodobně byla existence tabu spojených s levou stranou lidského těla. Z toho je zřejmé, že obsah pojmu levice – levý byl dán již před jeho samotným vznikem (Wright 2007).

Ne však všechny kultury chápou levou ruku jako méněcennou. Názorným příkladem může být čínský taoismus, kde levice představuje princip jang, tedy

aktivního činitele a symbol života, zatímco pravici byl přiřknuta síla jin, tedy pasivita a symbol smrti (Cooper 2010).

Lidské tělo je nositelem kulturní symboliky, která vychází ze skutečnosti, že člověk zažívá své tělo jako objekt i subjekt, a to cestou pozorování a sebepozorování. Je projevem individuality svého nositele a zároveň se jeho prostřednictvím stáváme součástí vnějšího okolí. Zároveň představuje hranici mezi kulturou a přírodou, a proto musí být svědomitě hlídáno.

Na počátku 20. stol. se kulturní manipulací těla v podobě symboliky pravé a levé ruky zabýval Robert Hertz, jenž poukázal na manipulaci sociokulturních institucí s fyzickou přirozeností k posílení své posvátné moci. Napříč společnostmi našeho kulturního okruhu je levé ruce většinou připsán nízký, nečistý status, což se odráží i ve významové klasifikaci prostoru a sociální struktury (Erban 2006). „Kultura chce věci udělat jinými, než jsou a než by jinak byly – a v tomto uměle zformovaném tvaru je udržet. Kultura chce zavést a uchovat řád a potlačit všechno, co z tohoto řádu vybočuje a co z hlediska tohoto řádu vypadá jako chaos. Kultura chce nahradit a doplnit 'řád přírody' (tedy stav věcí, jak jsou bez lidského zásahu) řádem umělým, záměrným. Kultura takový umělý řád nejenom prosazuje, ale také hodnotí. Kultura znamená upřednostnění (Bauman 2000). Tělesnými symboly se úzce zabývala i M. Douglas (1992).³ Tělo chápe jako sociální a náboženský symbol, přičemž poukazuje na jeho univerzálnost, která z něj činí zdroj sdílených významů. Tělo je tedy ohraničeným systémem s vlastní komplexní strukturou, jejíž jednotlivé části a vztahy mezi těmito částmi představují zdroj symbolů pro další komplexní struktury, jako je společnost. Z toho vyplývá, že lidské tělo je živým obrazem společnosti (ibid.).

Ačkoliv Hertz nezavrhuje fyziologický původ dominance pravorukosti, ptá se, zda je tato významová klasifikace záležitostí dohody, tedy kulturně podmíněná, nebo věci stavby lidského těla a fyziologie. Tvrzení, že pravorukost je výsledkem asymetrie

³ Jejím učitelem byl Edward Evans-Pritchard, který rozvinul Hertzovu práci v 50. letech 20. stol.

nervových center, je dle Hertze pravdivé, nicméně dostatečně neobjasňuje úplnou dominanci pravé ruky ve společnosti a skutečný počet rodilých zcela pravorukých osob. Neodpovídá na otázku, proč společnost a její instituce nadřazuje a podporuje pravorukost, jež je upřednostněná již samotnou fyziologií, a levou ruku upozaduje a neumožňuje jí plně rozvinout její vrozené předpoklady.

Odpověď Hertz spatřuje v podřízenosti člověka požadavkům společnosti, která svět systematizuje dle principu bipolárních dvojic, jejichž základem je opozice posvátné – profánní.⁴ Pravá ruka je tedy čistá, zatímco levá nečistá. S pravou stranou jsou tak spojovány další atributy jako je světlo, den, mužský princip, síla, nebe, život, a mnohé další. Levá strana asociuje tmu, noc, ženskost, slabost, zemi, smrt, apod. Dominance pravé ruky je tak spíše záležitostí lidských zvyků a rituálních praktik nežli biologie (Hertz, cit. dle Winzeler 2008). Ačkoliv současné výzkumy ukazují, že pravo či levorukost je dána vrozeně, s čímž souvisí i vývoj jazykových center v mozku (McManus 2002), nelze ani dnes popřít silný vliv kulturního prostředí.

Křesťanství, respektive jeho výklad světa, představuje jeden z příkladů, kdy kulturní prostředí ovlivňuje vnímání pravolevé symboliky. Na svém počátku do svého učení začlenilo mnohem starší symboliku, na níž vystavělo vlastní ikonografii. Jako názorná ilustrace slouží vstup do božího stánku dveřmi ze západní strany, kdy návštěvník přímo hledí na hlavní oltář, zpoza něhož stoupá slunce, nebo pohřbívání mrtvých, kdy tělo by mělo být natočeno k východu, aby měl mrtvý naději na vzkříšení a znovuzrození (ibid.).

Lidské ruce zároveň představují silný komunikační prostředek, jehož prostřednictvím člověk může vyjádřit své pocity, názory a myšlenky jako je láska, otázka, pohostinnost, přijetí jakož i nenávisť, rozsudek či odmítnutí. Zároveň podhalují osobnost člověka, a to nejen vizuálně dle jejich upravenosti a státnosti,

⁴ Hertz navazuje na myšlenky svého učitele Émila Durkheima.

ale i dotykově, například při vzájemném podání si dlaní jako výrazu pozdravu s další osobou.

2.2 LIDOVÁ ZBOŽNOST NEBO OKULTNÍ RELIGIOZITA?

Navzdory debatám o oslabování vlivu náboženství a z toho plynoucí sekularizaci společnosti lze od 70. let 20. století pozorovat určitou změnu. Náboženství, respektive jeho různé formy přetvářející ideje tradičních církví, se opět začalo stávat součástí lidských životů (Nešpor 2005). V západní společnosti je tak například možné pozorovat alternativní religiozitu spjatou s široce pojatým hnutím New Age. Podobně je tomu tak i v České republice, kde výzkumy zabývající se náboženskou tematikou poukazují na výskyt okultní religiozity. Ačkoliv je tedy naše země dle deklarativního náboženského vyznání považována za jednu z nejvíce sekularizovaných společností na světě, jedná se spíše o rezistenci vůči tradičním náboženským systémům či organizovaným náboženstvím nežli o zamítnutí víry v transcendentní svět jako takový (Hamplová 2000).

Příčinu nízkého počtu věřících ve smyslu tradiční církevní religiozity spatřuje Z. R. Nešpor (2005, 2010) v utváření se českého nacionalismu v průběhu 19. stol., na což posléze navázaly snahy interpretovat historii českých zemí prostřednictvím protestantsko-humanistické optiky. Tento způsob nazírání českých dějin byl následně zneužit komunistickou propagandou, která římskokatolickou církev považovala za jednoho z úhlavních nepřátel. Navzdory tomu, že po roce 1989 byla obnovena činnost církví v plném rozsahu, čímž došlo ke krátkodobému navýšení počtu věřících, situace se o moc nezlepšila. Lidé rozčarovaní z nenaplněných očekávání, jež měli vůči tradičním církevním systémům, se uchýlili k nově dostupným podobám náboženského života, ať již prostřednictvím vznikajících náboženských hnutí nebo příklonem k individuální religiozitě. Poměrně častým rysem alternativních forem náboženského života je pak přítomnost ekonomických zájmů v kombinaci s konzumní spotřebou.

Jak si však vysvětlovat lidského chování vůči předmětu zájmu této disertační práce, tedy vůči vošahlíkovi a jeho bezprostřednímu okolí? Jedná se o pověru nebo o projev náboženské víry? A pakliže se jedná o manifestaci víry nábožensky založeného člověka, náleží toto chování do sféry tradičního systému křesťanské víry nebo jsme svědky individualizované podoby náboženství bez příslušnosti k určitému církevnímu učení?

Při hledání odpovědi na výše položené otázky se tak zaměřím na 2 základní koncepty, jako je magie a lidová zbožnost, neboť se domnívám, že vzhledem ke své podobnosti či určité prolutosti představují výchozí bod pro uchopení duchovního rozměru mnou zkoumaného fenoménu. Podkladem k tomuto přístupu mi je definice náboženství od Lehmana a Myerse (1997:3), podle níž se náboženství nevztahuje pouze na duchovní a nadlidské bytosti, ale „[...] na vše, co je mimořádné, tajemné a nevysvětlitelné, (což) umožňuje komplexnější pohled na náboženské chování lidí celého světa a umožňuje antropologické zkoumání jevů jako je magie, čarodějnictví, kletby a jiné praktiky, které mají význam jak pro předliterární společnosti, tak pro společnosti s písmem.“

Dle Kieckhefera (2005:17) „[...] magie představuje místo střetávání, kde se kříží náboženství s vědou, lidové pověry se stýkají s vírou vzdělaných vrstev a normy fikce se mísí s realitou každodenního života.“ Ačkoliv autor pojednává o magii středověké, lze dle mého názoru jeho definici uplatnit i v současném světě.

Na vzájemné prolínání náboženských představ, víry v nadpřirozeno a magické moci ve středověké společnosti poukazuje i A. Gurevič (1996). Dülman (2006:10) poukazuje na skutečnost, že přes veškerou snahu církevních autorit být jediným právoplatným interpretem náboženského života, existovaly na počátku novověku různé podoby víry obyčejného lidu, které nekorespondovaly s oficiálním křesťanským učením. „Nejrůznější křesťanské vnější formy neexistovaly jenom uvnitř a vně církve; zvláštní význam si podrželo magické myšlení a magické praktiky, jejichž konec

nepřinesla ani reformace. Magie se ale nevyčerpávala v tom, co církev definovala jako pověru, a neomezovala se ani na čarodějnickou víru. [...] magické myšlení [...] bylo spojeno jak s praktikami lidové magie, tak s praktikami církevními. Tuto skutečnost ilustruje víra v zázraky u katolíků či víra protestantů v písmo svaté.

Obsah náboženských a magických praktik, které byly nedílnou součástí raného středověku, však varioval dle společenského původu a způsobu života těch, kteří je praktikovali, přičemž k výraznému rozlišení zbožnosti dle sociálního postavení věřících došlo až v pozdním 17. stol. Každodenní život venkovského obyvatelstva se spíše prolínal s magicko-pověřivými praktikami a představami nežli se spiritualistickými hnutími typickými pro městské prostředí. Víra v léčivou moc ostatků a v zázraky spjaté s vykonáním poutě však nebyla záležitostí jen venkovského obyvatelstva. Prostřednictvím poutí, svátostin, kultu svatých a uctívání Panny Marie do sebe římskokatolická církev včlenila část magických rituálů a praktik a tím upevnila i své vedoucí postavení (ibid.). Na tuto skutečnost poukazuje například Kieckhefer (2005), jenž říká, že hranice mezi magií a náboženstvím je složitě postižitelná, neboť modlitby i požehnání našly své uplatnění v magických praktikách, ostatky svatých byly nošeny jako amulety, vyzvánění kostelních zvonů v době bouře mělo uchránit farnost před jejími následky, při svátku Božího těla přinášelo procesí hostii na pole, aby byla zajištěna úroda, apod. „[...] z poutních míst si věřící odnášeli různé devocionálie, jako např. osobní relikviáře, agnusky, amulety, škapulíře, podmalby na skle aj., které je měly ochránit v různých mezních situacích. [...] Posvěcené medailónky, křížky, prstýnky, často dárky z lásky, mívaly v životě vesnického člověka magický význam. Řada poutníků si odnášela ve skleněných lahvích zázračnou vodu, která se stala účinným lékem v případě onemocnění lidí či zvířat. Zakoupený růženec měl velmi výraznou moc ochrannou, kterou podle představ věřících zvyšovalo jeho církevní svěcení, dotek se zázračnou vodou, údajný původ ze Svaté země, stejně jako různé přívěsky umístované na závěr růžence“ (Holubová 2003:69).

Dle J. Komorovského (1995) jsou výše uvedené příklady názornou ukázkou toho, jak lidové vrstvy přejímají oficiální církevní učení a přetvářejí si ho dle svého vlastního vidění světa. Podle tohoto autora se tak lidová zbožnost vyznačuje dvěma základními rysy, kterými je jednak senzualismus a předmětnost jednak užitek. Senzualismus a předmětnost je vlastní všem náboženským formám, neboť prostřednictvím smyslů lidé vytvářejí své představy, obrazy a pocity vztahující se k mimolidskému světu. V křesťanském učení lze tak dosáhnout spásy za pomoci viditelných znaků, určitých předmětů, osob a činností. Z tohoto rysu pak vychází používání devocionálií a úcta k svatým. Druhým rysem lidové zbožnosti, jenž úzce souvisí s předešlým, je lidské úsilí dosáhnout prostřednictvím náboženských praktik potřebného užitku.

2.2.1 VĚŘÍCÍ BEZVĚRCI

Pověry a magické praktiky tvoří součást lidského života již odpradáвна. Jejich podoba se v průběhu času mění. Některé rituály upadly v zapomnění, některé se naopak nově vynořily. Jejich funkce však zůstává stejná. Podle B. Malinowského (1967)⁵ se lidé uchylují k používání magických rituálů v případech, kdy pociťují úzkost vyplývající z neznámé situace a z nedostatku prostředků, které by tuto situaci pomohly vyřešit. Úkolem těchto rituálů tedy je utěšit úzkost plynoucí z nejistoty a zajistit pozitivní výsledek lidského úsilí (Homans 1941).

Ve středověku magické praktiky sloužily k zajištění štěstí a zdraví i k zažehnání strachu z neznámého či z démonických bytostí. Podle R. Kieckhefera (2005) středověk rozeznával dva typy magie. Prvý představovala magie přírodní, která byla v tehdejší době součástí vědy. Předmětem jejího zájmu byly okultní síly a skryté mocnosti v přírodě. Druhým typem byla magie démonická existující v podobě

⁵ Tuto skutečnost ilustruje na způsobu rybaření na Trobriandských ostrovech (Homans 1941) nebo na okruhu kula v západním Pacifiku, což je reciproční a směnný cyklus, který spočívá ve směně určitých komodit. Tato směna má rituální a ekonomickou funkci, přičemž v rámci okruhu dochází k výměně dvou druhů zboží, a to cenností a věcí denní potřeby (Malinowski 1967).

zkomoleného a překrouceného náboženství, v jehož rámci došlo k odvrácení se od Boha a příklonu k démonickým bytostem, u nichž lidé hledali pomoc.

Pro svou ochranu lidské bytosti používali jak předměty rituální, jejichž sémiotický status se zvyšoval církevním posvěcením, tak předměty, jejichž existenci církev uznávala nebo zavrhovala. Do kategorie trpěných předmětů náležely svátostky, mezi něž se například řadí medaile s vyobrazením madon a jiných svatých objektů, přívěsky, obrázky poutních míst či některé užitkové předměty (Petráň, Petráňová 1995). Církev naopak neuznávala magické praktiky spojené s hostií. Lidé věřili, že je eucharistie, tedy tělo Kristovo, ochrání před různými újmami. Z tohoto důvodu se mnohdy uchýlovali ke zcizení vysvěcené oplatky, jejíž moc mohla být zvýšena vepsáním magických zaklínadel či biblických veršů (Kieckhefer 2005).

Pověřivé praktiky v rámci urbánního prostředí zaznamenal například R. Hoggart (1957, cit. dle Renard – Walker 1987) při svém studiu životního stylu anglických nižších tříd v 50. letech 20. století. Při soupisu pověr týkajících se neštěstí (projítí pod žebříkem, rozbití zrcadla, darování nože) a štěstí (čtyřlístek, důlek na tváři) zjistil, že se většina z nich nachází i ve Francii. S podobnými pověrami se člověk setkává rovněž v naší společnosti. I když lidský jedinec může sám sebe považovat za racionálně uvažující bytost, nemusí jej rozbité zrcadlo či přeběhnutí černé kočky přes cestu ponechat zcela klidným. Podobně je tomu tak i s číslem třináct.

Symbolika čísel mimo jiné hraje velkou roli ve sportu, a to například v hokeji či v baseballu. G. Gmelch (2000) přirovnává baseballové hráče k „primitivním“ lidem z Trobriandských ostrovů, přičemž tvrdí, že nejběžnějším způsobem, kterým se hráči snaží redukovat riziko a své obavy z nebezpečí, je dodržování denní rutiny. Zvyky jsou uklidňující a přináší řád do chaotického světa, v němž se ztrácí schopnost kontrolovat dění. Jednání hráčů se tak stává ritualizovaným. Rituál je tedy podle Gmelcha předepsaným chováním, v němž neexistuje empirické spojení mezi prostředky a

požadovaným cílem. Hráči rovněž používají různé tabu a fetiše, jež také snižují riziko hry a přináší svým majitelům štěstí (ibid.).

Používání různých ochranných předmětů však není jen záležitostí sportovců. Většina z nás může mít určitě nějakou věc, o níž věří, že mu nosí štěstí. Tyto předměty lze nalézt jak v samotné přírodě (čtyřlístek), tak ve světě lidí (od podkovy po záměrně vyrobené předměty). Podobné chování zaznamenal R. Felson s Gmelchem (1979) ve své studii ze 70. let 20. stol., v rámci níž se tvůrci textu věnovali rozšíření magických praktik, respektive jejich používáním, u amerických a irských vysokoškolských studentů. Autoři studie zvolili šest různých činností (hazard, atletiku, zkoušky, nemocnost, přímou interakci, nebezpečné aktivity), v jejichž rámci zkoumali vztah mezi užitím magie a úzkostí. Jejich studie potvrdila, že studenti magii používají k redukci úzkosti a při činnostech s nejistým výsledkem. Velký výskyt magických rituálů ve vysokoškolském prostředí podle autorů studie poukazuje na skutečnost, že magie není jen pouhým pověřivým, iracionálním chováním vlastní „primitivní“ společností (ibid.).

Podle Renarda a Walkera (1987) lze pověřivé chování rozdělit do pěti typů, které odpovídají obranným mechanismům A. Mucchielliho. Jedná se o vyvarování se (avoidance), útok (attack), retrakci (retraction), svádění (seduction) a ospravedlnění (justification).

Vyvarování se představuje takové chování, jež umožňuje vyhnout se nebezpečí a neštěstí pomocí tabu a pověřivých zákazů. Do této kategorie je tak možné zařadit například zákaz pojídání králíka rybáři na otevřeném moři či vyhnutí se šlápnutí na hranaté poklapy od kanálu.

Jestliže se člověk dostane do situace, v níž je svědkem zlých znamení, jako je černá kočka přes cestu, rozbité zrcadlo či vysypaná sůl, může využít mechanismu útoku. Jeho podstatou je vytvoření protikladných znamení ochraňujících člověka před neštěstím. Jedná se například o překřížení prstů na jedné ruce nebo dotknutí se

dřeva, kovu či talismanu. Asi nejznámějším dokladem tohoto jednání je zařukání si na zuby, neboť pro svou pevnost vydrží i po smrti člověka.

Charakteristickým rysem retrakčního chování je ochrana a hledání záštity. Lidský jedinec si své štěstí a bezpečí zajišťuje prostřednictvím amuletů, talismanů, rituálů a jiných ochranných předmětů. Jejich úkolem není pouze člověka ochránit, ale i přivábit a zajistit svému majiteli štěstí. Tyto předměty jsou používány v obtížných situacích, jako je nemoc, moment důležitého rozhodování či zkouška, kdy výsledek lidského úsilí zůstává nejistý.

Čtvrtým typem pověřivého chování je svádění spočívající ve vyjednávání štěstí na základě nabízené oběti. Typickým příkladem obětiny mohou být svíčky, věnování peněz, slib či modlitba.

V okamžicích, kdy člověk nemá možnost racionálně vysvětlit úspěch či neúspěch svého určitého jednání, může se uchýlit k poslednímu typu tzv. obranného mechanismu, kterým je ospravedlnění. Lidský jedinec, jenž nebyl úspěšný v nějaké činnosti či rozhodnutí, se vzdává osobní zodpovědnosti a nachází omluvu pro své selhání v neštěstí, které se tak stává explanačním mýtem (Renard, Walker 1987).

2.2.2 DOTYK PRO ŠTĚSTÍ

Již odnepaměti se lidé snaží ovlivnit chod svého života prostřednictvím různých úkonů a předmětů, které jim mají splnit jejich různorodá přání a utlumit obavy plynoucí z různých oblastí dotýkajících se lidského života. Ačkoliv se k tomu určené praktiky a předměty mění v průběhu času, jejich účel zůstává pořád stejný. V ulicích tak můžeme potkat ženu hledající křišťál, jenž jí právě vypadl z kapsy, muže spěchajícího vsadit si sportku, protože věří v symboliku čísel, která se mu v noci zdála, dívku, co si do kabelky ukládá své oblíbené plyšové zvířátko, bez něhož neabsolvovala ještě ani jednu zkoušku na místní vysoké škole, vozidlo mladého muže, u jehož zpětného zrcátka se houpe talisman v podobě králičí pacičky, či zamilovaná

dvojice vycházející z dveří od kartářky, kde se byla ptát na společný život a budoucí potomky. S láskou rovněž souvisí poměrně nových zvyk spočívající v zavěšování visacích zámků na mosty a jiné kulturní památky, který pravděpodobně vzešel z knihy Chci tě od italského spisovatele Moccia⁶ a který zaměstnává nejednoho památkáře při odstraňování zámečku, jež svou vahou poškozují místa závěsu. Takto bych mohla pokračovat ještě drahnou chvíli, přičemž by bylo vhodné neopomenout ani živé zvířectvo jako je černá kočka, letící holub či pavouček spřádající svou pavučinu, nebo výlet na jeden z českých hradů a zámků, které představují neuvěřitelnou zásobu rozličných artefaktů, zejména pak v podobě zrcadel, jež mají nadpřirozené schopnosti.

Samostatnou kapitolu pak tvoří předměty, ať již přírodní či kulturní povahy, které jsou staticky umístěny v určitém prostoru a kterých se lidé dotýkají za účelem splnění přání. Domnívám se, že projevy chování jako je dotyk dlaní s těmito přírodními a kulturními objekty či políbení jejich určité části v sobě nesou prvky retrakce, jíž se podrobněji věnuji v předchozím textu. V následujících řádcích se tak seznámíme s některými z předmětů, kterých se lidé dotýkají pro štěstí, a to jak v České republice, tak v zahraničí.

Při putování po vlastech českých se nejprve zastavme v hlavním městě naší republiky, neboť se zde nachází jeden z nejznámějších reprezentantů těchto objektů. Jedná se o sochu Jana Nepomuckého, která zdobí a střeží Karlův most. Ačkoliv dnešní turisté, ať čeští nebo zahraniční, mnohdy legendu o tomto světcu neznají, věří, že pohlazení konkrétních částí reliéfů jeho sochy jim splní přání a přinese štěstí. Dalším místem, které souvisí se svržením zmíněného světce do Vltavy a které rovněž údajně oplývá nadpřirozenými silami, je mramorová deska s dvojitým arcibiskupským mosazným křížem a pěti hvězdami.

⁶ Spisovatel Federico Moccia svůj námět pravděpodobně čerpal ze starého čínského zvyku, podle kterého novomanželé zavěšovali zámeček na lano připoutané k Velké čínské zdi a přehozením klíčku přes zeď si měli zabezpečit štěstí a spokojenost.

V Náchodě se nachází napodobenina podkovy, k níž se vztahuje pověst o kováři a útěku krále Friedricha Falckého ze zemí českých po prohrané bitvě na Bílé Hoře. Panovníka zadržela v Náchodě špatná podkova jeho koně. Vyhledal proto kováře, jenž v přestrojení svého krále poznal. Aniž by jeho totožnost prozradil královým pronásledovatelům, po okování koně mu poradil cestu k nejbližšímu hraničnímu přechodu. Podkovu, která mu ze vzácného setkání zůstala, přibil na můstek vedoucí přes Radechovský potok (Krba 2006). Lidé dodnes věří, že jim dotek podkovy přinese štěstí.

Symbolem Františkových Lázní se stala plastika znázorňující malého chlapce s rybou sedícího na kouli. Turisticky atraktivní je nejen její originál nacházející se v tamním muzeu, ale i její replika stojící před Společenským domem. Aby si místní fotograf Otakar Škarda v první polovině 20. století zajistil navýšení zakázek, vymyslel si k soše Františka následující legendu - každá žena, jež se dotkne Františkova palce u levé nohy, otěhotní (Kuchyňová 2005). Touha po dítěti je zřejmě natolik silná, že některým ženám nestačí pouhé pohlazení palce levé nohy, ale i dalších oblýskaných částí Františkova tělčka, jako jsou prsty pravého chodidla a mužské přirození.

V Karlovarském kraji se nachází i další z objektů, kterého se člověk může dotknout, jestliže si přeje splnit nějaké přání. Stačí si udělat výlet do malého, avšak malebného, historického města Locket, respektive do jeho hradu, jenž se pne nad řekou Ohří. Tamní hradní nádvoří hlídá bronzový skřítek Gottstein, vládce skal, kamenů a podsvětí. Aby se přání vyplnilo, je zapotřebí pohlazit jeho bradku a vhodit pár mincí do kasičky. Je však důležité si pamatovat, že je třeba se vyvarovat doteku s jeho kyjem, který drží v rukou za zády, neboť to by dotyčné osobě, jež by tak učinila, přineslo smůlu. Pověst vypráví, že tento skřítek má rád hodné lidi. Některým z nich se tak zjevuje odrazem na vodní hladině řeky, čímž je obdaruje štěstím a úspěchy po celý rok. V případě, že ho však někdo rozzlobí, pohlédne mu do očí a v kámen jej promění.

Obdobné předměty a místa může cestovatel nalézt při svém putování po Plzeňském kraji.⁷ V západočeské metropoli je tak možné navštívit kromě andělíčka i plastiku Spejbla a Hurvínka, která se nachází v Křížkových sadech. Podle vycíděného místečka nebude těžké uhodnout, jakou část Hurvínkova těla je potřeba pohladit.

Ve městě Švihov stojí stejnojmenný hrad, který je znám nejen svými vodními příkopy, ale také svou pohnutou historií, o níž se zasloužil jeden z jeho majitelů Půta Švihovský z Rýzmburka. O tomto šlechtici se traduje mnoho pověstí, které staví na domněnce, že se jednalo o velice krutého pána. Názorným příkladem může být legenda o mnichovi, jenž byl potrestán za svou oblibu v jídle zazdění do prostoru u vchodu do hradní kaple. A protože byl natolik objemný, rozumějme silný, jeho pozadí se nevešlo do vysekaného otvoru, a tak jej nešlo úplně zazdít. Dnes se tak návštěvníci hradu mohou jeho zkamenělé zadní části těla dotknout, respektive řečeno strčit prst do prohlubně v kameni, a nechat si do roka splnit přání. Jiný příběh však říká, že tento kámen do zdi zasadil ďábel, když si přišel pro samotného Půtu. A tak je zde určitá možnost, že místo splněného přání si dotyčnou osobu, jež se kamene dotkla, odnese čert do pekel.

Zcela novou tradici v doteku pro štěstí představuje kašna na přeštickém náměstí, jež má podobu sloupu, na němž stojí patron českých zemí sv. Václav. Tato kašna, která náměstí zkrášluje již od přelomu 18. a 19. stol., byla v roce 2010 restaurována. V důsledku toho se na jejích chrličích objevilo šest malých prasátek, přičemž sedmé, a zároveň poslední, prasátko si velebí na svém hřbetě přímo na kamenné obrubě kašny. Lidem, kteří se ho dotknou, by mělo přinést štěstí. Dle

⁷ Plzeňský kraj je rovněž bohatý na objekty náboženského charakteru. Ne vždy však souvisí s dotykem. Příkladem může být obraz krvácející Panny Marie Klatovské, u níž lidé prosí o uzdravení a ženy o mateřství. Podobně kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích ve svých útrobách střeží zázračnou Týneckou Madonu ze sousoší Zvěstování Panny Marie, u níž je doloženo mnoho zázraků v podobě uzdravení. Totožné posláni má i obraz plačící a výraz měnicí Panny Marie Bolestné v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Přešticích, jenž dle dokladovaných záznamů uzdravil v průběhu 18. stol. přes 300 nemocných osob.

restaurátorské firmy a obhájců tohoto počinu se jedná o hold dlouholeté tradici chovu přeštického černostrakatého prasete (počátek 20. stol.), vlastně chovu vepřů vůbec, neboť historie Přeštic je s těmito zvířaty spojena již od 14. stol. Ačkoliv tyto úpravy vyvolaly značný rozruch mezi přeštickými i odbornou veřejností, prasátka setrvala na kašně dodnes.

Dalším místem, které může splnit lidská přání, je hrob Benjamina Segala na židovském hřbitově v obci Rabí. Legenda říká, že pro splnění přání, jež nikomu neublíží, stačí na náhrobek položit oblázek (Kutěj 2013).

Zcela opačný efekt nežli výše uvedené objekty má kámen neštěstí, jenž se nachází v dlažbě sušického náměstí. Pověst, jež se o něm traduje, má několik podob, i když hlavní postava a příčina úmrtí je stejná. Pro tuto práci jsem vybrala příběh z knihy Zrcadlo starých časů (Lisická 2008), který vypráví o rytíři z Rumerskirchenu, jemuž se cestou do Sušice, kam jel za námluvami nevěsty, splašil kůň. Ten v rychlém běhu zakopl o kamenné dláždění a rytíře shodil. Šlechtic na místě zemřel a vzhledem k tomu, že byl nedůstojně pohřben, začal sušické měšťany v noci strašit voláním, že hoří. Klidný spánek sušickým vrátil až zvoník, který jednou v noci strhl z rytíře rubáš, bez kterého se umrlec nemohl vrátit do hrobu a po zazvonění zvonu se obrátil v prach. Od té doby lidé věří, že šlápnutí na kámen, kde rytíř zemřel, či jeho překročení nosí neštěstí a nemoci. Ale zpět k předmětům a místům, kterých je třeba se nějakým způsobem dotknout, bez ohledu na to, zda dlaní či jinou částí těla.

Vydejme se teď na delší cestu za hranice naší republiky. Toulky cizinou nás zavedou k dalším zajímavým předmětům a místům, jichž se lidé dotýkají pro štěstí a splnění svých přání. Z Plzeňského kraje tak naše první kroky mohou směřovat do nedalekého Německa, které rovněž představuje bohatou zásobnicí podobných objektů lidského zájmu.

V Norimberku, druhém největším městě Bavorska, který láká bezpočet domácích i zahraničních návštěvníků k návštěvě zejména svými nepřekonatelnými

vánočními trhy, se nachází jedno z těchto míst, co lidem plní přání. Na hlavním náměstí si nelze nevšimnout kašny Schöner Brunnen, jež má podobu zlaté věže. Ta je obklopena krásně zdobenou mříží, která v sobě ukrývá barevně odlišný kroužek, s nímž se dá libovolně otáčet. Pověst vypráví, že jej vytvořil chudý kovářský učeň, kterému mistr kovář nechtěl dát svou dceru za ženu. Svoje rozhodnutí potvrdil slovy, že svatba nikdy nebude, stejně tak, jako se nikdy nebudou otáčet kruhy v mříži kašny. Když však kovář jednoho dne musel opustit brány města, učeň vyrobil z mosazi kroužek s otvory, provlékl jej mřížovím a posléze kováním spojil. Následně s dcerou mistra utekl a již se nikdy do města nevrátil. Lidé dodnes věří, že pokud žena s kruhem třikrát otočí, přijde do jiného stavu. Počet otočení rovněž může ovlivnit počet dětí, jež se ženě narodí. Návštěvníci města si však význam tohoto otáčení pozměnili. Mělo by jim přinést štěstí, splnit přání, případně zajistit opakovaný návrat do tohoto města. Avšak jen Norimberčané vědí, že se ten správný kroužek, jenž je vyhotovený ze železa, nachází na protější straně od svého zlatě se blýskajícího kolegy (Lenková 2011).

Dalším německým městem, které se může pochlubit svou kouzelnou bronzovou sochou, jsou Brémy. Jedná se o skulpturu složenou z osla, psa, kočky a kohouta, přičemž tato zvířata si vzájemně stojí na hřbetech. Zvířecí pyramida je známá pod jménem Brémští muzikanti a byla vytvořena v 50. letech 20. stol. Příběh, který se k ní vztahuje, je však mnohem starší. Pro budoucí generace jej zaznamenali bratři Grimmové prostřednictvím svých pohádek. Příběh vypráví o 4 zvířátkách, jejichž majitelé je chtěli pro jejich stáří a nevykonnost usmrtit. Osel, jenž měl jít na porážku, protože už nemohl sloužit u mlýna, se rozhodl, že se vydá do Brém, kde by se mohl živit jako muzikant. Cestou k sobě přizval loveckého psa, kočku a kohouta, kterým hrozil podobný osud. Město však bylo daleko, a tak když se setmělo, bylo potřeba najít místo, kde hlavu složit. Zvířátka ve tmě zahlédla světélko, a tak se za ním vydala. Přišla k domku, a nežli poprosila o nocleh, nahlédla do jednoho z okének. U prostřeného stolu, jenž se prohýbal pod množstvím jídla, seděla banda loupežníků.

Zvířátka se rozhodla, že loupežníky vyženou. Osel se opřel předníma nohama o parapet okna, na jeho záda mu vylezl pes, na toho kočka a na vrchol pyramidy vylétl kohout. Na jeden povel se zvířecí přátelé dali do rámuse, poté rozrazili okno a vřítili se do místnosti. Loupežníci se vylekali a nadobro utekli. Zvířátka tak našla nový domov a do Brém již nikdy nedošla (Grimmové 2009). Pověra říká, že socha splní přání tomu, kdo se pevně zachytí za obě oslovy nohy. Nicméně při bližším pohledu člověk zjistí, že má osel osahané i nozdry, že by pro jistotu?

Poslední zastávkou po německých městech, i když jsem zdaleka neobsáhla všechna, je Hannover. Před tamní tržní stojí socha ženy s nůši a košíkem, která znázorňuje Karolinu Duhnsen, což byla velmi známá trhovkyně, která ve zdejší tržnici prodávala své zboží více jak 50 let. Místní novomanželé navštěvují tuto sochu, známou pod názvem Granny Duhnsen, neboť věří, že si pohlazením jejího váčku s penězi zajistí pro svůj společný život štěstí a peníze. Někteří kolemjdoucí si sahají i na košík, který má žena položený u sebe na zemi. Nevím však, zda je to kvůli přání či snaze potěžit váhu košíku (Bluesnote 2013).

Z Hannoveru se můžeme vydat na poněkud delší cestu směr Belgie, respektive její hlavní město Brusel. Zde se, vyjma fontány se soškou čůrajícího chlapečka, Evropské komise a dalších zajímavostí, nachází jeden z dalších objektů lidských doteků a přání. Jedná se o pomátník Everarda t´Serclaese, což byl lord z panství Cruyckembourg a zároveň několikanásobný radní Bruselu. Své město opakovaně bránil proti nepřátelským vojskům a jiným nepřátelům. Jednoho dne byl zraněn při obraně městských práv, a to mužem lorda z Gaesbeeku, jenž mu vyřízl jazyk. V důsledku toho zranění Everard krátce poté zemřel. Pověst dnes říká, že pohlazením jeho zápěstí si lidé přivolají štěstí a splní se jim jejich přání. Everardova paže této plastiky tak již musela být několikrát opravena, přičemž podobný osud čeká asi i další části vyobrazení, neboť kolemjdoucí třou i další části těla, dále pak psa, hlavičku andělíčka, štít, aj. Méně poetická je socha chlapce šplhajícího se po stěně radnice

v městě Wavre. Ten, kdo si sáhne na jeho vystrčené a lidskými dlaněmi vyleštěné pozadí, bude mít po celý rok štěstí (Belgian Tourist Office 2010).

V jednom z italských kasin hazardní hráči věří, že jim přinese štěstí pohlazení sochy nahé dívky známé pod jménem Cica,⁸ respektive její nohy, která se nachází ve vstupní hale sanremského kasina. Dar řeči, přesněji výmluvnosti, si může člověk zajistit v Irsku políbením blarneyského kamene, podmínkou však je být hlavou vzhůru. Štěstí a spokojený život údajně přináší pohlazení rypáku divokého prasete v Sydney nebo špičky nosu sochy Abrahama Lincolna ve Springfieldu ve státě Illinois. Štěstí si zajistí i ten, kdo se na milánské Gallerii Vittoria Emanuela zatočí patou na varlatech býka, jež jsou součástí tamější mozaikové podlahy (Fahmy 2008). V luxorském chrámu v Egyptě se muži dotýkají reliéfu Amon-Mina, respektive jeho vztyčeného falu, aby si zachovali plodnost. Zcela novou tradici v dotyku s předměty přinášejícími štěstí představuje nos sochy vojáka Švejka, jež od roku 2003 sedí na lavičce v polském Sanoku (Schwarz 2006). Na svých cestách jsem rovněž měla možnost vidět sochu Julie, která stojí ve Veroně na dvorku domu, na jehož balkon William Shakespeare umístil jednu z nejslavnějších scén své divadelní hry. Lidé bez ohledu na věk a pohlaví se zde dotýkají jejího pravého prsa. Stejnou část ženského těla je možné osahat na promenádě ve městě Makarska, kde se nachází bronzové sousoší námořníka a jeho společnice. Asi kvůli ostychu jsem se ani jedné z výše uvedených postav nedotkla, a tak jsem si vše vynahradila v dalším chorvatském městě, jímž byl Split. Zde mě moje zvědavost zavedla k palci šestimetrové bronzové sochy biskupa Řehoře Ninského, který splitské návštěvníky musí okouzlit už jen svými úctyhodnými rozměry.

2.2.3 PÁTRÁNÍ PO ZDROJI SIL

Zvláštní síla je připisovaná jak pozůstatkům pohanských obyčejů, tak křesťanské symbolice. V obou případech se lidské představy zakládají na kontaktním

⁸ Socha je dílem italského umělce Odoarda Tabacchiho (1836 – 1905).

a napodobovacím principu, které jsou nejčastěji dávány do souvislosti s užitými magickými praktikami, podle nichž se magie rozlišuje na kontagiózní a homeopatická neboli imitativní. Lidské chování však může být ovlivněno i symbolikou slova, barev a písma, potažmo samotným pohledem (Kandert 2010).

Domnívám se však, že zákonitost kontaktu a podobnosti je vlastní i náboženskému systému víry, a to bez ohledu na to, zda se jedná o lidovou zbožnost či oficiální učení římskokatolické církve. Tuto domněnku opírám jednak o uctívání svatých a následně jejich relikvií, jednak o užívanou ikonografii v božích stáncích.

Uctívání a kult relikvií vychází z velmi starých kořenů lidské víry, které se vztahují k přítomnosti síly, se kterou jsou některé lidské bytosti v přímém kontaktu nebo se nachází přímo v jejich těle. Tato síla s úmrtím svého hostitele či příjemce kontaktu však nezaniká, zůstává nedílnou součástí jeho tělesných ostatků či předmětů soukromé povahy. Prostřednictvím doteku, dělení či požívání relikvie dochází k přenosu v ní obsažené síly na druhou osobu či předměty, přičemž intenzita síly se v původním ani novém objektu nesníží (Kafka 2002). Zvláštní moc relikvií, nejrůznějších substancí a předmětů se zrcadlila v lidové zbožnosti, léčitelství a poutních zvyklostí. Předměty s tím související nebyly pouze devocionáliemi či amulety, ale rovněž lékem proti různým onemocněním.

Shodným způsobem byla utvářena i poutní místa, neboť jejich vznik se odvíjel od přítomnosti legendistického prototypu, jehož podstatou je existence hrobu světce, relikvie či jiného pozůstatku svaté osoby, nebo od přítomnosti prototypu vyprávění o zázračných nálezech mariánských obrazů a soch (Petráň, Petráňová 1997).

S principem nápodoby se lze setkat u výtvarných děl. Podle ikonografie pravoslavné církve je obraz tedy ikona místem, kde se soustředí božská síla, a zároveň prostředkem pro sdělování Božího slova. Tato spiritualita východní církve v minulosti ovlivňovala mimo jiné i lidovou religiozitu v českém prostředí, přičemž jedním z důkazů této skutečnosti je například značná obliba věřících osob v obrazech světců,

předmětech vysvěcených duchovními či ve svátostinách (Holubová). S nábožensky zaměřenými výtvarnými díly se často pojí příběh o jejich zázračném vzniku, zvláštním nalezení či o jejich zázračné moci, kterou tato díla nabyla až v průběhu své existence. Jako příklad mohou sloužit sošky nalezené v dutinách stromů, krvácející obrazy Panny Marie (např. slavná Klatovská Panna Marie) či sochy s uzdravující schopností. Se zázračnou mocí těchto objektů se musela vypořádat římskokatolická církev, která tak na svém koncilu v Tridentu, jenž se konal v roce 1563, vydala stanovisko, že tyto objekty nelze uctívat pro ně samotné, ale pro jejich předobraz, který znázorňují (Kafka 2009).

Dalšími objekty, které disponují nadpřirozenou silou, jsou určité přírodní prvky. Jejich síla vychází z dávných pohanských zvyků, které byly inkorporovány do křesťanského světa a propojeny s významem místa jejich výskytu. Typickým příkladem takovýchto reprezentantů jsou například stromy rostoucí v poutních místech nebo stromy, v jejichž dutinách se našla socha či předmět s náboženskou tematikou. Dalším přírodním elementem je voda (Schama 2007), která je základem všeho živého. V křesťanství je dávána do souvislosti s bohorodičkou, tedy s pramenem života, a je užívána jako prostředek svěcení. Tato funkce pak byla užívána v lidové pobožnosti, neboť lidé věřili, že vykropením svého obydlí si přivolají ochranu proti negativním živlům a zajistí si boží požehnání. Někteří lidé svěcenou vodu používají i dnes, například tehdy, když mají pocit, že jejich příbytek obývají i duchové. Dle některých odejdou do světa mrtvých tehdy, když všechny rohy místnosti dotýká osoba pokropí pár kapkami svěcené vody. Dalším prvkem přírody, avšak neživým jsou nerosty. V tomto případě se tak jedná o objekty jako je náhrobní kámen a další kamenné součásti hrobu, předměty ležící blízko oltáře se zázračným předmětem, objekt, na němž byl v minulosti umístěn obraz či socha činící zázraky a v neposlední řadě se jednalo o nerosty, na jejichž povrchu se událo nějaké zázračné zjevení. Zvláštní postavení v lidové religiozitě měl i prach ležící na pietním místě určeném pro rakve s kosterními pozůstatky světců nebo hlína z bezprostředního okolí nějakého

zázračného nerostu (Kafka 2009). Dalšími hojně využívanými předměty se zvláštní silou bylo všelijaké zboží nabízené v místech konání poutí. Do této kategorie náleží předměty vztahující se přímo ke konkrétnímu poutnímu místu či k určité pouti, přírodniny pocházející z poutních míst či devocionálie osobní zbožnosti a příležitostné povahy, které nemají přímý vztah ke konkrétní pouti či poutnímu místu. Jedná se jednak o předměty náboženského charakteru, jako jsou například křížky, náboženská literatura, růžence, aj., jednak o zboží ryze praktické, jako byly například pochutiny, jež byly po zbytek roku jinak nedostupné (např. turecký med, lízátka, apod.). Síla těchto předmětů byla umocněna tehdy, pokud jí posvětila církevní autorita při bohoslužbě.

Magický status nabývaly všechny předměty, území a segmenty času, které nebyly běžnou součástí každodenního lidského života a nebyly tak používány jako předměty denní spotřeby. Velmi ceněné tak byly objekty související s úmrtím člověka, jako je např. šibenice, márnice, hřbitovy, boží stánky, kříže, hostie, čas půlnoci, apod. (Česal, Herzinger 2002).

Dalšími předměty, které byly pro svou nadpřirozenou moc používány v minulosti i v současnosti, jsou amulety a talismany. Pátrání po etymologickém původu slova amulet není dodnes ukončeno. Etymologové nejčastěji vycházejí z latinského slova amuletum, přičemž jeho původ může být i v řeckých tvarech amylon, což je kaše či amoliri, tedy zabránit nebo v arabském slově hamalat, což v překladu znamená nést. Jeho úkolem je ochránit svého majitele před neštěstím, zlými živly, uhranutím a před nemocemi. Nicméně v případě, kdy již onemocnění propuklo, figuroval talisman jako lék. Při úmrtí svého majitele tvořil nezbytnou součást vybavení hrobu, o čemž svědčí nálezy velmi starých rovů, respektive kosterních pozůstatků již z dob kamenné (Chorvátová 2007). Nadpřirozená síla amuletu se odvíjela od toho, z jakých surovin byl složen, z jakého materiálu byl vytvořen, jaký má tvar a jak bylo postupováno při jeho zpracování, přičemž bylo

důležité vědět, jaké činnosti tuto výrobu doprovázely. Tím je myšleno například posvěcení zaříkáváním, fyzické spojení s další náboženským předmětem, jemuž je vlastní nadpřirozená síla (Kafka 2009). V křesťanském světě se amulety mohly překrývat s devocionáliemi. Velmi podobným předmětem k amuletu je talisman, který vychází z arabského slova talasm, což v arabštině odkazuje ke slovu rituál. Ačkoliv se tyto předměty mohou fyzicky podobat a lidé je často zaměňují, jejich odlišnost spočívala v rozdílných funkcích použití a v různosti obsahu. Talisman měl svému majiteli přinášet štěstí, přičemž jejich obsah byl tvořen slovy nebo písmeny (Kieckhefer 2005). V současné době talismany slova, písmena či číselnou symboliku většinou neobsahují, nicméně funkce, tedy zajistit svému majiteli štěstí, přetrvává dodnes. Jejich podoba je značně variabilní. Někomu stačí v peněženke nosit šupinu od kapra, kterou našel při štědrovečerní večeři pod talířem, někdo nosí na svém krku křížek po babičce a někdo věří v plyšovou hračku, kterou nosí na každý důležitý sportovní zápas.

Zvýšenou oblibu v nošení talismanů či amuletů v evropském prostředí můžeme připisovat zejména středověkým křížovým výpravám, které Evropu seznámily se světem orientu a dalšími východními náboženstvími (Holubová 2003).

2.2.4 ANDĚLÍČEK V KONTEXTU KATOVSKÉHO ŘEMESLA

Vošahlíkova moc splnit lidem jejich přání pochází dle pověsti od kata, jenž se této hlavičky dotkl v den své svatby. Ačkoliv pověst popisují podrobněji již výše, nastal nyní prostor k vysvětlení, proč se lidé žijící v dobách středověku i novověku mysleli, že předměty jakýmkoliv způsobem související s mistrem ostrého meče mají nadpřirozenou sílu.

V českých zemích nad záležitostmi jurisdikce bděla od 15. stol. městská rada. Tento vrcholný orgán městské samosprávy, jenž se většinou skládal z dvanácti členů v čele s purkmistrem, měl moc normotvornou, soudní a výkonnou. Nástrojem soudní moci byl kat, přičemž trestnímu procesu byla rada jako celek přítomna pouze na

začátku a na konci řízení. K výslechům chodili jen někteří členové rady a městský rychtář. Jeho povinností bylo mimo jiné ohledat místo trestního činu, sledovat a zajistit provinilce, uvěznit je a zúčastnit se výslechů i exekucí (Francek 2002).

Jestliže opustíme přelom středověku novověku a podíváme se hlouběji do lidské historie, zjistíme, že se postava kata vyskytovala již ve starověkém Římě, kde byla podobně jako ve středověké době považována za osobu nečestnou. Představa cti byla vlastní i starému Řecku, kde popravy vykonávali otroci, kteří podle tehdejších měřítek žádnou čest neměli, a tak ji nemohli ani ztratit. Naopak v židovské kultuře byl trest smrti spjat s božím příkazem, jehož splnění je povinností každého věřícího. Poprav, jež probíhaly většinou formou kamenování, se tak účastnila široká veřejnost. Na Východě kat symbolizoval neomezenou moc panovníka, což mu ve společnosti zajišťovalo respekt. U starých Slovanů se zpočátku trest smrti nevyskytoval, a tak kat nebyl potřeba. Nejhorší věc, co tehdejšího člověka mohlo potkat, bylo vyhnání z rodového zřízení. Trest smrti se začal vyskytovat až s přijetím křesťanství, nicméně nevíme, kdo tyto popravy prováděl (Šindelář 2001).⁹

Podle Richarda van Dülmena se raně novověká společnost zakládala na principu jako je osobní bezúhonnost a čest. Jakékoliv narušení těchto principů mohlo jedince uvrhnout do sociální izolace. Zdrojem nepočestnosti mohly být různé živnosti nebo služby, které však byly zároveň pro chod společnosti nezbytné. Autor rozlišuje tři skupiny nepočestných. První skupinu zastupují podle cechů podřadné a nepoctivé živnosti, jako byli mlynáři, koželuhové, pláteníci, hrnčíři, lazebníci, holiči apod. Do druhé skupiny byly zařazeny kočovné osoby, jako jsou muzikanti, kejklíři, kotláři, mastičkáři, brusiči nožů, prostitutky, psanci, zločinci, podomní obchodníci, žebráci, židé, cikáni atd. Poslední skupinu tvořily osoby, jež pracovaly ve veřejných službách a jejichž práce byla neslučitelná s dobrou pověstí, neboť souvisela se špínou, trestem a

⁹ První zmínka o popravě jakési ženy, provedená pravděpodobně katem, se nachází v Kanapariově „Životě svatého Vojtěcha“ přibližně z roku 999.

smrtí. Náleželi sem hrobníci, metaři, soudní a policejní sluhové, pohodní a katové (Dülmen 2003).

Vzhledem k tomu, že kati přicházeli do neustálého kontaktu se smrtí, byli vyobcováni ze středu tehdejší společnosti. Nepočestnost se nevztahovala pouze na vykonavatele tohoto úřadu, ale rovněž na jeho manželku a potomky. Kromě toho, že katové či rasové byli se svými rodinami vyloučeni na konec obce nebo za městské hradby, neměli téměř žádnou možnost, jak vstoupit do cechu jiného řemesla.¹⁰ Diskriminační opatření se projevovala i v přiděleném místě v kostele či v hostinci. V Praze směl kat se svou rodinou navštěvovat pouze kostel sv. Valentina, který stával na Malém rynečku ve Starém Městě. Prostorová izolace se rovněž projevila na hřbitově. Katům byl přidělen odlehlý a opuštěný hřbitovní kout, přičemž zpočátku jeho tělo k hrobu nosily jen osoby snižené. Později byly katovské rakve nošeny členy cechů. Katovské řemeslo se vzhledem ke svému infamnímu charakteru přenášelo většinou z otce na syna či ženitbou s katovou dcerou (Česal, Herzinger 2002).

Vedle kata mohl ve městě působit i ras neboli pohodný, který měl na starosti hygienické služby, odstraňoval zdechliny, odchyťoval a likvidoval zatoulaná zvířata či čistil záchodové jímky. Mohl rovněž odklízet mrtvolu popravených a sebevrahů.¹¹ V průběhu času funkce kata a pohodného splynula v jednu. Katům tak plynuly příjmy z ročního platu, jenž přináležel jeho postavení, z útrpných výsledků a exekucí, ze služeb pohodného, z léčitelství a z prodeje artiklů, které souvisely s popravou (např. dřevo ze šibenice, provaz), neboť lidé byli přesvědčení o jejich magické moci.¹²

¹⁰ Mezi počestné lidi byli přijati dva pražští katové. V roce 1483 se stal kat Mates dlaždičem Staroměstského náměstí a poté nosil kněžím vodu na faru. V roce 1580 vstoupil mezi počestné měšťany i kat Pavel.

¹¹ Mrtvola sebevraha nesměla být v tehdejší době pohřbena v kostele ani na hřbitově. Úkolem kata tak bylo mrtvolu spálit nebo zakopat do neposvěcené půdy popraviště, přičemž mrtvole musela být uřata hlava (Šindelář 2001). Důvodem tohoto počínání byla obava ze revenantů. Středověká a raně novověká společnost věřila, že v případě, kdy nebyly vykonány pohřební a smuteční obřady obvyklým způsobem, mají mrtví tendence se vracet ze záhrobí a strašit pozůstalí (Schmitt 2002).

¹² Lidé věřili v princip sympatie a antipatie, který plynul ze zbytkového života mrtvých těl. Mrtvá končetina tak měla schopnost uzdravit živou končetinu. Sečná zbraň, která zabila člověka, měla

Postavení kata tak bylo v tehdejší společnosti značně ambivalentní. Za bílého dne se lidé vyhýbali jakéhokoliv kontaktu s jeho osobou z obavy, aby se na ně nepřenesla nepočetnost jeho řemesla, v noci jej navštěvovali, aby jim pomohl od jejich bolestí a trápení (Francek 2002).

2.2.5 VÍRA TVÁ TĚ UZDRAVÍ, PŘÍPAD MEDŽUGORJE

Podobně jako k andělíčkoví, k němuž se někdo vztahuje prostřednictvím své příslušnosti ke katolické církvi a jiní za pomoci různých podob individuální religiozity či pověrčivosti, přicházejí lidé i do jednoho z nejznámějších poutních míst dnešní doby, jímž je město Medžugorje.

Ačkoliv se někomu může zdát podivné, proč se studentka zabývající se částí plzeňského náměstí vydala dělat výzkum do poměrně vzdáleného místa, kde se to křesťanskými poutníky jen hemží, což s předmětem jejího zájmu až tak moc nesouvisí, opak je pravdou. Medžugorje skýtá potenciál pro propojení podobných teoretických rámců jako je tomu u hlavičky andělíčka na barokním mřížoví katedrály sv. Bartoloměje.

Jedná o místo se silným duchovním rozměrem, a to nejen pro věřící z římskokatolické církve, ale i pro lidi s vlastním obrazem toho, co je a není víra. Je tedy velice přínosné se zajímat o to, jací lidé do Medžugorje přicházejí, co za důvody je k tomu vede, která místa navštěvují a proč, jaké prožitky si sebou odnášejí, apod.

Zároveň poutnictví úzce souvisí s cestovním ruchem, na což jako jedni z prvních poukazovali Edith a Victor Turnerovi (1978). Ve své dnes již klasické práci popisují poutnictví jako analogii k organismus a prostředí, kdy „[...] organismus zahrnuje všechny aspekty poutnictví, jeho náboženské cíle, účastníky, vztahy, rituály, hodnoty a hodnotové orientace, pravidla a zvyky, zatímco prostředí je sítí světského

léčebné vlastnosti, stejně tak i zemina z hrobů, zejména z hrobu oběšence. Ta léčila nejen lidi, ale i zvěř (Ariès 2000).

mechanismu služeb – trhy, ubytovny, nemocnice, vojenská pomoc, zákonná opatření (pasy), systémy komunikace a dopravy atd., stejně jako antagonistické síly – oficiální či neoficiální projevy nepřátelských vyznání, bandity, zloděje a donašeče z řad poutníků“ (Turner and Turner 1978: 22). Souvislost mezi poutnictvím a turismem dále rozpracoval Cohen (1979) prostřednictvím své vlastní typologie. Podobnou cestou se vydal i Rinschede (1992), který poukazuje na statický (dočasný pobyt mimo bydliště) a dynamický (změna prostředí) prvek společný poutnictví i turismu. Smith (1992, cit. dle Singh 2005) na základě komparace turismu a poutnictví zjistil, že poutě mohly být předchůdcem dnešního cestovního ruchu. Současně poukazuje na odvozeniny latinského slova peregrinus, které mohou znamenat nejen poutníka, ale i cizince, vandráka, psance, cestujícího, přistěhovalce či cizince (Graham, Murray 1997).

Tamní cestovní ruch má rovněž za následek změnu obce, kdy z vesnice o poměrně malém počtu obyvatel vzniklo město s veškerým možným zázemím, které návštěvníci potřebují. Tyto změny se nedotkly pouze fyzického vzhledu obce, ale i vnitřní, na první pohled méně viditelné, sociální struktury. Je tak zajímavé zjišťovat, jak tyto proměny reflektují místní obyvatelé, jakým způsobem se formuje paměť místa a jejich identita. Tyto obrazy lze následně konfrontovat s vnímáním Medžugorje samotnými poutníky a dalšími návštěvníky obce. Tamní zásah do urbánního prostředí, navzdory svému stupni rozsáhlosti a komplexnosti, určitým způsobem rovněž souvisí s utvářením veřejného prostoru na náměstí Republiky v Plzni.

Medžugorje se nachází v Bosně a Hercegovině, přesněji řečeno v kantonu Hercegovina – Neretva, který tvoří součást Bosensko-chorvatské federace.¹³ Důležitým mezníkem ve vývoji tohoto města je první mariánské zjevení, jež se datuje do roku 1981. Před tímto rokem bylo Medžugorje neznámou horskou vesnicí, která čítala necelých tři sta domácností, v nichž sídlily třígenerační rodiny. Místní

¹³ Bosna a Hercegovina se skládá z Bosensko-chorvatské federace, jež zahrnuje 10 kantonů, distriktu Brčko a z Republiky srbské

obyvatelstvo se živilo převážně zemědělstvím, a to pěstováním vína, ovoce či tabáku a chovem ovcí (Jurkovich, Gesler 1997). Mnoho lidí žilo bez elektřiny, vodovodu a řádné kanalizace. Nebyly zde hotely, restaurace, bary ani obchody a vesnicí vedly pouze nezpevněné cesty.

Zjevení se Panny Marie, jež bylo poprvé zaznamenáno šesti místními dětmi¹⁴ ve středu 24. 6. 1981 na kopci Crnica, s sebou přineslo podstatnou změnu dosavadního způsobu života. Počet domácností se mezi lety 1981 až 1989 zvýšil na více než pět set (ibid.), přičemž nyní zde žije přibližně 4,5 tisíc obyvatel. Od roku 1981 do současnosti navštívilo Medžugorje podle odhadů třicet milionů lidí z celého světa (Harrison 2007). Dopady rychle rostoucího cestovního ruchu, který se stal primárním zdrojem příjmů (Jurkovich, Gesler 1997), se projeví na socioekonomické úrovni, a to vznikem nových podob sociální nerovnosti a závislosti, zpětnou migrací a stavebním boomem, což ovlivnilo zrakem viditelnou podobu města (Bax 1992).¹⁵

Zcela hmatatelným důkazem této fyzické proměny představují všudypřítomné penziony, hotely, restaurace, pizzerie či obchody se suvenýry a náboženskými předměty. V roce 1995 čítalo město 15 tisíc lůžek pro návštěvníky (Rubin 1995). Jestliže se však člověk podívá na obchodní stránku věci, zjistí, že Medžugorje moc financí z cestovního ruchu neutří. Ilustrací této skutečnosti mohou být turisté či poutníci, kteří v místě zůstávají pouze na jednu až dvě noci, či import většiny zde se prodávajícího zboží – porcelánové sochy Panny Marie z Itálie, andělé z plastu či všudypřítomné růžence z Číny. Pouze několik místních obchodníků je zapojeno do výroby svého zboží. Sestavují například růžence z korálku, jež byly dovezeny z Itálie, tisknou pohledy nebo odlévají sochy Panny Marie (Jansson 2004).

¹⁴ Ivanka Ivanković, Mirjana Dragicević, Vicka Ivanković, Ivan Dragicević, Ivan Ivanković a Milka Pavlović

¹⁵ Paralelu se stavebním boomem v Medžugorje, jež souvisí s přílivem poutníků, lze nalézt v českých zemích v podobě poutního místa, jímž je Svatá Hora. V polovině 17. století navštívilo toto místo 44 až 55 tisíc poutníků ročně, přičemž se toto číslo v budoucnosti několikanásobně zvýšilo. S poutnictvím na Svatou Horu byl rovněž spjat rozvoj služeb, obchodu či řemeslnictví (např. výroba růženců) a urbanistický růst v samotné Příbrami (Petráň, Petráňová 1997).

Ačkoliv zjevování se Panny Marie, Královny míru, v Medžugorje přitahuje poutníky z celého světa kvůli poselstvím o lásce, míru, nutnosti víry a o možném konci světa, lze na ně rovněž nahlížet i prostřednictvím jiné optiky. Mariánské zjevení může sloužit například jako zbraň chorvatskému nacionalismu, jako prostředek mocenského boje mezi františkány a Svatou stolicí nebo jako prostředek vedoucí ke zhoršení socioekonomického statusu žen v dané společnosti (Bax 1992).

V průběhu mnou realizovaného výzkumu, který se uskutečnil první květnový týden v roce 2009, byla využita kvalitativní metodologie, jež se zakládala na technikách sběru dat prostřednictvím hloubkových polostrukturovaného rozhovoru a zúčastněného pozorování. Ačkoliv podkapitola o Medžugorje nabízí prostor pro pochopení andělíčka a jeho bezprostředního okolí, a to jak v otázkách duchovní roviny, tak v potenciálu rozvoje cestovního ruchu a urbánních změn, není hlavním předmětem zájmu této disertační práce. Z tohoto důvodu se zde podrobně nevěnuji metodologické ani analytické části. Mým záměrem je pouze stručně představit, jak výzkum probíhal, na co se zaměřoval a jak může být využit pro interpretaci hlavních výsledků mnou předkládané práce.

Prostřednictvím použití metody hloubkových polostrukturovaných rozhovorů jsem zjišťovala náboženskou (ne)příslušnost jednotlivých účastníků poutě, jejich motivaci k uskutečnění náboženské cesty, prožitky poutníků, vliv poutě na průběh dalšího života a vnímání poutního místa. Rozhovor byl veden s jedenácti informačními partnery, z čehož 7 osob bylo ženského pohlaví a zbytek představovali muži. Tento počet reprezentuje jednu třetinu z celkového osazenstva daného poutního zájezdu. Skupina konverzačních partnerů byla rozdělena přibližně na polovinu, a to podle toho, zda dotyčná osoba absolvovala pouť do Medžugorje poprvé či opakovaně jako tomu bylo v případě 6 informantů. Toto rozdělení mi umožnilo se ptát na vliv vykonané poutě na chod života a motivaci, proč se konverzační partneři do Medžugorje opakovaně vrací.

Rozhovory s informanty probíhaly na základě informovaného souhlasu, přičemž 8 rozhovorů bylo nahráno na diktafon, zbylé tři byly zapsány ručně. Jména partnerů byla pro zachování anonymity v rámci textu pozměněna.

Cílem druhé techniky sběru dat, tedy zúčastněného pozorování, bylo zaznamenat jednotlivé aktivity probíhající ve zkoumaném prostředí a proces poutě. K tomuto účelu byly použity jak terénní poznámky, tak audiovizuální záznam. Počáteční nedůvěra účastníků poutě vůči mému výzkumnému záměru cesty a relativně nízkému věku byla překonána zejména mou aktivní participací na všech aktivitách poutníků. Zkušenost s osobním prožitkem poutě, byť z pohledu osoby bez náboženské sebedeclarace, v kombinaci se zúčastněným pozorováním poukázala na propojenost fyzického těla a víry.

Věkový průměr účastníků poutního zájezdu z celkového počtu 31 osob tvořil 56,74 let. Poutě se zúčastnilo 20 žen a 11 mužů. Ve čtyřech případech se jednalo o manželské páry, zcela samostatně cestovalo pět žen a tři muži. Zbývající osazenstvo autobusu tvořily dvojice až trojice lidí, které se nějakým způsobem již znaly. Co se týká nejvyššího stupně dosaženého vzdělání jednotlivých osob, byli zde jak vysokoškoláci, tak lidé s výučním listem.

Navzdory tomu, že v současném křesťanském světě Medžugorje představuje jedno z nejnavštěvovanějších poutních míst, Svátá stolice tamní mariánská zjevení dosud oficiálně neuznala. Domnívala jsem se tak, že by tento aspekt mohl některým poutníkům narušovat prožitek z vykonané poutě. Nicméně z rozhovorů, ať již formálně či neformálně vedených, nic takového nevyplývalo. Mnou dotazované osoby naopak poukazovaly na skutečnost, že bývalý Jan Pavel II. byl velkým příznivcem Medžugorje. Tento závěr vyvodily z údajných výroků bývalého představitele pontifikátu, což ilustrují výpovědi informačních partneru. Například paní Marie pověděla: „*Jan Pavel II. kdysi řekl, že kdyby nebyl papežem, byl by již dávno*

v Medžugorje.“ Podle Lenky Jan Pavel II. rovněž v minulosti prohlásil: „*Ochraňujte mi moje Medžugorje.*“

Z České republiky se na tamní pouť vydá ročně několik tisíc lidí. Není tedy překvapením, že v rámci náboženského trhu dochází k boomu cestovních kanceláří a agentur, jež se předhánějí v nabízení poutních zájezdů do tohoto významného poutního místa. Pravděpodobně nejznámějším pořadatelem těchto zájezdů je centrum Věrité Františka Mráčka a cestovní kancelář Avetour. Ta svým klientům mimo jiné nabízí duchovní očistu v kombinaci se čtyřdenním pobytem u moře. Z reakcí jednotlivých poutníků i ze slov přidělené medžugorjské průvodkyně vyplynula řevnivost mezi těmito společnostmi. Ta se týkala údajného předávání nepravdivých informací o zjevování Panny Marie, překrucování místních událostí, organizace poutních skupin apod. Pan Richard uvedl: „*Poprvé jsem tu byl s Avetour, potom s Mráčkem, ale zase rychle jsem se vrátil sem. Lžou. To se nedá srovnávat.*“ Toto zjištění je v určitém rozporu s Turnerovou představou liminality. Spíše odpovídá soutěživosti a nerovnosti mezi poutníky, kterou popsal například Sallnow (1981).

Výběr cestovní kanceláře, s níž jsem se měla dopravit do Medžugorje, se uskutečnil na základě vnější prezentace dané společnosti, která naznačovala oslovení širší klientely. Nicméně bezprostředně po vstupu do zájezdového autobusu jsem zjistila, že většina účastníků je starší 55 let, přičemž z celkového počtu 31 osob bylo 20 žen a 11 mužů. Vyjma dvou osob, jež zájezd do Medžugorje pojaly jako hledání své cesty, a deseti jedinců neochotných mluvit o své náboženské příslušnosti, se ostatní lidé hlásili k římskokatolické církvi. Na základě těchto poznatků se nepotvrdil původní předpoklad diverzifikace poutníků dle věku, pohlaví a náboženské (ne)příslušnosti.

Již samotná cesta autobusem, která trvala přibližně 17 hodin, byla od svého počátku pokládána za pouť. Z Brna, kde nastoupili poslední poutníci, do Mikulova probíhal zpěv náboženských písní. Ve výběru textů písní, hlasitosti a předřikávání

modliteb se projevila existence dvou mocenských táborů, jejichž pomezí tvořil střed autobusu. Mezi Mikulovem a Vídní byl předříkáván růženec, modlitba k Panně Marii a za šťastnou cestu. Poté byly puštěny náboženské písně, vždy jedna v několika jazycích. Podobný program následoval i druhý den cesty až do příjezdu do Medžugorje. Po ubytování se poutníci dozvěděli harmonogram následujících dnů, který spočíval v pravidelných návštěvách mší (nejen českých), exkurzi společenství Cenacolo, kde se léčí drogově závislí jedinci, a komunity Oáza míru. Neodmyslitelnou součástí tohoto plánu byl výstup na Križevac a Podbrdo, návštěva jednoho z vizionářů a dodržování jednodenního půstu, ačkoliv poselství Panny Marie hovoří o dvou dnech v týdnu. Většina zmíněných aktivit opět poukazuje na propojenost víry s fyzickým tělem. Typickým příkladem je přijetí eucharistie, umocněná kontaktem s velkým počtem věřících, postění se o chlebu a vodě, výstup na Križevac či Podbrdo a požehnání Vicky. Držení půstu, které dle poselství Panny Marie připadá na středu a pátek, je poutníky vnímáno jako jedno z pravidel, které je třeba dodržovat či je třeba se o to alespoň pokusit. Všudypřítomná sociální kontrola samotných poutníků má za následek tajné stravování některých jedinců. Příkladem může být paní Radka, jež od rána hlasitě deklarovala přísné dodržování půstu. Avšak později odpoledne, kdy ubytovna téměř zela prázdnotou, zjistila, že má ještě dvě konzervy, které by bylo zbytečně opětovně vozit domů. Se slovy, že ryby jsou taky postní jídlo, se pustila do konzumace salátu a rybiček.

Při pohledu na růžencovou cestu na Podbrdu a křížová zastavení na Križevaci mnohé lidské jedince zcela jistě napadne, že vyznačené trasy jsou pro člověka celkem nebezpečné. Navzdory těmto možným obavám výstup absolvuje většina poutníků, a to bez ohledu na věk či zdravotní stav. Někteří jdou dokonce bosí. „*Letos bych chtěla jít bosa. Když něco chceš, musíš taky něco dát.*“ (Věra). Lidé se rovněž pro bližší spojení s Pannou Marií dotýkají dlaněmi či ústy jednotlivých vyobrazení s náboženskou tematikou. Toto chování je velice podobnému tomu, co jsem již výše popsala jako retrakci. Podobně je tomu tak i u Vicky, jedné z vizionářek, která na

nádvoří svého rodného domu prostřednictvím doteku svých dlaní s hlavami věřících uděluje požehnání příchozím poutníkům.

Zcela samostatnou kapitolou v oblasti dotyků je pak socha Ježíše Krista v jeho nadživotní velikosti, která se nachází v nově vytvořeném prostoru u křížové cesty zbudované pro lidi s tělesným handicapem, kteří nemohou absolvovat náročný výstup na Podbrdo či Križevac. Tato moderně ztvárněná socha vábí zástupy věřících, neboť z jeho pravého kolene vytékají krůpěje vody, aniž by byl znám důvod, proč se tak děje. Ačkoliv se církev k tomuto jevu prozatím oficiálně nevyjádřila a raději mlčí, lidé z celého světa zde stojí frontu, aby se těchto kapek dotkly, pokřížovali se jimi nebo si je setřeli do kapesníčků – ať již svých obyčejných, tak do těch zde zakoupených. Dokonce jsem zde měla možnost sledovat ženu, která po celý den mladé Italce po kapkách shromažďovala tuto tekutinu do skleněné lahvičky. Důvodem tohoto počínání byla touha mladé ženy otěhotnět, k čemuž jí tato tekutina měla napomoci. Avšak vzhledem k tomu, že jsem hovořila jen se ženou, která tekutinu sbírala, nevím, jakým způsobem měla být aplikována.

Všudypřítomnou komercializaci náboženství, jež se projevuje na každém rohu obce Medžugorje, poutníci nijak nekomentují. Nabízené zboží je chápáno jednak jako nezbytná proprieta věřícího člověka, jednak jako památka na absolvování tamní poutě. To, co se spíše hodnotí, je etnická příslušnost jednotlivých prodávajících, krása krajiny a vymezování se vůči návštěvníkům, kteří do Medžugorje přijíždějí na půldenní zájezdy. Do kategorie turistů spadají i poutníci, jež absolvují značný počet poutí na různá místa, což názorně zachycuje následující výrok paní Lenky: *„Ty, co sjezdou všechny poutě, to snad ani nejsou poutníci, ale turisté.“*

Z výpovědí informačních partnerů shodně vyplynulo, že se v Medžugorje cítí blíže k Panně Marii a to jim přináší pocit uklidnění. Kladně hodnotili místní krajinu a totožně tvrdili, že se na dané místo opět vrátí. Ti, co měli doma partnery či potomky, doufali, že jednou tuto cestu absolvují společně jako rodina, a to bez ohledu na

náboženskou deklaraci těchto osob. Poutníci, kteří se do Medžugorje vracejí opakovaně, říkají, že zde čerpají sílu pro zdolávání různých nástrah běžného života, a to zejména v rovině rodiny, zdraví a zaměstnání. Jeden z manželských párů, který do Medžugorje jezdí po dobu 7 let, hledá v tamních poselstvích útěchu nad postupnou ztrátou svých potomků. K uvědomění si svého štěstí prý rovněž pomáhá návštěva centra drogově závislých.

Zjištění tohoto výzkumu, která se týkají zejména motivů, proč se lidé vydávají na poutní místo, genderu poutníků, tamnímu chování vůči předmětům s církevním a náboženským podtextem, vlastní aktivity poutníků, propojení fyzického těla a víry, vnímání veřejného prostoru, apod. budou vztažena k nálezům z terénního výzkumu o andělíčkově a jeho bezprostřednímu okolí, tedy k hlavnímu předmětu této disertační práce. Podobnosti i odlišnosti vzájemného porovnání budou obsahem analytické části práce.

3 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU

Jak již je z výše uvedeného názvu kapitoly zcela patrné, náplní této části disertační práce je popis designu terénního výzkumu, který se určitými odmlkami uskutečnil od roku 2008 do jara roku 2013.

3.1 PŘEDMĚT A CÍL VÝZKUMU

V rámci disertační práce se moje pozornost soustředila na vošahlíka a jeho bezprostřední okolí, neboť představuje velice zajímavý fenomén, který zasahuje do různých společenskovedních oblastí. Výběr předmětu mého zájmu se mimo jiné odvíjel i od skutečnosti, že vošahlík a prostor kolem něj představuje nedostatečně zmapovaný terén jak z pohledu etnologie samotné, tak z hlediska praktického využití v rámci urbánního a ekonomického rozvoje jak hlavního plzeňského náměstí, tak samotného města. A to navzdory tomu, že andělíček představuje vábidlo pro několik stovek lidí denně, kteří se v daném prostoru pohybují bez ohledu na aktuální počasí, aktivity zde se odehrávající či dlouhou frontu, která se zde někdy tvoří.

Cílem mého výzkumného projektu bylo zjistit, zda je možné pohlížet na andělíčka a jeho bezprostřední okolí optikou konceptu veřejného prostoru. Z tohoto důvodu jsem se zabývala aktivitami, jež v daném prostoru odehrávají, respektive tím, zda jsou tyto aktivity ovlivněny genderem jednajících osob, jejich vírou a motivací k doteku či samotným uspořádáním prostoru. Vzhledem k široce formulované otázce, která nemá přesné kontury, byl využit smíšený výzkum, který umožňuje daný fenomén uchopit komplexněji nežli by tomu bylo v případě využití pouze kvantitativní či kvalitativní metodologie.

Komplementaritu těchto přístupů výstižně ilustruje metafora dřevých rybářských sítí. V případě, že rybář při svém rybaření použije každou síť zvlášť, nebude jeho úlovek tak vydatný, jako když proděravělé sítě poskládá na sebe tak, že

poškozenou část jedné sítě překryje neporušenou částí sítě druhé (Lincoln, Guba 1985).

Výzkumný design projektu tedy vzešel z propojení obou metodologických přístupů. V rámci kvantitativní metodologie jsem za výzkumnou metodu zvolila strukturované pozorování a dotazníkové šetření. Vzhledem ke skutečnosti, že jsem sběr dat prováděla bez podpory dalších osob, využila jsem výhod audiovizuální techniky. Za pomoci kamery jsem tak měla možnost sledovat větší prostor a činnosti v něm probíhající nežli tomu bylo při pozorování pouhým zrakem. Takto získaný záznam tak zároveň sloužil jako určitá zpětná vazba k datům zaneseným do záznamového archu, který jsem při jednotlivých pozorováních používala. Vyjma strukturovaného pozorování bylo rovněž provedeno dotazníkové šetření. Jeho prostřednictvím bylo osloveno 230 osob, přičemž s jejich vyplněním souhlasilo 160 respondentů. Cílem dotazníku bylo zjistit náboženskou (ne)příslušnost dotazovaných, okruh jejich přání, lateralita, povědomí o pověsti, znalost dalších předmětů přinášejících štěstí, apod. v kontextu socioekonomického profilu z administrativní části dotazníku.

Dotazníkové šetření zároveň umožnilo přechod ke kvalitativní metodologii, neboť v závěrečné části formuláře byl ponechán prostor pro otevřené otázky, které se zabývaly příběhy souvisejícími s hlavními okruhy přání a zároveň se dotazovaly na atraktivnost andělíčka pro kolemjdoucí před rokem 1989.

Kvalitativní metodologie se v případě sběru dat zakládala na metodě polostrukturovaného rozhovoru, který byl veden s 8 účastníky dotazníkového šetření, a s představiteli odborné veřejnosti. Osloven byl například farář římskokatolické církve či zástupce plzeňského oddělení Národního památkového ústavu. Takto získaná data byla podrobena interpretační fenomenologické analýze (interpretative phenomenological analysis = IPA). Význam tohoto kvalitativního přístupu nespočívá v pouhém odkrývání a pochopení podstaty málo zkoumaného jevu. Umožňuje rovněž

vytvářet nová stanoviska k již dobře známým jevům a napomáhá rozšířit stávající informace o hlavním předmětu badatelského zájmu o údaje nové (Strauss, Corbin 1999). Kvalitativní výzkum je však ovlivněn určitými limity, které se týkají výběru a velikosti vzorku, neopakovatelností podmínek, v rámci nichž je výzkum prováděn, či vlivu samotné postavy výzkumníka (Hendl 2005). Z tohoto důvodu jsem si vědoma skutečnosti, že se vyplynuvší zjištění mohou při opakovní výzkumu odlišovat.

Vyjma výše uvedených hlavních technik sběru dat byl v rámci terénního výzkumu proveden monitoring průchodu chodců a kontakt s turistickými informačními centry Plzeňského kraje. Důvodem k monitoringu chodců bylo zjistit, zda náměstí a jeho bezprostřední okolí nepředstavuje feminizovaný veřejný prostor, což by mělo vliv na výsledky strukturovaného pozorování i dotazníkového šetření. Záměrem elektronického kontaktu s turistickými informačními centry Plzeňského kraje bylo získat informace o existenci dalších předmětů, kterých se lidé dotýkají pro štěstí, v rámci Plzeňského kraje.

Pokud jde o charakter výzkumu, lze jej popsat jako exploračně-popisný (Hendl 2005), a to z toho důvodu, že andělíček se svým bezprostředním okolím reprezentuje dosud málo probádané téma a zároveň usiluji o popis specifik tohoto zkoumaného fenoménu. Avšak vzhledem k tomu, že jedná o velmi široké téma, které lze nahlížet z různých úhlů pohledu, jsem si vědoma toho, že nelze nalézt odpovědi na všechny otázky najednou. Má práce tak může představovat výchozí bod pro další rozpracování předložené problematiky, zejména pak v oblasti, jež se věnuje projevům religiozity české společnosti.

3.2 SOUBOR ÚČASTNÍKŮ VÝZKUMU

V rámci výzkumného projektu se předmětem mého zájmu staly jak samotné interakce lidí v daném prostoru, jež byly zaznamenány strukturovaným pozorováním, tak osoby oslovené za účelem vyplnění dotazníku. Ze skupiny respondentů bylo

posléze vybráno 8 informátorů se znalostí příběhu, který se odehrával u vošahlíka a zároveň byl spjat s jedním ze čtyř nejčastěji uváděných okruhů přání. Vyjma těchto osob byli osloveni představitelé involvovaných skupin v podobě římskokatolické církve, cestovního ruchu či památkové péče, s nimiž byl veden polostrukturovaný rozhovor.

V průběhu dotazníkového šetření bylo osloveno 190 osob, přičemž dotazník bylo ochotno vyplnit 160 dotazovaných. Hlavním kritériem pro participaci na daném výzkumu byl předcházející dotyk s andělíčkem. Rovněž jsem se zajímala o gender a věk oslovené osoby. Věkové rozmezí respondentů bylo omezeno spodní hranicí věku, která činila 15 let. Horní hranice věku nebyla stanovena.

Takto nastavené hlavní kritérium výběru mně umožnilo zahrnout do výzkumu jen osoby, které vošahlíka a jeho bezprostřední okolí opravdu znají a nějakým způsobem využívají. Tím jsem zamezila následné eliminaci dotazníkových formulářů, jejichž respondenti by o andělíčkově vůbec nevěděli, což by znamenalo nutnost oslovit větší množství lidí. Vzhledem ke skutečnosti, že jsem výzkum prováděla samostatně, byla tato redukce oslovených osob motivována zejména mou fyzickou a časovou kapacitou.

Z hlediska genderu je soubor oslovených osob rozdělen na dvě stejně velké skupiny, to znamená 80 žen a 80 mužů. Další členění respondentů probíhalo dle jejich délky dosaženého života, přičemž byly využity čtyři věkové kategorie (15 – 30, 31 – 45, 46 – 60 a 61+). Věk nejmladší respondentky byl 16 let, věk nejstaršího respondenta byl 81 let. Pro každou z těchto kategorií bylo osloveno 40 osob, přičemž jedna polovina byla tvořena ženami a druhá polovina muži. Kromě pohlaví a věku jsem se rovněž zajímala o nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání, místo bydliště, postavení na trhu práce a příslušnost k určitému náboženskému vyznání.

Jak již bylo výše uvedeno, dotazníkové šetření pomohlo nalézt osoby, které znají příběhy, jež se pojí s daným místem a zároveň korespondují s nejčastěji

zmiňovanými okruhy přání. Pro zachování rovnoměrného zastoupení obou pohlaví byl polostrukturovaný rozhovor veden se 4 ženami a 4 muži. V případě ženských informátorů byl věk 27, 36, 62 a 78 let, přičemž se jednalo o středoškolsky a vysokoškolsky vzdělané osoby. Věk mužských informátorů nabýval hodnot 23, 38, 56 a 67 let. Pokud jde o nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání, 2 muži byli absolventy vysokých škol, jeden z informátorů vystudoval střední školu a zbývající muž absolvoval střední odborné učiliště. Co se týče místa bydliště, všichni informátoři v době realizace rozhovoru pocházeli ze západočeské metropole. Tři osoby byly důchodového věku, ostatní se aktivně podíleli na pracovním trhu. Jestliže se podíváme na jejich pojetí sebe sama v otázkách víry, dva informátoři (žena, muž) se identifikovali jako věřící hlásící se k určité církvi, případně náboženskému hnutí, zbývající osoby se definovaly jako věřící bez náboženské deklarace.

3.2.1 VÝBĚR VZORKU

Do záznamového archu strukturovaného pozorování byly zahrnuty všechny osoby, které se andělíčka dotýkaly a které ve vymezeném prostoru čekaly na někoho blízkého. Případně ve své osobě skloubily obě dvě uvedené možnosti. Věkové kategorie pozorovaných jedinců odpovídají věkovému rozčlenění v rámci dotazníkového šetření. Ze záznamu byly vyloučeny všechny skupiny, například turisté vedení profesionálními provaděči a třídní kolektivy, i všechny mimořádné události, odehrávající se v mnou vymezeném prostoru, neboť by tyto skutečnosti mohly zkreslovat výsledky strukturovaného pozorování. Bližší informace o realizovaném strukturovaném pozorování se nacházejí v níže uvedené podkapitole, jež se věnuje technikám sběru dat.

Vzorek respondentů v rámci dotazníkového šetření byl vytvořen prostřednictvím kvótního výběru, který „[...] imituje ve struktuře vzorku známé vlastnosti populace“ (Disman 2002:94). Hlavním kritériem pro zařazení člověka do souboru respondentů byl jeho bezprostřední dotyk s andělíčkem, následně jeho

sociální pohlaví a věk. Tyto sociodemografické charakteristiky jsou dobře viditelné a tedy i zjistitelné. Kvótní výběr umožňuje rychle získat potřebná data, avšak jeho negativní stránkou je možnost ovlivňování ze strany tazatele a náročná kontrola jeho práce. Jak již bylo výše uvedeno, dotazníkový formulář pracoval se čtyřmi věkovými kategoriemi, přičemž pro každou z nich bylo osloveno 40 osob. To znamená, že celkový počet respondentů byl 160.

Potenciální respondenty jsem oslovovala osobně, a to ihned po jejich doteku s andělíčkem. Samotné získávání osob ochotných zodpovědět mnou kladené otázky představovalo nejobtížnější část výzkumu. Jednak jsem se musela překonat vlastní zábrany při navazování hovoru s cizími lidmi, jednak jsem musela překonat nedůvěřivost oslovených osob, které obávaly, že jim budu vnučovat nějaké zboží, případně dělat jakýkoliv průzkum trhu. V případě, že dotyčný jedinec při mém pokusu navázat kontakt vypadal, že by nejraději okamžitě utekl, začala jsem ihned po pozdravu hovořit o studijním záměru a disertační práci. Tento postup se u 38% všech oslovených osob stal důležitým momentem, který ovlivnil jejich rozhodnutí, zda odpovídat na mé otázky nebo raději odejít.

V rámci terénního výzkumu byly rovněž realizovány polostrukturované rozhovory, jež se týkaly jak zástupců involvovaných skupin, tak informátorů získaných z řad respondentů. Výběr těchto participantů probíhal dle 3 základních kritérií. Za prvé se jednalo o znalost příběhu, který souvisel se zkoumaným prostorem. Tento příběh však musel nějakým způsobem korespondovat s přáními, se kterými lidé za andělíčkem chodí. Znalost těchto příběhů byla odhalena při vyplňování dotazníkového formuláře. Druhé kritérium se týkalo genderu participantů, kdy pro každý okruh přání byl vybrán jeden informátor ze skupiny žen a druhý z mužské části respondentů. Třetím, avšak velmi podstatným hlediskem pro zapojení se do této části výzkumu byla ochota sejít se mimo právě probíhající setkání

a vyprávět svůj příběh. Z tohoto důvodu nelze výběr informátorů charakterizovat jako náhodný.

Ačkoliv mým původním záměrem bylo vést rozhovor s 16 participanty, svoji účast přislíbilo pouze osob dvanáct. Následně si svoje rozhodnutí rozmysleli dvě ženy a jeden muž. Jedna z žen udala jako důvod zdravotní potíže, druhá informátorka na domluvené setkání nepřišla a na mé pokusy o další kontakt již nereagovala. Mužova omluva spočívala v pracovní vytíženosti a nedostatku času.

3.2.2 LIMITACE SOUBORU

Strukturované pozorování, jež bylo prováděno jak fyzicky, tak za pomoci audiovizuální techniky, bylo realizováno opakovaně, a to v průřezu celého dne, bez ohledu na aktuální počasí, roční období, státní svátky apod. V rámci těchto dnů zároveň bylo uskutečňováno dotazníkové šetření. Lze tak konstatovat, že pozorované interakce i dotazníkové šetření může být ovlivněno tím, kdo veřejný prostor, v mém případě náměstí Republiky a jeho nejbližšího okolí, nejčastěji užívá z hlediska genderu. Vzhledem k feminizaci veřejných institucí či služeb, které se v tomto prostoru koncentrují, příležitostem k nákupům, přítomnosti velikého tanečního centra aj., se lze domnívat, že se bude jednat zejména o ženy. Druhé omezení se týká velikosti souboru respondentů v rámci dotazníkového šetření. Pro zvýšení reprezentativnosti souboru by bylo vhodné zvětšit počet oslovených osob, které by byly vybrány prostřednictvím stratifikovaného náhodného výběru, což by lépe odpovídalo běžné populaci. Dalším omezení rovněž souvisí se souborem respondentů, respektive se způsobem zaznamenávání jejich výpovědí. Někteří účastníci dotazníkového šetření své odpovědi rozvíjeli mimo prostor uzavřených otázek, případně přecházeli do vyprávění. Vzhledem ke skutečnosti, že mě tyto výpovědi připadaly zajímavé, protože obsahovaly konceptualizaci zkoumaného fenoménu samotným respondentem, neodolala jsem, abych si je nepoznamenala. Touto činností však došlo k navýšení časové kapacity pro vyplnění dotazníkového formuláře, čímž

byl narušen princip zachovávání stejných podmínek u všech oslovených osob. Důsledky tohoto chování se částečně projeví i při samotné analýze dat, neboť jsem se nedokázala zcela oprostít od kontextu takto získaných odpovědí. Toto rozhodnutí má však dle mého názoru i druhou, tedy pozitivní, stranu mince. Měla jsem možnost se alespoň částečně přiblížit k tomu, co si lidé o vošahlíkovi a jeho bezprostředním okolí myslí a jak jej vnímají.

Co se týče velikosti souboru informátorů z řad respondentů, s nimiž byly vedeny polostrukturované rozhovory o příbězích spjatých s vošahlíkem a jeho bezprostředním okolím, řídila jsem se pokyny pro výzkumníky, kteří používají interpretativní fenomenologickou analýzu, která spočívá v práci se vzorkem malého rozsahu. Z tohoto důvodu se domnívám, že by velikost souboru, který čítá osm participantů, neměla představovat omezení. Nevýhodou tohoto souboru participantů však je, že byl získán nenáhodným výběrem informátorů dle jejich ochoty účastnit se výzkumu (Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister 2012).

3.3 TECHNIKY SBĚRU DAT

Při výběru vhodných technik sběru dat je nutné mít na zřeteli cíl výzkumného záměru. V případě mé disertační práce se jedná o zjištění, zda vošahlík se svým bezprostředním okolím reprezentuje veřejný prostor, kde se odehrávají sociální interakce jsou ovlivněny sociálním pohlavím osob, jejich vírou, motivací k doteku nebo samotným uspořádáním prostoru. Prostřednictvím širokého uchopení zkoumaného fenoménu se snažím přispět k vytvoření obrazu toho, co vošahlík se svým bezprostředně obklopujícím prostředím pro lidi znamená. Z tohoto důvodu jsem si za hlavní techniku sběru dat zvolila strukturované pozorování, dotazníkové šetření a polostrukturované rozhovory.

Vzhledem k možnosti, že náměstí a jeho blízké okolí může představovat prostor, který z hlediska genderu užívají spíše ženy (feminizace veřejných institucí či

služeb, nákupní příležitosti, taneční škola, aj.), což by ovlivňovalo závěry pozorování i dotazníkového šetření, rozhodla jsem se pro realizaci monitoringu chodců, kteří směřují na náměstí Republiky. Ačkoliv sledování průchodu chodců nebylo v původním projektu disertační práce zamýšleno, domnívám se, že bylo důležité jej realizovat, neboť mi napomohlo k vytvoření si představy o skladbě návštěvníků plzeňského náměstí. Toto poznání ovlivnilo způsob výběru respondentů a časových intervalů, které byly vybrány pro observaci sociálních interakcí a provedení dotazníkového šetření.

Monitoring chodců byl uskutečněn na jaře roku 2008, a to ve dvou pracovních dnech a o jednom dni víkendovém. Za časový interval, po jehož dobu jsem měřila průchod chodců na hlavní plzeňské náměstí, bylo zvoleno 5 minut. Toto pozorování bylo realizováno vždy na začátku hodiny, a to v 8:00, 10:00, 12:00, 14:00, 16:00 a 18:00. Pozorovacím stanovištěm se stal roh náměstí Republiky, který umožňoval sledování a zaznamenání přicházejících osob z Františkánské a Zbrojnické ulice. Z těchto výsledků vyplynulo, že se nejedná o genderově nevyvážený prostor.

Vyjma monitoringu průchodu chodců jsem rovněž kontaktovala turistická informační centra Plzeňského kraje, neboť jsem se domnívala, že se jedná o instituce, které by měly mít přehled o případné existenci dalších podobných předmětů nosících štěstí. V rámci Plzeňského kraje jsem tak oslovila všechna turistická informační centra, jež zastupovala obce jednotlivých okresů, jejichž počet obyvatel přesáhl 4 tisíce osob. Tento počet byl stanoven zcela záměrně, neboť umožnil zahrnout alespoň jednu obec z každého okresu. Komunikace probíhala elektronicky a týkala se pouze (ne)přítomnosti obdobného předmětu a jeho popisu. Jediným okresem, z něhož nepřišla žádná zpětná vazba na mnou zasláný e-mail, je Rokycansko, respektive samotné Rokycany, neboť jsou jedinou obcí tohoto okresu, která splňovala limit 4 tis. obyvatel. Samotné kontaktování center proběhlo na počátku roku 2012, přičemž

odpovědi docházely do konce března uvedeného roku. Výsledky tohoto šetření jsou součástí podkapitoly Dotyk pro štěstí, jež se nachází v teoretické části této práce.

3.3.1 STRUKTUROVANÉ POZOROVÁNÍ

Pozorování bytostí, různých druhů objektů a událostí, které člověka obklopují, je pro lidského jedince přirozené již od nepaměti. Prostřednictvím observace můžeme například odhalit rozpor mezi tím, co pozorovaná osoba říká a co si ve skutečnosti myslí nebo můžeme zjistit to, jak často a kdy určité činnosti dělá. V tomto případě je důležité pečlivě používat dobře sestavený záznamový arch (Walker, Holt, Lewis 2013). Takto pojaté pozorování obvykle vychází ze dvou základních principů, jimiž je vzorkování času a vzorkování událostí (Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister 2012).

Techniku strukturovaného pozorování jsem použila při observaci sociálních interakcí vůči vošahlíkovi a v jeho bezprostředním okolí, která se uskutečnila v rámci 14 dnů roku 2008 a 2009. Vzhledem ke skutečnosti, že bylo velice důležité zaznamenat široké spektrum vlivů jako je počasí, roční období, specifické svátky, proměny skladby návštěvníků v důsledku pracovního týdne, víkendu, prázdnin, uspořádání náměstí v době jeho rekonstrukce, stánkový prodej aj., rozhodla jsem se pozorovat 8 datumově shodných dnů v roce 2008 a 2009. Z hlediska ročního období a všedního či prázdninového dne byla observace uskutečněna 15. 4., 15. 7., a 15. 1. Vliv zkouškového období, případně státnic, Vánoc nebo volného víkendu byl pozorován dne 16. 6., 22. 12. a 27. 9, přičemž zářijový víkend v sobě spojoval i změnu ročního období. Jedinou výjimku z datumově totožných dnů představuje květnová observace, kdy na náměstí probíhaly májové trhy. Důvodem této odchylky je jejich odlišně načasované pořádání. Na základě této skutečnosti byl zvolen v roce 2008 den 15. 5. a v roce následujícím den 20. 5. V obou případech se jednalo o běžné pracovní dny.

Pro záznam aktivit, jež se ve zkoumaném prostředí odehrávají, jsem využila předem připravený záznamový arch pro fyzický zápis, který je součástí přílohy

disertační práce, a audiovizuální techniku v podobě kazetové kamery. Ta mi umožnila obsáhnout větší prostor, a tedy i činnosti v něm probíhající. Zároveň byla cenným pomocníkem při zpětné kontrole strukturovaného pozorování, respektive záznamového archu.

Pozorování bylo realizováno v průřezu celého dne, přičemž jeho začátek byl v 8:00 a ukončení nastalo ve 20:20. Konalo se vždy na počátku každé druhé hodiny, a to po dobu dvacetiminutového intervalu. Za tímto účelem byla vybrána dvě pozorovací stanoviště. První se nacházelo 6 m od barokní mříže katedrály, a to nalevo od čelního pohledu na vošahlíka. Toto stanoviště mi umožnilo zblízka sledovat pohyb i délku dotyku. Druhý pozorovací bod byl od chrámového mřížoví vzdálen přibližně 10 až 12 m, a to přímo naproti andělíčkoví. Z této pozice bylo možné sledovat jak způsob a délku dotyku, tak i další interakce odehrávající se ve vymezeném prostoru. Pro lepší orientaci čtenářů, jež místo neznají, jsem do přílohy vložila názorný náskres obou stanovišť.

Při observaci jsem vystupovala jako úplný pozorovatel, který snižuje pravděpodobnost jakéhokoliv typu interakce s pozorovanými subjekty. Tím představuje nevtíravou techniku, jež neovlivňuje lidské chování a přirozený chod událostí (Hendl 2005). Ačkoliv jsem se snažila splynout s prostředím a pořizovat audiovizuální i fyzický záznam nenápadně, v několika případech si mě pozorované osoby všimly. Jeden muž a jedna žena se živě zajímali o mou činnost, přičemž vyšlo najevo, že mají potřebu si s někým pohovořit. Dalšího muže, jenž si povšiml kamery, pozorování rozzlobilo natolik, že použil velmi agresivní verbální projev. Vzhledem k tomu, že jsem si nebyla jistá, zda nepřejde do útoku fyzického, mnou pozorovaný prostor jsem na 30 minut opustila.

3.3.2 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

V rámci terénního výzkumu jsem potřebná data získávala rovněž prostřednictvím dotazníkového šetření, jehož záměrem bylo zjistit jednak

administrativní údaje jako je věk, vzdělání, lokace bydliště, apod., jednak tematické oblasti přání oslovených osob, lateralitu, znalost či neznalost pověsti, povědomí o analogických předmětech a mnohé další.

Sestavení a obsah dotazníku byl ovlivněn poznatky získanými z pilotáže dotazníkového formuláře, která se uskutečnila v prosinci roku 2008 a v první polovině ledna roku 2009. V prvním případě se jednalo o předložení dotazníku účastníkům předmětu urbánní antropologie, kdy jsem měla možnost v rámci krátkého vstupu nechat dotazník studenty vyplnit a následně konzultovat jeho podobu. Druhá část pilotáže se uskutečnila 7. ledna 2009 od 12:00 do 16:00 přímo u katedrály sv. Bartoloměje, a to prostřednictvím oslovení kolemjdoucích osob, které si na hlavičku vošahlíka sáhly. Tímto způsobem byl navázán kontakt s 20 respondenty, kteří byli ochotní zúčastnit se předvýzkumu.

Na základě zjištěných informací jsem následně upravila otázky a podobu finálního formuláře, který byl posléze využit při dotazníkovém šetření. Mnou používaný dotazník se skládá ze tří částí.

Prostřednictvím svého záhlaví respondenta stručně seznamuje se záměrem výzkumu, informuje o jeho anonymitě a způsobu, jak dotazník vyplnit. Ačkoliv jsem formulář vždy vypisovala sama na základě odpovědí oslovené osoby, pokaždé jsem dotyčného člověka obeznámila s tím, k čemu práce slouží, jaký má cíl a jakým způsobem budeme postupovat. Zároveň jsem mezi sebe a respondenta nestavěla žádnou překážku, z toho plyne, že mi mohl do formuláře kdykoliv nahlížet a zároveň kontrolovat správnost zápisu mých odpovědí. Z tohoto důvodu bylo důležité dodržet všechny náležitosti, které dotazník má mít.

Druhá část formuláře obsahuje otázky týkající se jak existence analogických předmětů, kterých se lidé dotýkají pro štěstí, tak samotného andělíčka a jeho bezprostředního okolí. Takto zacílené otázky se snažily nalézt odpověď například na to, zda lidé pověst o vošahlíkovi znají, jakým způsobem se o něm dozvěděli, kdy

k němu chodí a čeho se zde dotýkají, s jakými druhy přání za ním přicházejí, apod. Dotazník obsahuje jak uzavřené otázky, kde respondent volí svou odpověď na základě nabízených možností, tak otázky otevřené, které poskytují dostatek prostoru pro vlastní vyjádření. Nevýhodou tohoto typu otázek je nutnost následného kódování při analýze dat, což může být časově náročné (Disman 2002).

Závěrečná část dotazníku slouží k získání administrativních náležitostí v podobě respondentova věku, místa bydliště, vzdělání či postavení na trhu práce. Zcela poslední otázka se týká toho, jak respondent sám sebe vnímá v oblasti duchovního života. Tato otázka byla úmyslně položena až na konec dotazníku, neboť je velice intimní a v případě nevhodného umístění by mohla v respondentovi vzbudit pocity jako je nedůvěra, rozhořčení, obavy, apod. V důsledku toho by dotazník nemusel být oslovenou osobou dokončen. Fyzicky lze dotazníkový formulář shlédnout při prolistování přílohy této disertační práce.

Hlavní sběr dat prostřednictvím ostrého dotazníkového šetření byl zahájen na jaře téhož roku a ukončen na počátku léta 2009. Byla jsem jediným distribučním kanálem, přičemž záznam odpovědí oslovených respondentů jsem rovněž prováděla osobně. Toto dotazníkové šetření probíhalo ve čtyřech všedních dnech (15. 4. 2009, 6. 5. 2009, 20. 5. 2009 a 24. 6. 2009), z čehož ve dvou dnech bylo zároveň realizováno strukturované pozorování ve vymezeném prostoru. V roce 2009 jsem opatřila 150 dotazníků, přičemž z hlediska genderu byla obě pohlaví zastoupena přibližně stejně. O shodné rozložení jsem usilovala i v rámci věkových kategorií. V květnu 2013 byl stávající počet navýšen o dalších 10 dotazníků. Tento krok mi umožnil rozdělit soubor na dvě stejně velké poloviny, co se týče sociálního pohlaví, a shodné čtvrtiny pokud jde o věk účastníků výzkumu. Zároveň jsem tak získala příležitost k oživení vzpomínek na atmosféru zkoumaného místa. Z celkového počtu 190 oslovených osob bylo tedy získáno 160 vyplněných formulářů. Z předchozích řádků je tak zřejmé, že jsem se při výběru vhodných respondentů řídila jejich věkem a sociálním pohlavím,

příčemž hlavním kritériem byl mnou pozorovaný dotyk s andělíčkem, který předcházел samotnému oslovení dotyčné osoby. Vyplnění dotazníku s jedním respondentem mi průměrně trvalo 10 až 15 minut, přičemž v některých případech se jednalo o dobu delší, neboť mnou oslovené osoby rozvíjely své odpovědi i u uzavřených otázek. Ačkoliv jsem jejich záznamem porušila princip zachování stejných podmínek při oslovování respondentů, jsem přesvědčena, že tyto výpovědi mohou napomoci k doplnění drobných bílých míst celkového obrazu zkoumaného fenoménu.

Dotazníkové šetření mimo jiné představuje odrazový můstek ke kvalitativní metodologii, neboť prostřednictvím svých otevřených otázek, jež byly uvedeny v závěru dotazníkové formuláře, jsem měla možnost nahlédnout do konceptualizace zkoumaného fenoménu samotnými respondenty a zároveň jsem tím získala pomocný nástroj k vyhledání potenciálních informátorů, s kterými by bylo možné vést polostrukturovaný rozhovor týkající se příběhů spjatých s andělíčkem a jeho bezprostředním okolím.

3.3.3 POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY

Technika hloubkového polostrukturovaného rozhovoru, kterou lze v Hendlově příručce kvalitativního výzkumu (2005) nalézt pod pojmem *rozhovor pomocí návodu*, představuje jednu z nejčastěji používaných technik kvalitativní metodologie. Tato metoda spočívá ve vytvoření rámcových otázek či témat, které nemají rigidní pořadí, což výzkumníkovi umožňuje v průběhu rozhovoru flexibilně reagovat na právě se odehrávající situaci. To znamená, že tazatel má možnost uvádět či zpřesňovat jednotlivá témata a zároveň ponechává dostatečný prostor pro vyjádření perspektivy a zkušenosti samotného informátora, jehož odpovědi mohou spontánně přejít do vyprávění. Na základě nových poznatků lze vytvořit další témata, která mohou lépe uchopit zkoumaný fenomén. Z výše uvedeného vyplývá, že nespornou výhodou této techniky je její flexibilita a zároveň možnost určitého stupně komparace provedených rozhovorů (ibid.).

Polostrukturované rozhovory byly vedeny jak s informátory z řad respondentů, tak se zástupci involvovaných skupin. Po přislíbení účasti na výzkumu jsem informátorům ponechala možnost výběru místa, kde budou rozhovory probíhat. Mým jediným požadavkem bylo, aby se jednalo o prostor, kde se dotyčný bude cítit dobře a dokáže se soustředit.

Při prvním setkání jsem informátorům představila a stručně vysvětlila cíl své práce. Společně s tím jsem opsala přibližný průběh rozhovoru a obeznámila je s jejich právem neodpovídat na otázku, kterou by považovali za nevhodnou či příliš intimní. Informátoři z řad respondentů byli ubezpečeni o zachování anonymity, s čímž úzce souvisí nezveřejnění získaného audiozáznamu a jeho přepisu.¹⁶ V případě informátorů ze skupiny odborné veřejnosti bylo rozhodnutí o anonymitě ponecháno na vlastním rozhodnutí jednotlivých participantů. Poté byli informátoři požádáni o informovaný souhlas, jenž byl zaznamenán prostřednictvím diktafonu.

Nyní bych se ráda věnovala rozhovorům s informátory, k jejichž oslovení došlo v rámci dotazníkového šetření, neboť se od druhé skupiny polostrukturovaných rozhovorů vedenými se zástupci odborné veřejnosti mírně odlišují. Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala v rozmezí 90 až 130 minut. Osobní setkání s informátory za účelem realizace rozhovoru probíhala v roce 2009 v bezprostřední návaznosti na uskutečněné dotazníkové šetření, jehož prostřednictvím došlo k vytipování vhodných informátorů.

Na počátku realizace této techniky sběru dat jsem si stanovila limit šestnácti osob pro vedení rozhovoru, přičemž jednu polovinu informátorů měli tvořit muži a druhou ženy. V průběhu samotného oslovování potenciálních participantů se mi však podařilo získat příslib pouze od 12 oslovených osob. Z tohoto souboru se 2 jedinci omluvili ze zdravotních a časových důvodů, třetí osoba na domluvené setkání nepřišla

¹⁶ Krátké úryvky z rozhovorů, které jsou součástí předkládané práce a představují nedílnou součást analýzy dat, neobsahují identifikátory jednotlivých účastníků výzkumu.

a na další pokusy o kontakt již nereagovala. Ze stávajícího souboru devíti participantů jsem následně vyloučila jednoho informátora mužského pohlaví, který si pozvání k setkání za účelem realizace rozhovoru mylně vyložil a předpokládal, že se jedná o záminku k seznamování.

Jak již bylo uvedeno výše, výběr místa setkání se odvíjel od přání informátorů. Ve třech případech se rozhovor uskutečnil přímo na náměstí Republiky, neboť pěkné počasí dovolilo posedět na tavných lavičkách. Jednalo se o dvě ženy a jednoho muže, kterým bylo více jak 55 let. Podobný scénář vyvstal i při setkání s jedním mladým mužem, se kterým jsem se sešla v Křížkových sadech, a při realizaci rozhovoru ve Smetanových sadech, které si pro společné setkání vybral muž důchodového věku. Další dvě informátorky si zvolily kavárnu nebo cukrárnu přímo v centru města, se zbývajícím mužem byl rozhovor veden v pizzerii v městské části Košutka. Vyjma dvou informátorů, kteří se do Plzně přistěhovali v dobách před sametovou revolucí, se ostatní participanté v západočeské metropoli narodili. Po ukončení všech rozhovorů jsem zůstala v přímém kontaktu pouze se dvěma informačními partnery.

Jednotlivé rozhovory jsem zaznamenávala za pomoci diktafonu, dvě ženy a jeden muž však s nahráváním našeho rozhovoru nesouhlasili. Z tohoto důvodu jsem musela přistoupit k písemnému zápisu, což mělo za následek omezení získaných informací. Tato redukce se konala ve třech rovinách rozhovoru. První negativní stránkou tohoto postupu je nedokonalé zachycení celého obsahu rozhovoru, za druhé je obtížné, ba přímo nemožné, zaznamenat doprovodné hlasové projevy jako je například intonace, nervozita, smích, pauzy, dynamika, apod. Zároveň téměř neumožňuje důkladné pozorování jak samotného informátora, tak bezprostředního okolí, neboť se výzkumník musí více koncentrovat na samotný záznam odpovědí.

Audiozáznamy rozhovorů jsem průběžně přepisovala prostřednictvím doslovné transkripce. Tento postup představoval časově nejnáročnější část celého výzkumu. Přepis rozhovorů jsem následně podrobila interpretativní fenomenologické

analýze, kterou přiblížím v níže uvedené podkapitole, jež se věnuje technikám analýzy dat.

Realizace polostrukturovaných rozhovorů s představiteli odborné veřejnosti byla uskutečněna v průběhu roku 2012 a v jednom případě na jaře roku 2013. Prostřednictvím e-mailu, jehož obsahem byla žádost o rozhovor a stručný popis mého výzkumného záměru, jsem kontaktovala zástupce Odboru památkové péče Magistrátu města Plzně, představitele římskokatolické církve, hlavního mluvčího Národního památkového ústavu v Plzni, pracovníci plzeňského turistického informačního centra, tvůrce platidla ve formě mince s andělíčkem a průvodkyni. Vzhledem k časové vytíženosti těchto osob, mě dvě z nich požádaly o zaslání otázek elektronickou cestou, jedna rozhovor v jakékoliv podobě zamítla a jedna vůbec nereagovala. Do kategorie odmítnutí kontaktu náležel jak představitel Magistrátu města Plzně, tak autor návrhu mince lokálního dukátu. Zbývající dva zástupci dotčených skupin s realizací rozhovoru souhlasili, přičemž místem tohoto setkání bylo pracovní prostředí informátorů. Délka rozhovorů se pohybovala v rozsahu 45 až 60 minut, a to dle časových možností informátorů.

Pro zaznamenání rozhovorů jsem i v tomto případě použila diktafon. Takto získaný záznam byl rovněž podroben přepisu v podobě doslovné transkripce. Pro analýzu dat jsem opět použila metodu interpretativní fenomenologické analýzy, o níž se zmiňuji v podkapitole pojednávající o technikách užívaných při rozboru získaných dat.

V závěru této podkapitoly je ještě třeba zmínit, že jsem v průběhu realizace polostrukturovaných rozhovorů prováděla zúčastněné pozorování, jehož poznatky jsem zaznamenávala formou terénních poznámek. Ty mi následně napomohly při samotné interpretaci dat získaných prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů.

3.4 TECHNIKY ANALÝZY DAT

Obdobně jako při výběru vhodných technik sběru dat je i v případě analýzy nutné brát ohled na cíl, jehož chceme svým výzkumem dosáhnout. Analýza kvantitativních spočívá na třech základních stavebních kamenech, které na sebe vzájemně navazují. Za prvé se jedná se o sumarizaci dat a jejich následnou redukci, to znamená vytvoření proměnných. Na tento bod navazuje druhý v podobě popisu toho, jak jsou proměnné rozložené v rámci zkoumaného souboru. Třetím, tedy posledním, stavebním kamenem analýzy dat je zkoumání vztahů mezi proměnnými (Punch 2008). „Při kvalitativní analýze a interpretaci jde o systematické nenumerné organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, datové konfigurace, formy, kvality a vztahy“ (Hendl 2005: 223), přičemž organizování a interpretace dat probíhá již během samotného sběru dat (ibid.).

Pro analýzu získaných dat tak bylo v případě strukturovaného pozorování a dotazníkového šetření využito v prvním kroku využito výpočtu dvouvýběrového F-testu a T-testu v rámci MS Excel, přičemž další úrovně testování probíhaly za pomoci statistického softwaru Minitab. Pro analýzu dat získaných z uskutečněných polostrukturovaných rozhovorů byla vybrána interpretativní fenomenologická analýza.

3.4.1 ANALÝZA STRUKTUROVANÉHO POZOROVÁNÍ A DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Vyhodnocení a interpretace dat získaných ze strukturovaného pozorování a dotazníkového šetření se zakládalo na výpočtu F-testu pro vyhodnocení odlišnosti rozptylů jednotlivých výběrů, následně byl proveden dvouvýběrový T-test, jehož pomocí bylo možné přijmout či zamítnout nulovou hypotézu. Tyto výpočty jsem prováděla za pomoci MS Excel.

Posléze jsem měla možnost poznat statistický software Minitab, který je pro uživatele příjemný a interaktivní. Tento software, jehož prostřednictvím jsem

interpretovala další souvztažnosti mezi získanými daty, byl vyvinut na Pensylvánské státní univerzitě v 70. letech 20. stol. pro potřeby výuky statistiky. V současné době je využíván například v rámci řízení Six Sigma.

3.4.2 INTERPRETATIVNÍ FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA

Pro vyhodnocení a interpretaci získaného materiálu jsem zvolila kvalitativní přístup interpretativní fenomenologické analýzy (IPA), která vznikla v polovině 90. let 20. stol. v psychologii a poměrně rychle se rozšířila i do ostatních příbuzně vědních disciplín (Smith, Flowers, Larkin 2009).

IPA představuje vhodný přístup ke zkoumání toho, jakým způsobem lidé reflektují svůj osobní a sociální svět. Z tohoto důvodu se zaměřuje na významy, které člověk přiřkládá určitým zkušenostem, událostem a stavům (Smith, Osborne in Smith 2008). Jinými slovy řečeno, IPA usiluje o porozumění pohledu člověka na předmět výzkumu a zabývá se subjektivním významem, který člověk přisuzuje vnímanému světu.

Úkolem výzkumníka je vstoupit do osobního světa svého informanta a získat tak jeho vnitřní perspektivu. Tuto cestu mu ale znesnadňují jeho vlastní prekoncepce v podobě osobních prožitků a získaných vědeckých poznatků. V okamžiku interpretace jsou však nezbytné pro uchopení informantova osobního světa. V této souvislosti se mluví o tzv. dvojité hermeneutice.

IPU mohou využít výzkumníci, kteří se zajímají o celistvost zkoumaného jevu, proces či nové fenomény. Velikost zkoumaných souborů je malá, neboť tento přístup spočívá v detailní analýze jednotlivých transkripcí. Vzhledem k tomu, že IPA zavazuje k podrobné analýze každého případu, neaspiruje na tvorbu velkých generalizací. Z tohoto důvodu je idiografické povahy (ibid.).

Pro velké množství kvalitativních dat určených k analýze jsem se rozhodla použít podpůrný nástroj v podobě počítačového programu Atlas.ti 6.0 jsem při jejich

analýze použila počítačový program Atlas.ti, respektive jeho verzi 6.0. Tento software umožňuje analýzu velkých souborů dat textové, grafické a audiovizuální povahy. Společně s dalšími programy podporujícími kvalitativní analýzu dat je označován termínem CAQDAS neboli computer assisted qualitative data analysis software. Tyto programy kromě jiného umožňují rychlou práci s velkým objemem dat a důsledné kódování dat (Silverman 2005). Kromě zmíněných výhod velmi pozitivně hodnotím možnost nepřepisovat terénní poznámky, neboť mnou používaný software je umí kódovat i v jejich naskenované podobě.

Co se týká průběhu samotné analýzy dat, bylo nejprve nutné opakovaně procházet přepsaný text a zaznamenat si vše, co mi přišlo zajímavé. Záznamy tak nabývají různých podob. Může se jednat například o sumarizace, parafráze či asociace. Při opakovaném čtení je důležité si odmyslet předešlé poznámky, aby neovlivňovaly nové čtení. Ve druhé fázi jsem text doplnila o názvy témat, která se v průběhu jeho čtení objevovala. Tyto názvy by měly vystihovat podstatu původních poznámek. Třetím krokem bylo vytvoření seznamu ze všech názvů, ve kterém jsem se poté najít různé spojitosti. Výhodou užívaného programu byla možnost zobrazit témata v podobě sítě. Propojená témata jsem zařadila do příbuzných skupin. Tyto skupiny byly následně rozdělené do nadřazených kategorií. Základní pojmy a kategorie, které nejlépe přibližovaly pojetí samotných informantů, byly komparovány a znovu uspořádány do tematických oblastí, jež se vztahovaly k určité události či jevu. Stejným způsobem jsem analyzovala všechny přepsané texty, což mi umožnilo sestavit závěrečný seznam společných témat, která se nacházela u dvou a více účastníků výzkumu.

3.5 KONTROLA KVALITY V PRŮBĚHU VÝZKUMU

Mezi hlavní měřítka kvalitně provedeného výzkumu patří jednak vnitřní a vnější validita neboli platnost a zobecnitelnost, jednak reliabilita, tedy jinými slovy spolehlivost. Validita se odvíjí od splnění výzkumného cíle, získání věrného obrazu

skutečnosti a od zobecnitelnosti získaných údajů na obdobné předměty, které nebyly objekty zájmu. Z tohoto důvodu jsem se v průběhu svého šetření snažila uplatnit různé validizační metody. Důležitou technikou při kontrole validity je tzv. triangulace, což je „hledání a určování pozice předmětu výzkumu [...] prostřednictvím tří a (více) různých zdrojů dat, úhlů pohledu (perspektiv), měření postojů, výzkumníků, způsobů interpretací, atd.“ (Čermák, Štěpaníková 1998, cit. dle Miovský 2006: 264).

Jak již bylo výše opakovaně uvedeno, v rámci kvantitativní metodologie jsem pro sběr dat využila techniku dotazníkového šetření a strukturované pozorování. Podívejme se tedy na reliabilitu sběru dat prostřednictvím těchto technik.

Formulář dotazníku byl podroben dvoustupňové pilotáži. Jak jsem již výše uvedla, prvním místem testování dotazníku byla jedna z přednášek urbánní antropologie, v rámci níž studenti měli za úkol formulář vyplnit a následně vyslovit své názory a podněty. Tato pilotáž se odehrála na sklonku roku 2008. Její výsledky byly bezprostředně zapracovány do původního formuláře, přičemž v lednu následujícího roku se uskutečnilo druhé kolo jeho ověřování, které bylo realizováno s náhodnými respondenty již přímo u katedrály sv. Bartoloměje. Domnívám se tak, že sběr dat prostřednictvím techniky dotazníkového šetření je reliabilní, neboť jeho hlavní nástroj, tedy dotazníkový formulář, byl vnitřně konzistentní. Zároveň zde byla splněna podmínka neměnnosti podmínek, jako je užití totožného formuláře, místo šetření, osoba tazatele, výběr všedních dnů, stejných časových úseků, apod.

Sběr dat prostřednictvím techniky strukturovaného pozorování splňuje podmínku jak spolehlivosti, tak validity, neboť zápis pozorovaných jevů probíhal do záznamového archu a zároveň zde byla využita kamera jako prostředek pro zpětnou kontrolu fyzického pozorování. Systém záznamu společně s podobou archu byl vypracován na základě zkušenosti z realizovaného pozorování v rámci předmětu vizuální antropologie, kdy jsem se začala zajímat o andělíčka a jeho bezprostřední okolí čistě ze studijních důvodů. Prostřednictvím této zkušenosti jsem tak měla

možnost vyladit nedostatky ještě před zahájením samotného výzkumu. Strukturované pozorování, jež se odehrávalo v průběhu 16 dnů, rovněž respektovalo požadavek na zachování pokud možno co nejvíce totožných podmínek ve smyslu systému záznamu a archu, výběru dnů, délky časového intervalu, postavy pozorovatele, zkoumaného prostředí a pozorovacích míst.

V rámci získávání dat prostřednictvím kvalitativní metodologie, jejíž těžiště spočívalo ve vedení polostrukturovaných rozhovorů doplněných o zúčastněné pozorování, jsem pro jejich validitu použila triangulaci settingu. Informantům jsem ponechala možnost volby místa a času pro uskutečnění rozhovoru. Mou jedinou podmínkou bylo, aby se jednalo o místo, kde se informanti budou cítit dobře a kde nás nebude obtěžovat nadměrný hluk. Vyjma tří rozhovorů, kdy se společné setkání s informačními partnery konalo v podnicích zaměřených na pohostinství (cukrárna, kavárna, pizzerie), proběhly všechny rozhovory ve veřejném prostoru jako je náměstí Republiky a přiléhající sady. Triangulace zdrojů bylo dosaženo jen částečně, neboť sběr dat spočívající na technice polostrukturovaného rozhovoru a zúčastněného pozorování byl doplněn o dílčí poznatky z kvalitativního šetření, jež se týkalo historického jádra plzeňské metropole (viz níže).

Co se týká povahy obdržených kvalitativních dat, snažila jsem se zaručit jejich hustotu, bohatost a sílu pomocí párového a odděleného způsobu provedení rozhovoru, udržením kontaktu se dvěma informátory po ukončení všech rozhovorů. Pro doplnění informací rovněž posloužila data získaná z interview se seniory z jednoho plzeňského domova pro seniory. Tyto rozhovory, jež byly zaměřeny na revitalizaci městského centra města Plzně, se uskutečnily 2008 a byly prezentovány na brněnské konferenci věnované paměti místa. Dalším krokem v oblasti povahy dat byl doslovný přepis jednotlivých audiozáznamů a jeho kontrola opětovným poslechem. K bohatosti dat rovněž přispěly terénní poznámky vzniklé na základě zúčastněného pozorování.

Pro snížení vlivu zkreslení dat prostřednictvím postavy výzkumníka jsem se snažila během rozhovorů vytvořit pocit bezpečí. K tomu mi pomohlo představení výzkumného záměru, právo nezodpovídat otázku, která by informantovi přišla příliš osobní, a možnost opakovaného setkání se dvěma participanty. Velkým pomocníkem při uvolňování atmosféry při společném setkání se ukázala být jak samotná zvědavost informátorů o můj výzkum, tak skutečnost, že se nesetkávali úplně s cizí osobou, neboť mě spatřili již při sběru dat prostřednictvím dotazníkového šetření.

Důvěryhodnost analýzy a interpretace kvalitativních dat jsem ověřila prostřednictvím metody kontroly účastníkem výzkumu (participant checking). Hlavním principem této techniky je, že informační partneři od výzkumníka obdrží data analýzy, interpretace a shrnutí, přičemž jejich úkolem je posoudit adekvátnost a kredibilitu dosažených poznatků (Creswell 1998).

Z důvodu možného zkreslení analýzy a interpretace kvalitativních i kvantitativních dat, které mohlo být zapříčiněno mou osobou, respektive mým předporozuměním zkoumaného fenoménu a současným soustředěním se na danou problematiku, jsem konzultovala své předběžné výstupy jak s kolegy z katedry antropologie, tak s odbornými pracovníky formou diskuzí při prezentacích na konferencích či workshopech. Zároveň jsem své výstupy prezentovala posluchačům antropologie FF ZČU. Tento postup mi umožnil získat určitý odstup a další možné perspektivy, jak na objekt mého zájmu nahlížet. Zároveň jsem se usilovala o sebereflexi, abych zmenšila vliv vlastního názoru na zkoumaný fenomén.

3.6 ETICKÁ STRÁNKA VÝZKUMU

V průběhu realizace výzkumného záměru jsem usilovala o dodržování obecně daných etických pravidel, které zahrnují jak etiku práce samotného výzkumníka, tak zásady v přístupu k participantům výzkumu.

Účastníci dotazníkového šetření a polostrukturovaných rozhovorů byli před zahájením sběr dat seznámeni s cíly mého výzkumného projektu a ujištění o své dobrovolné účasti na výzkumu. To znamená, že věděli o možnosti z něj kdykoliv vystoupit. Současně jsem tyto informátory obeznámila s nepostradatelnou součástí výzkumu jako je anonymita jednotlivých účastníků. Z tohoto důvodu nejsou v disertační práci zveřejněny jak medailonky informátorů participujících na polostrukturovaných rozhovorech, tak audiozáznamy těchto rozhovorů, lépe řečeno jejich přepisy. Krátké úryvky rozhovorů, které jsou součástí analytické části práce, by neměly vést k identifikaci jednotlivých účastníků výzkumu. Jedinou výjimku z tohoto pravidla představovali informační partneři z řad zástupců involvovaných skupin. U těchto osob jsem ponechala na jejich rozhodnutí, zda chtějí, aby jejich jméno bylo uveřejněno, a to z toho důvodu, že k jejich oslovení docházelo na základě veřejných pozic, které zastupují.

Všichni účastníci, s nimiž byl veden polostrukturovaný rozhovor, byli požádáni o informovaný souhlas zaznamenaný na diktafonu. Zároveň jsem těmto informačním partnerům nabídla možnost seznámit se s výsledky práce, ať již ve formě pouhé metodologické a analytické části práce či kompletního textu disertace. Tato možnost zaujala zejména zástupce involvovaných skupin.

Etické dilema vyvstalo v otázce strukturovaného pozorování, které bylo realizováno prostřednictvím záznamového archu a kamerového systému. Kamerovým záznamem veřejného prostoru bez souhlasu pozorovaných osob jsem balancovala na hraně legitimity takto získaných dat. Ačkoliv česká legislativa umožňuje pořízení obrazového záznamu fyzických osob nebo jejich projevů chování na veřejném prostranství i bez svolení těchto aktérů, v případě, že jedná o úřední, zpravodajské, vědecké a umělecké účely, uvědomovala jsem si, že svým počínáním narušuji právo na soukromí, volný pohyb a osobních údajů pozorovaných osob. Z tohoto důvodu

jsem se alespoň snažila pořizovat záznam viditelně, a to z výše popsaných pozorovacích míst.

Pro zamezení jakéhokoliv zneužití takto shromážděných záznamů, byly nosiče dat uloženy do uzamykatelné skříňky, k níž nikdo jiný vyjma mě neměl přístup, a současně při procházení těchto záznamů neasistovala žádná jiná osoba. V rámci disertační práce nejsou rovněž žádné obrazové materiály, které by mohly vést k identifikaci pozorovaných osob. Po ukončení obhajoby práce bez ohledu na výsledek budou všechny videozáznamy, stejně tak záznamy rozhovorů s informačními partnery smazány.

4 ANALYTICKÝ RÁMEC VÝZKUM

Předmětem této kapitoly bude představení výsledků analýzy jak kvantitativních dat, založených na strukturovaném pozorování a na dotazníkovém šetření, tak dat kvalitativních, jež byla získána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů jednak s informačními partnery z řad návštěvníků náměstí Republiky v Plzni, jednak s představiteli involvovaných skupin, jichž se problematika andělíčka a jeho bezprostředního okolí nějakým způsobem dotýká.

Výsledky dotazníkového šetření, které v této části práce rovněž interpretuji, jsou vztaženy pouze k mému výběru respondentů. Vzhledem ke způsobu, jakým byly dotazované osoby vybrány, nelze ze závěrů usuzovat, že všechny výsledky jsou vždy platné pro celou populaci.

Hlavní těžiště terénního výzkumu bylo doplněno o další poznatky vyplývající z monitoringu chodců za účelem zjištění, zda náměstí nepředstavuje genderově nevyvážený prostor, z kontaktování turistických informačních center v Plzeňském kraji pro zjištění existence dalších objektů přinášejících štěstí lidem, kteří se jich dotknou, a z realizace terénního výzkumu v Medžugorje, který se věnoval religiozitě v poutním místě a proměnám městského prostoru. V neposlední řadě jsem vycházela ze zjištění získaných z terénního výzkumu, jenž byl zaměřen na proměny historického jádra města Plzně a jenž jsem realizovala v roce 2008.

4.1 ŠKATULATA, HEJBEJTE SE

V rámci strukturovaného pozorování, které bylo realizováno v průběhu 7 shodných dnů (tzn. 14 dnů celkem) po dobu 20 minut na počátku každé sudé hodiny v roce 2008 a 2009, jsem se zajímala zejména o gender lidí, kteří v daném prostoru interagují, jejich přibližný věk a o aktivity, které zde probíhají.

Prostřednictvím t-testu jednotlivých dnů, respektive analogických protějšků roku 2008 a 2009 bylo zjištěno, že se dny při porovnání celkového počtu aktérů výrazně neliší v měsíci lednu, dubnu, květnu, červnu, září a prosinci. Jako názorný příklad může posloužit záznam dvou lednových dnů.

Tabulka č. 1a - Počet osob dle pohlaví, 15. 1. 2008

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
8:00 - 8:20	5	9%	3	11%	8	10%
10:00 - 10:20	8	15%	4	15%	12	15%
12:00 - 12:20	11	20%	6	22%	17	21%
14:00 - 14:20	10	19%	3	11%	13	16%
16:00 - 16:20	8	15%	5	19%	13	16%
18:00 - 18:20	7	13%	4	15%	11	13%
20:00 - 20:20	5	9%	2	7%	7	9%
Součet	54	100%	27	100%	81	100%

Tabulka č. 2b - Počet osob dle pohlaví, 15. 1. 2009

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
8:00 - 8:20	6	12%	3	8%	9	11%
10:00 - 10:20	8	17%	6	17%	14	16%
12:00 - 12:20	13	27%	6	17%	19	23%
14:00 - 14:20	10	20%	7	19%	17	20%
16:00 - 16:20	4	8%	6	17%	10	12%
18:00 - 18:20	3	6%	5	14%	8	9%
20:00 - 20:20	5	10%	3	8%	8	9%
Součet	49	100%	36	100%	85	100%

Odlišná situace vyvstává v měsíci červenci roku 2008 a 2009. Pro ilustraci uvádím výsledky pozorování z 15. července obou roků.

Tabulka č. 2a - Počet osob dle pohlaví, 15. 7. 2008

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
8:00 - 8:20	5	10%	4	11%	9	10%
10:00 - 10:20	8	15%	5	13%	13	14%
12:00 - 12:20	8	15%	6	16%	14	16%
14:00 - 14:20	10	19%	5	13%	15	17%
16:00 - 16:20	9	17%	7	18%	16	18%
18:00 - 18:20	8	15%	5	13%	13	14%
20:00 - 20:20	4	8%	6	16%	10	11%
Součet	52	100%	38	100%	90	100%

Tabulka č. 2b - Počet osob dle pohlaví, 15. 7. 2009

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
8:00 - 8:20	6	9%	5	9%	11	9%
10:00 - 10:20	9	13%	6	11%	15	12%
12:00 - 12:20	11	16%	10	19%	21	17%
14:00 - 14:20	14	20%	9	17%	23	19%
16:00 - 16:20	12	17%	7	13%	19	15%
18:00 - 18:20	10	14%	8	15%	18	15%
20:00 - 20:20	7	10%	9	17%	16	13%
Součet	69	100%	54	100%	123	100%

Při zjištění rozdílu mezi výběrem žen a výběrem mužů za všechny pozorovací dny bylo zjištěno, že mezi výběry není signifikantní rozdíl ($F_{0,94155}$), přičemž $p(0,00000129)$ v rámci T-testu ukázalo, že rozdíl mezi středními hodnotami je statisticky vysoce významný, z tohoto důvodu je zřejmé, že existují rozdíly v genderu pozorovaných aktérů.

V případě aktérů, kteří vymezený prostor využívají jako meeting point, nebyla zaznamenána žádná odlišnost mezi pohlavími. Lze tedy konstatovat, že ženy i muži tento prostor mají mimo jiné spojený i s místem setkávání.

Tabulka č. 3 - Andělíček a jeho bezprostřední okolí jako místo setkávání

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
ano	51	64%	57	71%	108	68%
ne	29	36%	23	29%	52	32%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

V rámci pozorování jsem se rovněž soustředila na dobu, po kterou pozorovaný jedinec drží andělíčka v rukou. Vzhledem ke skutečnosti, že v různých časových úsecích přicházel k andělíčkově různý počet osob z hlediska genderu, rozhodla jsem se měřit čas vždy u prvních tří pozorovaných aktérů u každého pohlaví. Dle

dvoupárového T-testu lze konstatovat, že z hlediska délky držení andělíčka je mezi ženami a muži signifikantní rozdíl.

Tabulka č. 4 - čas vyjadřující délku doteku s andělíčkem

	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>
15.1.2008	50	29
15.1.2009	31	17
15.4.2008	40	34
15.4.2009	35	21
15.5.2008	45	36
20.5.2009	43	34
16.6.2008	47	41
16.6.2009	32	29
15.7.2008	49	34
15.7.2009	41	39
27.9.2008	45	33
27.9.2009	75	38
22.8.2008	50	41
22.8.2009	47	42
Celkem	630	468
%	57%	43%
	F-test	0,198343
	T-test	0,002594

Ze strukturovaného pozorování, respektive z jeho následného zpracování dále vyplynulo, že se lidé v daném prostoru nedotýkají pouze jinak zbarvené hlavičky andělíčka, ale v některých případech hladí i hlavičky další. Zcela výjimečně někteří pozorovaní aktéři hladili i kříž po své pravé straně nebo kámen umístěný za barokním mřížovím. Poměrně zajímavým výsledkem byla preference dlaně při dotyku s vošahlíkem. V případě 14 pozorovaných dnů při redukci počtu pozorovaných aktérů a časových intervalů (viz např. tabulka č. 5) bylo získáno 252 osob, z čehož se 32% aktérů dotklo andělíčka svou levicí, i když museli například přendat svá zavazadla z jedné ruky do druhé. Dvě procenta osob se hlavičky dotklo oběma dlaněmi najednou, 3% lidí se pomodlilo, o jedno procento osob méně se pokřížovala a stejné procento hodilo do kasičky určitý finanční obnos.

V rámci pozorování byla rovněž zjištěna souvislost při natočení těla při doteku. V případě, že pozorovaný jedinec přicházel z otevřeného náměstí a po dotyku s hlavičkou andělíčka pokračoval k radnici, jeho tělo bylo spíše natočeno do menšího prostoru náměstí. V opačném případě, kdy pozorovaná osoba kráčela od radnice do otevřeného prostranství náměstí, natáčela své tělo spíše směrem svého budoucího směřování nebo zůstávala čelem k pozorovanému objektu. V případě, že dotyčná osoba přicházela tváří tvář k andělíčkoví, zůstávala tak ve většině případů natočená i při kontaktu s ním.

V rámci realizovaného pozorování jsem zaznamenala přítomnost policie, jejíž 4 zástupci se andělíčka rovněž dotkly při výkonu své služby. Při zpracovávání dat byly vyloučeny osoby ve skupině (zejména zahraniční návštěvníci) a osoby, které se s andělíčkem fotografovali. Důvodem tohoto jednání byla snaha nezkruslovat získaná data. V záznamovém archu byl však prostor pro jejich záznam.

4.2 KOUZLENÍ S DOTAZNÍKY

Dotazníkového šetření, které bylo založeno na přímé distribuci, se zúčastnilo celkem 160 osob, přičemž jednu polovinu tvořili respondenti ženského pohlaví a druhou polovinu zastupovali muži. Pro každou ze 4 věkových kategorií bylo dotazováno 40 osob. Sběr dat prostřednictvím dotazníku byl realizován ve 4 dnech roku 2009 a v jednom květnovém dni roku 2013.

Důvodem dotazníkového šetření bylo zjistit jak administrativní náležitosti v podobě věku, genderu, dosaženého vzdělání, místa bydliště, tak tematické oblasti přání, znalost či neznalost pověsti, preferenci ruky, znalost dalších analogických předmětů, (ne)přináležitost k tradičním církevním systémům, apod. Toto šetření mi zároveň umožnilo získat kontakt na osoby, které znaly příběh spjatý s andělíčkem a jeho okolím, jež se vztahoval k hlavním oblastem přání.

Jestliže se podíváme na oslovené respondenty z pohledu vzdělání, zjistíme, že andělíčka navštěvují v 47% vysokoškoláci a v 33% středoškoláci. Tato čísla však mohou být ovlivněna tím, že Plzeň je univerzitním městem.

Tabulka č. 5 - Osoby dle vzdělání

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
ZŠ	5	6%	2	2%	7	4%
SOU	9	11%	14	18%	23	14%
SŠ	28	35%	25	31%	53	33%
VOŠ	3	4%	x	x	3	2%
VŠ	35	44%	39	49%	74	47%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Co se týká postavení na trhu práce, převažovali respondenti zejména z kategorie pracujících, dále pak studentů a třetí nejobsáhlejší skupinu tvořili starobní důchodci.

Tabulka č. 5 - Osoby dle postavení na trhu práce

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
student	26	32%	23	29%	49	30%
pracující	30	38%	37	46%	67	42%
nezaměstnaný	2	2%	3	4%	5	3%
star. důchod	16	20%	17	21%	33	21%
rod. dovolená	6	8%	x	x	6	4%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Podle místa bydliště 52% oslovených osob pocházelo přímo z Plzně, přičemž 33% respondentů udalo jiné místo pobytu nežli je Plzeň a Plzeňský kraj. Tuto skutečnost dávám do souvislosti zejména se studenty VŠ, kteří do Plzně jezdí z celé ČR.

Tabulka č. 6 - Osoby dle místa bydliště

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
Plzeň	37	46%	46	57%	83	52%
Plzeňský kraj	13	16%	11	14%	24	15%
Jiné	30	38%	23	29%	53	33%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Velmi zajímavým zjištěním je otázka týkající se religiozity osloveného respondenta. Celkem 104 osob, což reprezentuje 65% všech oslovených, se hlásí k nějaké podobě religiozity, avšak bez příslušnosti k tradiční církvi. K víře v rámci tradičního církevního systému se přihlásilo 14% osob a za ateisty se označilo celkem 33 osob, což činí 21% všech oslovených. Pro přehlednost uvádím tabulku č. 7.

Tabulka č. 7 - Osoby dle náboženské sebedeclarace

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
církev/náb. hnutí	12	15%	11	14%	23	14%
bez náb. deklaráce	58	72%	46	57%	104	65%
nevěřící	10	13%	23	29%	33	21%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Z hlediska věkových kategorií se náležitost k tradiční církvi či alternativní religiozitě projevuje následovně.

Tabulka č. 8 - Náboženská sebedeclarace dle věku

	<i>15 - 30</i>		<i>31 - 45</i>		<i>46 - 60</i>		<i>61+</i>		<i>Součet</i>	
církev/náb. hnutí	x	x	5	13%	7	18%	11	28%	23	14%
bez náb. deklaráce	28	70%	25	63%	28	70%	23	58%	104	65%
nevěřící	12	30%	10	25%	5	13%	6	15%	33	21%
Součet	40	100%	40	100%	40	100%	40	100%	160	100%

Znalost analogického předmětu či místa prokázalo celkem 113 oslovených, přičemž nejčastěji zmiňovaným objektem byl Fratišek z Františkových lázní, socha Jana Nepomuckého na Karlově mostě a plastika Julie ve Veroně.

Tabulka č. 9 - Znalost analogického předmětu či místa

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
ano	59	74%	54	68%	113	71%
ne	21	26%	26	32%	47	29%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

O existenci vošahlíka na katedrále sv. Bartoloměje se oslovení respondenti zejména prostřednictvím svých přátel (22%), 21% respondentů si nepamatovalo a odkazovalo k dětství a 19% aktérů se o andělíčkově dozvědělo na základě svého pozorovacího talentu.

Tabulka č. 10 - Informace o existenci andělíčka

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
rodiče	16	20%	8	10%	24	15%
širší příbuzenstvo	4	5%	1	1%	5	3%
partner	5	6%	8	10%	13	8%
přátelé	18	23%	17	21%	35	22%
literatura, internet	11	14%	4	5%	15	10%
chování cizích osob	13	16%	17	21%	30	19%
nepamatuji se	9	11%	25	32%	34	21%
jiné	4	5%	x	x	4	2%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Pokud jde o pojmenování zkoumaného fenoménu, lidé vošahlíka nazývají v 78% případech andělíčkem, přičemž 15% oslovených respondentů jej nazvalo vošahlíkem. Co se týká předmětů, kterých se lidé dotýkají, všechny oslovené osoby vypověděly, že se dotýkají pouze andělíčka.

Tabulka č. 11 - Pojmenování andělíčka

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
andělíček	51	64%	74	93%	125	78%
ošáhánek	6	7%	x	x	6	4%
vošahlík	18	23%	6	7%	24	15%
jiné	5	6%	x	x	5	3%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Z hlediska důvodů, proč lidé k andělíčkově přicházejí, převažuje zvyk a prosba. Téměř totožná je doba příchodu, kdy se respondenti shodli na tom, že se andělíčka dotýkají vždy, když jej mívají, a tehdy, když mají přání či trápení. Rozdíl v této otázce však vyvstal v oblasti genderu, kdy první možnost volily ženy a druhou respondenti z řad mužů.

Tabulka č. 12 - Důvod příchodu k andělíčkoví

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
komunikace	3	4%	6	7%	9	6%
nejistota	9	11%	6	7%	15	9%
poděkování	5	6%	7	9%	12	8%
prosba	33	41%	26	33%	59	37%
zvyk	30	38%	35	44%	65	40%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Tabulka č. 13 - Doba příchodu

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
vždy, když jej mívám	51	64%	30	38%	81	50%
jen při přání, trápení	29	36%	44	55%	73	46%
při čekání	x	x	6	7%	6	4%
jiné	x	x	x	x	x	x
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Jestliže se podíváme na hlavní okruhy přání, s nimiž lidé za andělíčkem přicházejí, zjistíme jak z otázky věnující se aktuálnímu přání, tak z otázky o obvyklých okruzích přání, že se jedná o 4 hlavní témata jako je zdraví, láska/partnerství, rodina a úspěch při studiu či zaměstnání. Překvapivě jsem zjistila, že mužští respondenti kladou o něco větší důraz na zdraví než ženy. Ty naopak upřednostňují rodinu.

Tabulka č. 14 - Aktuální přání

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
zdraví	20	25%	29	36%	49	31%
láska, partnerství	19	24%	17	21%	36	22%
rodina	22	27%	18	23%	40	25%
úspěch v stud./zam.	11	14%	13	16%	24	15%
otěhotnění	1	1%	x	x	1	1%
důležité rozhodnutí	x	x	x	x	x	x
finance	4	5%	x	x	4	2%
zaměstnání	3	4%	x	x	3	2%
jiné	x	x	3	4%	3	2%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Výše uvedené 4 hlavní okruhy přání jsou téměř identické s prosbami českých poutníků v Medžugorje. Tuto skutečnost jsem měla možnost zjistit jak z formálně, tak

z neformálně vedených rozhovorů. Tamní informátoři zdůrazňovali zejména zdraví, rodinu a partnerství či lásku.

Z tabulky č. 14 a 15 je dle mého názoru zajímavá skutečnost, že ženy uvedly přání týkající se finanční stránky života, i když jen ve 4 případech, a posléze v devíti v kombinaci s dalšími tématy jako je kombinace rodiny, financí a zaměstnání. Jedná se o kategorie i kombinaci, které muži žádným způsobem nereflektovali. Neméně zajímavě se jeví buňka kombinace rodiny, financí a zaměstnání, neboť to jsou kategorie, které muži téměř nezmiňovali. Tento výsledek mě překvapil a domnívám se, že by si zasloužil další rozpracování, avšak s ohledem na jiná témata v oblasti lidského chování a ve vazbě na další vědní obory.

Tabulka č. 15 - Obvyklé okruhy přání

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
zdraví, rodina	19	24%	25	31%	44	28%
zdraví, rodina, láska	13	16%	x	x	13	8%
zdraví, rodina, jiné	x	x	16	20%	16	10%
zdraví, rodina, úspěch	15	19%	6	8%	21	13%
zdraví, úspěch, rozhod.	x	x	11	14%	11	7%
rodina	5	6%	x	x	5	3%
rodina, finance, zaměs.	9	11%	x	x	9	6%
láska/partn., úspěch	15	19%	22	27%	37	23%
vše	4	5%	x		4	2%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

O existenci nevhodných přání nevědělo 89% respondentů, přičemž 61% osob věřilo, že se jim již nějaké přání splnilo, 22% z dotazovaných uvedlo, že nevědí, zda jim andělíček pomohl, neboť nemají konkrétní důkaz.

Tabulka č. 16 - Existence nevhodných přání

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
ano	6	7%	11	14%	17	11%
ne	74	93%	69	86%	143	89%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Tabulka č. 17 - Splnění přání

	Ženy		Muži		Součet	
ano	63	79%	34	43%	97	61%
ne	6	7%	22	27%	28	17%
nevím	11	14%	24	30%	35	22%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Co se týče vhazování mincí do kasičky, jež je umístěná vlevo od andělíčka za barokním mřížoví, celkem 93% osob uvedlo, že tak nečiní. Tento výsledek by mohl být dále ověřen, zda uvedené procento dotazovaných osob se tak chová i ve skutečnosti.

Nyní se podívejme na pravo-levorukost oslovených osob. Celkem 89% lidí se definovalo jako pravorukých, přičemž k dotyku s andělíčkem již není tato preference výrazná.

Tabulka č. 18 - Preference ruky

	Ženy		Muži		Součet	
pravá	74	93%	69	86%	143	89%
levá	6	7%	11	14%	17	11%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Tabulka č. 19 - Preference ruky při dotyku s andělíčkem

	Ženy		Muži		Součet	
dotyk pravou	46	57%	29	36%	75	47%
dotyk levou	34	43%	34	43%	68	42%
oběma	x	x	17	21%	17	11%
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Velmi zajímavé je i zjištění, kdy se osoby o andělíčkoví dozvěděly. První tabulka odkazuje k porovnání z hlediska genderu, přičemž rozdíly nejsou nijak výrazné.

Tabulka č. 20 - Období života, kdy se o andělíčkoví dozvěděli

	<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Součet</i>	
dětství	35	44%	44	55%	79	49%
mládí	11	14%	7	9%	18	11%
dospělost	34	42%	29	36%	63	40%
stáří	x	x	x	x	x	x
Součet	80	100%	80	100%	160	100%

Zajímavá je však následující tabulka, která zahrnuje věkové kategorie. Právě toto vyhodnocení nám říká, že andělíček byl Plzeňanům znám již ve válečné době, jakožto v komunismu.

Tabulka č. 21 - Období života dle kategorie věku

	15 - 30		31 - 45		46 - 60		61+		<i>Součet</i>	
dětství	19	47%	17	43%	20	50%	23	57%	79	49%
mládí	7	18%	8	20%	2	5%	1	3%	18	11%
dospělost	14	35%	15	37%	18	45%	16	40%	63	40%
stáří	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Součet	40	100%	40	100%	40	100%	40	100%	160	100%

4.3 ANDĚLÍČEK A JEHO PŘÍBĚHY

Příběhy, jež se dotýkají vošahlíka a jeho bezprostředního okolí, byly získány prostřednictvím kvalitativní metodologie, která se zakládala na sběru dat pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Ty byly vedeny s 8 informačními partnery z řad respondentů dotazníkového šetření a se 4 osobami z řad zástupců odborné veřejnosti.

4.3.1 LAVIČKOVÉ ROZHOVORY

V rámci první skupiny informátorů bylo zjištěno několik společných témat. Informační partneři na sobě nezávisle zmiňovali důležitost mnou vymezeného veřejného prostoru v jejich osobním životě, způsob seznámení se s andělíčkem prostřednictvím rodinných příslušníků, potřebu vztahovat se k něčemu vyššímu, co nelze empiricky dokázat, vzájemnou provázanost 4 hlavních okruhů přání (zdraví,

rodina, láska/partnerství a úspěch ve studiu/zaměstnání), které se spíše týkají ostatních členů rodiny nežli přímo interviewovaných osob. Polovina informačních partnerů rovněž zmínila rekonstrukci hlavního plzeňského náměstí, která byla ukončena v roce 2008.

Podívejme se tedy postupně na výše uvedená témata. První z nich se týká důležitosti vymezeného prostoru v životech informačních partnerů. V rámci realizovaných rozhovorů se informátoři různým způsobem zmínili o jinakosti mnou vymezeného prostoru vůči zbývajícimu náměstí. Čtyři z nich (3 ženy, 1 muž) poukazovali na to, že se zde cítí bezpečně, což pro jiné části náměstí tolik neplatí, protože se tam pohybuje více podivných lidí. Mužští informátoři poukazovali na možnost posedět na lavičce a sledovat čilý městský ruch, zejména pak v období jara a léta, kdy sluníčko příjemně hřeje, a lidé jsou usměvavější.

„Někdy se tu posadím cestou z práce, když potřebuji vyčistit hlavu. Je tu pořád na co koukat. [...] Ani nevím, zda vám to mám říkat, ale [...] ale když je hezky a ženy začnou chodit v sukních, to je tu ještě líp.“ (Lukáš, 56).

Rovněž dvě informantky sdělily, že se jedná o místo, kde se pořád něco děje. Člověk si zde může odpočinout a zároveň se pobavit pozorováním ostatních.

„Někdy si sem vezmu oběd, tedy spíš svačinu a dívám se, jak se tu lidí hemží. Nikdo tu po mně nic nechce, neobtěžují to bezdomovci jako tamhle vepředu.“ (Dana, 36 let).

Prostor je rovněž ceněn pro místní architekturu a zvláštní sílu, která člověka do těchto prostor vábí.

„Nevím proč, ale vždycky jdu sem. Je to jako magnet.“ (Alena, 62 let)

„Odsud je Bartoloměj nejhezčí. Schválně si ho obejděte, až tam budete, a uvidíte, že mám pravdu.“ (Karel, 67 let).

S urbánním prostředím však souvisí i další společné téma, a to rekonstrukce náměstí Republiky z roku 2008, kdy došlo k výměně asfaltu za novou dlažbu. Tuto skutečnost zmínila polovina informátorů, ve třech případech se jednalo o muže. Mladé ženě (Simona, 27 let) se nový povrch náměstí velice líbil. Dle jejího názoru teď centrum vypadá mnohem lépe. To mužští informátoři estetickou funkci nové dlažby zcela přehlédli a kritizovali cenu, za kterou byla rekonstrukce provedena.

Co se týká způsobu, jak se informační partneři o andělíčkově dozvěděli, tak všech 8 informátorů poukázalo na rodinu. V případě dvou žen, které se do Plzně přistěhovaly v průběhu 80. let 20. stol. a kterým o existenci andělíčka řekl v jednom případě syn a ve druhém případě švagrová, se informanti o andělíčkově dozvěděli od svých rodičů.

„Maminka mě sem brávala jako malou, když potřebovala nakoupit. To bylo něco jako svátek, to už si teď nedovedete představit. Vyndalo se sváteční oblečení a šlo se dělat parádu.“ (Marie, 78 let).

„Myslím, že mě sem máma brávala ještě v kočáru. Nedávno mi ukazovala fotky, když jsem byl malej. A taky jsem měl takovou knížku, kde byly pověsti. [...] Název nevím, mě to čtení moc nebere.“ (Daniel, 38)

Jako poslední společné téma nám zůstávají příběhy spojené s přáními, respektive se čtyřmi hlavními okruhy témat. Jak se však v průběhu rozhovorů ukázalo, informační partneři tato témata moc nerozlišovali. Společným rysem však bylo, vyjma Simony a Matěje, že prosby informátorů se nevztahovaly tolik k nim samotným, jako spíše k jejich rodinám. Paní Marie (78 let) k vošahlíkovi chodí prosit za vnučku, kdykoliv má hodně důležitou zkoušku na VŠ, pan Karel (67) let zde prosil za svého syna, kterému se rozpadalo manželství.

Po rozhovorech se zástupci odborné veřejnosti představím dva z příběhů, které se dotýkají vošahlíka a jeho bezprostředního okolí. Zároveň poukážu na některé

z příběhů, které jsou veřejně přístupné na internetové síti. Jeden z příběhů mých informačních partnerů souvisí se zdravím, ale i s úspěchem a rodinou bude představen, druhý příběh se týká mladé ženy, jejího seznámení se s přítelem a posléze manželem.

4.3.2 ROZHOVORY V KANCELÁŘI

Vzhledem ke svému závazku pohlížet na andělíčka a jeho okolí prostřednictvím různých úhlů pohledu, rozhodla jsem se rovněž kontaktovat představitele odborné veřejnosti, kteří mají s andělíčkem a jeho bezprostředním okolím něco společného. V roce 2012 a 2013 jsem tak kontaktovala celkem šest zástupců involvovaných skupin. Jednalo se o Odbor památkové péče Magistrátu města Plzně, Národní památkový ústav v Plzni, římskokatolickou církev, respektive její farnost při chrámu sv. Bartoloměje, turistické informační centrum, průvodkyni návštěvníků města Plzně a autora plzeňského dukátu z roku 2011. Z těchto 6 kontaktů jsem získala přístup ke čtyřem představitelům odborné veřejnosti, kdy dva z nich vzhledem ke své pracovní vytíženosti upřednostnili elektronickou komunikaci. Ta probíhala dle stejného schématu jako polostrukturované rozhovory s druhou polovinou zástupců involvovaných skupin.

Vyjma jejich názoru na zkoumaný fenomén jsem rovněž chtěla vědět, jaký potenciál pro ně může mít a zda k andělíčkově chodí se svými vlastními přáními. To se mi však nepodařilo zjistit, neboť vyjma paní průvodkyně, která se k nepravidelnému doteku hrdě hlásila, se ostatní informátoři k této činnosti stavěli zamítavě. Domnívám se však, že zde mohly hrát určitou roli obavy, že tyto informace mohly být nějakým způsobem zneužity, což by je mohlo veřejně poškodit.

„Většinou si na něj sahám, když tam přivedu turisty. Nechodím k němu pravidelně, i když přání mám hodně. Ale nemělo by se to přehánět. Přeci jen by se měl člověk nejdřív snažit sám, než začne prosit toho nahoře.“ (paní Jana, průvodkyně)

Výše uvedená citace společně s ostatními představiteli involvovaných skupin odkazuje andělíčka do sféry lidské zbožnosti či pověřivosti. Představitelka turistického informačního centra pro tuto skutečnost uvedla následující slovní spojení: „*sakrální místo, duchovno, hledání odpovědí.*“ Zajímavý je pak názor pana faráře, neboť i on reflektoval pověru a projev religiozity.

„Jde o lidovou zbožnost, která je v církvi velmi důležitá. Vždyť díky lidové zbožnosti vznikla různá poutní místa. Prostě lidi tam začali putovat a církev se k tomu vyjádřila tím, že úctu na tom místě schválila a na místě postavila kapli či kostel. [...] u některých lidí to vnímám jako druh pověry. [...] Záleží na člověku, který k tomu přistupuje. Vidí-li v andělíčkově nějaký fetiš, pak to pověra je, pokud si vyprošují prostřednictvím andělíčka Boží přízeň, jde o úctu relativní a ta je možná. Tzn., že skrze obrazy či sochy uctíváme světce či samotného Boha.“ (Josef, farář)

Podle zástupce římskokatolické církve je tak možné hlavičku andělíčka použít jako názorný příklad pro vysvětlování úcty ke svatým. Ostatní informační partneři zmiňovali možnosti propagace města, historickou hodnotu a symboliku místa. Tři představitelé involvovaných skupin uvedli úmrtí bývalého prezidenta Václava Havla, z čehož dva zároveň připomněli pád ruského letadla s třemi českými hokejisty na palubě, kdy bezprostřední okolí andělíčka sloužilo jako pietní místo za zemřelé.

„Tehdy to lidi spojilo. Zapalovali svíčky, nosili květiny, tak nějak rozjímali. Věděli jsme, že jsme přišli o někoho jedinečného.“ (Jana, průvodkyně)

„Ty svíčky byly poděkováním za to, jak to kluci uměli. A že uměli. A taky za ty rodiny, které po nich zůstaly. Hodně lidí to tu prožívalo.“ (Šimon, NPÚ)

4.3.3 PŘÍBĚHY ZE ŽIVOTA

Osud hokejových hráčů, kteří zemřeli v havarovaném letadle, částečně souvisí s následujícím příběhem mladého muže, který byl avizován již v předchozí části. Obsahem druhého příběhu, jež mi převyprávěla informační partnerka, je seznámení

se s jejím životním partnerem v místě, kde probíhal můj výzkum. Rovněž v sobě zahrnuje více úrovní, jako je láska/partnerství, rodina a svým způsobem i zdraví. Důvodem, proč jsem si vybrala zrovna tyto dva příběhy, je to, že jsou mnohohvrstevnaté a zasáhly mě svým zaměřením, neboť se aktuálně dotýkaly mého osobního života. Zároveň mají dobrý konce, což každý z nás alespoň jednou za čas potřebuje. A to navzdory tomu, zda se jedná o studenta, výzkumníka, úředníka nebo elektrikáře.

Chtěl jsem hrát

Lukášovi, jehož jméno je stejně jako u ostatních informačních partnerů změněno, je 23 let. Na první pohled vypadá jako veselý mladý člověk, který by vzhledem ke svému věku nemusel mít ještě žádné velké starosti. Nicméně když začal vyprávět svůj životní příběh, který v sobě prolínal andělíčka, zdraví, rodinu i touhu uspět, musela jsem přehodnotit svůj názor. Vzhledem k možné identifikaci Lukáše, nebudu uvádět jeho zdravotní diagnostiku a budu se při převyprávění jeho příběhu pohybovat pouze v obecné rovině.

Lukáš se narodil jako jediný syn jednomu manželskému páru, který se několik let pokoušel přivést na svět společného potomka. Navzdory tomu, že by si člověk mohl pomyslet, že si svůj díl trápení již tímto vybrali, opak se ukázal pravdou. Lukáš do čtyř let svého života prospíval jako každé jiné zdravé dítě. Krátce po jeho čtvrtých narozeninách se však vyskytly vážné zdravotní problémy, které měly zhoršující se tendenci. Rodičům bylo zdravotním personálem řečeno, že u syna pravděpodobně dojde k ochrnutí dolních končetin. Ačkoliv se rodiče snažili se synem absolvovat všechna možná lékařská vyšetření, rehabilitovat, syn byl apatický a uzavřený do sebe. Ačkoliv k prognózovanému ochrnutí nakonec nedošlo, Lukáš při chůzi potřeboval asistenci jednoho z rodičů.

„Víš, já už si to moc dobře nepamatuju, jak to všechno bylo. Spíš z vyprávění mamky. Jen vím, že jsem strašně záviděl ostatním, že můžou ven, že je nemusí nikdo

podpírat, prostě můžou blbnout. Já jsem byl doma, nebo s rodičema, pořád to samý, to nemůže bavit nikoho.“

Obrat nastal až v roce 1998, kdy celá Česká republika žila hokejový zázrak jménem Nagano. Olympijské hry se staly každodenní součástí i Lukášovy rodiny.

„Dívali jsme se s tátou, držel jsem jim palce. Máma si myslela, že jsme se zbláznili. Ale potom se k nám přidala, když už to vypadalo, že povezeme nějakou medaili.“

Hokejoví hráči svou odvahou inspirovali nejednoho malého kluka a Lukáš nebyl výjimkou. Sledoval jednotlivá hokejová utkání a v hlavě se mu rodil plán, že se stane Jágrem nebo Haškem a všem ukáže. V apatické bytosti se objevila nečekaná síla. U andělíčka, kde jeho maminka často prosívala za synovo uzdravení, si Lukáš vymyslel své vlastní přání – dostat k narozeninám hokejku, protože z něho bude úspěšný hokejista.

„Moje máma k němu chodila pořád, když byla na náměstí. Vlastně k němu asi chodí pořád. [...] jo, taky jsem si na něj šahal, ale nějak to nefungovalo. Ale to Nagano, to jsem vážně chtěl. Mít svou hokejku, jezdit jako kluci. Vůbec jsem myslel na to, že mi nejde ani pořádně chodit.“

Rodiče potěšení změnou v synově přístupu hokejku opravdu pořídili. Lukáš, navzdory svým zdravotním potížím, začal trénovat. Nejprve na rybníku za asistence rodičů, později sám s nově získanými přáteli.

Ačkoliv Lukáše jeho dětské přání již před pár lety opustilo, úspěšně se dnes věnuje sportu jinému a svou první hokejku, kterou si vyprosil u plzeňského andělíčka, má ještě schovanou.

„Hokejku mám ve svém starém pokoji u našich doma, tu bych přece nevyhodil. Dostala mě na nohy. [...] ne, andělíčka jsem neopustil. Nechodím tam pořád, jenom když opravdu něco strašně chci.“

A byla svatba

Paní Simona (27 let) při našem prvním setkání u dotazníkového šetření se mnou nejprve odmítla komunikovat. Obávala se, že jí budu vnucovat zboží či obtěžovat kvůli změně operátora. Nicméně poté, co jsem se zmínila o disertační práci, si své rozhodnutí rozmyslela a dotazník se mnou vyplnila. V jeho závěru vyšlo najevo, že paní Simona je i vhodným adeptem na příběh spjatý s andělíčkem i s hlavními okruhy přání.

Pro paní Simonu je prostor i andělíček spjatý zejména s láskou a partnerstvím, neboť zde před pěti lety potkala svého současného manžela. Tehdy probíhal letní festival Struny na ulici a paní Simona, která byla půl roku bez přítele, na něj neměla s kým chodit, protože většina jejích kamarádek měla partnera a ona jim svou přítomností nechtěla dělat třetího do počtu.

„Nelíbilo se mi chodit někam sama. Měla jsem pocit, že se na mě každý kouká tak nějak divně. Holky v práci rozebíraly pořád dokola své vztahy a já neměla nic. A v létě, to kolem sebe vidíte jen zamilované páry, a je to ještě těžší. Po jednom večerním vystoupení jsem šla k andělíčkově a moc jsem si přála najít správného chlapa.“

Dle Simonina vyprávění se její přání vyplnilo ještě ten samý večer, protože svého muže potkala v noční tramvaji cestou domů. S úsměvem říká:

„Netušila jsem, že to bude fungovat tak rychle. Doslova na mě spadnul, když tramvaj sebou cukla. Asi se mu to líbilo.“

Po třech letech známosti se paní Simona za svého partnera provdala. S andělíčkem spojili i své svatební fotografie, protože jinak by to prý ani nešlo. Pokud

jde o frekvenci návštěv andělíčka po seznámení se s přítelem, tak paní Simona uvádí, že k němu dále moc nechodila. Spíše jen tehdy, když měla důležitá přání. Jako příklad uvedla nemoc své babičky a přání o její uzdravení či pojištění si štěstí a spokojenosti před uzavřením manželského svazku. Důvodem, proč se paní Simona dotýkala hlavičky andělíčka v ten samý den, co jsem prováděla dotazníkové šetření, bylo, že se s manželem snaží založit rodinu. Po několika měsících neúspěšného snažení se paní Simona rozhodla opětovně vyzkoušet funkčnost andělíčka. A protože jsem s touto informační partnerkou zůstala v přímém kontaktu i po dokončení polostrukturovaného rozhovoru, a to z důvodu zpětné vazby na moje zjištění, mohu pro zvědavé čtenáře doplnit, že se paní Simoně v loňském roce narodila holčička.

Zajímavosti z internetu

Vyjma příběhů od mých informačních partnerů jsem v rámci analýzy obsahu internetových serverů, jež nějakým způsobem zmiňují plzeňského andělíčka, našla další vyprávění o tom, jak se lidské životy s předmětem zájmu této disertační práce vzájemně propojily.

V roce 2011 se tak například stalo paní Mottlové, která vyhrála literární soutěž vyhlášenou plzeňským Střediskem západočeských spisovatelů ve spolupráci s bývalou ministryní spravedlnosti Danielou Kovářovou. Ta napsala úvod k povídce, kterou měli soutěžící dle svého mínění dokončit. Pro zajímavost uvádím velice krátkou ukázkou z této povídky, která v sobě zahrnuje objekt mé pozornosti.

„Přitiskla dlaň na hlavu ohmataného stříbrného andělíčka a čelo opřela o železnou mříž. Pálila mrazem. Napadlo ji, kolikrát už plzeňský andílek dýchal do dlaní doufajících, zatímco rty mumlaly přání. Jako mnohokrát předtím i ona nakonec zvedla hlavu a pohlédla k vrcholu věže chrámu svatého Bartoloměje.“ (Mottlová 2011, cit. dle Dvořák 2011).

O rok později v adventním čase spatřila světlo světa jedinečná kniha Katedrála sv. Bartoloměje, kterou její autor Jan Soukup představil široké veřejnosti v sále Západočeského muzea v Plzni. Tento známý plzeňský architekt zasvětil katedrále 50 let svého života, což se odráží v jeho komplexním pojetí daného tématu. Z tohoto důvodu jej lze chápat jako dalšího člověka, jenž propojil svůj osud s hlavičkou plzeňského andělíčka.

Z kulturního prostředí pochází i další příběh spjatý s hlavičkou plzeňského andělíčka. Na počátku tohoto příběhu stála plzeňská hudební skupina Znouzecnost, která v roce 1995 vydala album Démophobia – Plzeňské pověsti, písně a jiné plísně věnované sběrateli plzeňských pověstí Jaroslavu Schieblovi. Hlavním námětem jedné ze skladeb pak byl sám vošahlík. Text Balady o pošahaném andělíčkově znějí následovně (Déma 1994):

„U svatýho Bartoloměje, teď už se vůbec nic neděje
ve středověku to bylo jiný, vždyť žili taky jiný lidi
a měli jiný starosti a taky jiný radosti
a jinou mentalitu a jinou brutalitu.
A mámy děti strašily čertem nebo bílou paní
kulhavou klekánící, všechno bylo jiný
jen pověsti přetrvaly o podivných věcích
o podivných postavách za měsíčních nocí

I v Plzni takový místo je, chodíme všichni okolo něj
To když nám smůla dupa na paty, to když nám není hej
tak pohladíme andělíčka na mříži Olivetské hory
„Andělíčku, můj strážníčku, mě srdce trochu bolí.“

a kdysi sem lidé putovali, z Bavor, dokonce z Rakous

prý se tu uzdravovali, říkal jeden Francouz
kdo tam koště položil, nežidů se zbavil
kdo tam berlu postavil, dokonce sám chodil

a kdo odtamtud něco vzal, se zlou se potázal
kdo berlu, nic moc nekoukal, raději se odbelhal
a stříbrný andělíček na starý mříži
se na nás trochu šklebí – co je pravda, to jen on ví!“

Dalším důkazem toho, že se andělíček a jeho bezprostřední okolí pojí se sportem a překonáváním sebe sama je i následující příběh, který se některými rysy podobá tomu Lukášovému. Jeho hlavní hrdinou je Jaroslav Král, svými bližními nazýván Šnek, jenž se vzhledem ke své vrozené srdeční vadě nemohl do svých 15, respektive 19 let, fyzicky namáhat. Po operačním zákroku se rozhodl, že změnil svůj dosavadní způsob života a začal provozovat cyklistiku. Po tom, co projezdil Evropu, Afriku i Asii se dopracoval k rozhodnutí, že si splní svůj sen a vydá se na svém oblíbeném dopravním prostředku na cestu kolem světa. Jeho trať, která míří přes Slovensko, Ukrajinu, do Ruska, přes Írán, Pákistán, Indie k Himálaji a která by měla trvat až 5 let, byla započata dotekem cyklistovy dlaně s hlavičkou plzeňského andělíčka, což bohatě zdokumentovala plzeňská regionální média (Nedvěd 2013).

4.4 ZJIŠTĚNÍ

Prostřednictvím této kapitoly bych ráda shrnula základní zjištění, která jsou obsahem výše uvedeného textu. Dovolím si zde narušit dosavadní pořadí strukturované pozorování – dotazníkové šetření a polostrukturované rozhovory, neboť se data vzájemně doplňují a z tohoto důvodu by jejich izolace nebyla ničím prospěšná. Zároveň budu usilovat o minimalizaci redundantních informací.

Ze strukturovaného pozorování, jež bylo realizováno v průřezu 14 dnů v rámci roku 2008 a 2009 bylo mimo jiné zjištěno, že veřejný prostor v podobě náměstí nevykazuje genderovou nevyváženost z hlediska vyššího počtu žen nežli mužů. Z tohoto závěru můžeme usuzovat, že pozorované rozdíly ve vymezeném prostoru u andělíčka nejsou ovlivněny dominantní převahou jednoho ze sociálních pohlaví.

Ačkoliv dotazníkové šetření ukazuje, že mezi ženami a muži nejsou signifikantní rozdíly v pojetí sebe sama jako věřícího člověka v cokoliv vyššího vyjma tradičních církevních systémů. Podobnou shodu nacházíme i pro kategorii věřících v rámci tradičních církví. V rámci strukturovaného pozorování však bylo zjištěno, že se andělíčka dotýkají častěji ženy (při shodě rozptylů obou výběrů $p < 0,01$). Stejný výsledek, tedy převahu žen, zaznamenalo i testování délky času, po který dotyčná osoba hlavičku andělíčka drží. Vzhledem k nenaplněnosti některých údajů, bylo nutné pracovat s daty od prvních tří žen a tří mužů, přičemž ze stejného důvodu byly vybrány i tři časové intervaly, které byly mezi sebou porovnány. Tato diskrepance, která vyvstala při pozorování, může být dle mého názoru způsobena tím, že se muži na základě svého odlišného způsobu socializace obávají ve veřejném prostoru projevit svoji slabost jednak tím, že mají nějaké trápení, které sami nemohou vyřešit, jednak tím, že by ukázali víru ve funkčnost něčeho tak nepostižitelného jako je andělíček.

Strukturované pozorování rovněž přineslo zajímavý poznatek ohledně preference dlaně, jež se dotýká andělíčka. V běžné populaci by se mělo vyskytovat

přibližně 10% levorukých osob, přičemž záznamový arch vykazuje 32% leváků. Tento výsledek potvrdilo i dotazníkové šetření, kde se k doteku levicí přihlásilo 42% všech oslovených osob. Domnívám se, že tento údaj je ovlivněn směřováním pozorovaných osob, kdy lidé mířící z větší otevřené části náměstí využívají spíše svou levici a lidé přicházející od radnice směrem k většímu prostranství používají pravici. Zároveň je rovněž důležité, zda pozorovaná osoba nadržuje nějaké zavazadlo.

O andělíčkově se respondenti bez ohledu na pohlaví dozívají zejména od svých přátel, rodiny a rovněž z vlastního pozorování vnějšího okolí. Poměrně zajímavý výsledek je, že ženy chodí za andělíčkem v 69% vždy, když jej mívají. Upozorňují však na nutnost zapojit vlastní aktivitu a nebýt pasivním příjemcem andělíčkovy pomoci. Muži k němu docházejí spíše tehdy, když mají konkrétní starost či trápení, a naopak oproti ženám poukazují na možnost přenechání zodpovědnosti někomu jinému, v tomto případě vošahlíkovi. Hlavními důvody, proč lidé za andělíčkem přicházejí, je zvyk a prosba, v mnohem menší míře pak následuje nejistota. V genderu opět nelze vykazovat signifikantní rozdíl mezi výběry. Mezi hlavní oblasti přání patří zdraví, rodina, láska/partnerství a úspěch ve studiu či zaměstnání. Obdobně jsou na tom ženy i muži se znalostí pověsti, kdy 79% všech dotazovaných odpovědělo záporně. Z tohoto výsledku pro mě plyne závěr, že pro lidi praktikující dotek nehraje roli to, jakým způsobem andělíček získal svou nadpřirozenou moc. V 78% lidé vošahlíka pojmenovávají jako andělíček. V rámci strukturovaného pozorování byly u andělíčka zaznamenány i další aktivity jako je dotyk s křížem, kamenem za mříží, pomodlení se, pokřížování se, pohlazení jiného andělíčka, úchop oběma dlaněmi či vhození mincí do kasičky po levé straně výklenku. Tyto aktivity však byly nepravidelné a v rámci dotazníkového šetření se v nízké míře projevilo pouze vhození finančního obnosu do kasičky a dotyk oběma dlaněmi.

S vošahlíkem se lidé seznamují zejména prostřednictvím svých přátel, rodiny a dle chování ostatních. Co se týče znalosti andělíčka mimo Plzeň a Plzeňský kraj,

jednalo se především o studenty VŠ. Dle dotazníkového šetření bylo dále zjištěno, že se 65% všech dotazovaných identifikuje jako věřící, avšak v souvislosti s individuálními projevy religiozity. Motivací k doteku dlaně s hlavičkou andělíčka je zejména zvyk, prosba a v menší míře nejistota. V 64% případů se ženy andělíčka dotýkají pokaždé, když jej mívají, naopak muži se andělíčka dotýkají zejména tehdy, když mají konkrétní přání či starost. Hlavními oblastmi přání, které respondenti uváděli, je rodina, zdraví, partnerství/láska a úspěch ve studiu či zaměstnání. Tuto skutečnost potvrzují i slova představitele římskokatolické církve.

„Možná jsem se ho dotýkal jako chlapec, když jsem chodil kolem andělíčka do školy. Pravděpodobně šlo o přání, aby se mi ve škole dařilo, ale už to to nepamatuji.“ (Josef, farář)

Obdobné příběhy mi sdělovaly i další informační partneři z řad návštěvníků plzeňského náměstí. Názorným příkladem může být příběh mladého Lukáše, jenž je uveden o kapitole výše. Stejně okruhy přání vykazují i čeští poutníci v Medžugorje, nicméně v jejich případě jsem nezaznamenala veřejnou deklaraci přání jakéhokoliv druhu úspěchu. Jak lidé u andělíčka, tak lidé v Medžugorje vztahují svá přání ve většině případů ke svým členům rodiny, jejich prosby jsou upozaděny. Co se týká rozdílů typu přání mezi ženami a muži, nebyl zaznamenán. Jediný signifikantní rozdíl byl zjištěn v míře víry ohledně funkčnosti andělíčka. Ženské respondentky uvedly, že v 79% věří v účinnost své prosby, zatímco zástupci mužského pokolení uvedli pouhých 43%.

Velmi zajímavým zjištěním je rozložení respondentů dle věkových skupin s ohledem na to, kdy se dozvěděli o existenci andělíčka. Jak čísla v analytické části práce ukazují, vošahlík jako předmět pro štěstí byl využíván již v období 2. světové války a po celou dobu komunismu. Domnívám se tak, že tento bod by si zasloužil další podrobnější rozpracování.

Z polostrukturovaných rozhovorů, které byly vedeny jednak s návštěvníky plzeňského náměstí, jež se rekrutovali z řad respondentů dotazníkového šetření, jednak se 4 představiteli involvovaných skupin, byla prostřednictvím fenomenologické interpretativní analýzy zjištěna následující témata. Vymezený prostor v bezprostřední blízkosti vošahlíka hraje v životě Plzeňanů důležitou roli, neboť se jedná o místo odpočinku, sociálních interakcí, spirituálního rozměru, architektonické rozmanitosti a spjatosti s individuální a kolektivní pamětí. V rozhovorech se rovněž objevilo téma rekonstrukce náměstí, která byla završena v roce 2008. Pro představitele odborné veřejnosti je andělíček fenoménem náležitým do sféry religiozity a pověrčivosti, kterého se vyjma jednoho případu paní průvodkyně nedotýkají. Otázkou však je, zda tato odpověď je pravdivá. Prostor je rovněž spjat s historickou a symbolickou hodnotou, což se projevilo například při úmrtí prezidenta Václava Havla a tří českých hokejistů, kteří zahynuli v ruském letadle.

5 PŘÍNOSY A DOPORUČENÍ

Hlavním přínosem této disertační práce je samotný předmět jejího zájmu, který nebyl dosud na žádné mě známé úrovni zpracován. Tuto skutečnost mi potvrdili i představitelé odborné veřejnosti.

Vzhledem k tomu, že se obdobné předměty nacházejí po celé České republice, což názorně ukazuje část mé práce, domnívám, že by bylo vhodné udělat další stejný výzkum s jiným objektem a data vzájemně komparovat. Zároveň zde spatřuji veliký potenciál pro tvorbu přehledové publikace s těmito předměty a objekty, která by šla následně využít v cestovním ruchu, například v podobě ilustrovaného leporela pro rodiny s dětmi. Touto přirozenou cestou by se tak mladá generace měla možnost seznámit s kulturními hodnotami daného místa i naší společnosti. Zcela jiným druhem výzkumu by mohlo být šetření zaměřené na atraktivitu obdobných předmětů z pohledu návštěvníků, což by v rámci strategického plánování Magistrátu města Plzně mohlo napomoci lépe nastavit priority dalšího rozvoje města.

Dalším přínosem této práce je snaha postihnout zkoumaný fenomén v jeho komplexnosti. Dotkla jsem se tak důležitých konceptů, jako je veřejný prostor, gender, prostorové chování, religiozita či pověřivost českého obyvatelstva, apod. Nyní tak nastal prostor pro rozpracování těchto témat do konkrétnější podoby. Jako velmi nosné téma se mi jeví preference levé ruky při dotyku navzdory pravorukosti jednotlivých aktérů a rozpracování problematiky paměti místa, neboť jak se ukázalo, vošahlík se svým bezprostředním okolím přestavuje veřejný prostor plný symboliky, identity a vzpomínek plzeňských obyvatel.

Zároveň Poznatky této práce lze mimo jiné využít i při propagaci města Plzně, jak jsem již výše poznamenala, a k jeho ekonomickému rozvoji. Své uplatnění může nalézt i při urbánním plánování, neboť jakékoliv zásahy do tohoto prostředí ovlivňují

chování tamních návštěvníků. Příkladem může být nevhodné umístění tradičních řemeslných trhů, instalace laviček či kašen.

Současně bych ráda podotkla, že na základě obsahové analýzy tištěných periodik a internetových serverů před rokem 2008 nepředstavoval andělíček jeden z hlavních objektů obecného zájmu. Plzeňský deník v zimě tohoto roku sice otiskl fotografii Václava Klause s jeho manželkou, jak se při své návštěvě Plzně vošahlíka dotýkají. O jeho existenci informoval i server města Plzně, nicméně již své návštěvníky neseznamoval s tím, jaká pověst se k němu pojí. Když jsem v počátcích svého zájmu autora obsahu těchto internetových stránek ve své určité naivitě kontaktovala, abych zjistila, z jakých pramenných zdrojů ve své práci vycházel, neměl sám ponětí o existenci pověsti, natož pak o literárním zdroji, kde by se mohla nacházet. Po delším pátrání jsem pověst našla v tištěném periodiku COT Business, kde byla umístěna pozvánka města Plzně na svůj stánek v rámci veletrhu Region tour konaný v roce 2000. Krátce na to jsem zavítala do plzeňského turistického informačního centra, kde jsem si zakoupila andělíčka v podobě přívěsku na krk. Na zadní straně balení tohoto přívěsku se k mému překvapení nacházela zkrácená verze zmíněné pověsti, i když ani zde nebyl uveden zdroj. Vodítkem, kde hledat, se mi stal výše uvedený text skupiny Znouzecnost, neboť své album věnovala právě Jaroslavu Schieblovi. To jen pro ilustraci, jak to s vošahlíkem vypadlo, když jsem se o něj začala zajímat v rámci předmětu vizuální antropologie.

V průběhu roku 2009 se však situace začíná výrazně měnit. Názorným příkladem může být založení vlastního profilu andělíčka v sociální síti Facebook.¹⁷ Tento profil si žije svým životem dodnes. Současně se v Plzeňském deníku začaly objevovat články, které na zázračnou hlavičku andělíčka upozorňovaly. V roce 2011 se vošahlík stal dokonce hlavním motivem plzeňského lokálního dukátu, který jej nesl i ve svém názvu – 40 plzeňských andělíčků. Tímto dukátem bylo možné platit v rámci

¹⁷ <https://www.facebook.com/uandelicka>

historického víkendu a dále pak ve vybraných podnicích až do roku 2012. Kdo jej neutratil, získal pamětní minci, jejímž autorem je Petr Vogel z Ústavu umění a designu ZČU v Plzni.

Z výše uvedeného tak pro mě vyplývá, že změna, zaznamenaná v průběhu roku 2009, nastala z velké části v důsledku mého odborného zájmu. Tento názor opírám o skutečnost, že jsem vošahlíka a jeho bezprostřední okolí prezentovala prostřednictvím jednotlivých výstupů na odborných konferencích či workshopech, které se zaměřovaly na problematiku města, paměti místa, apod., nebo jej diskutovala se studenty humanitně zaměřených předmětů, například v rámci urbánní antropologie, a pedagogy na FPE ZČU v Plzni.

6 ZÁVĚR

Předmětem zkoumání mé disertační práce se stal andělíček na barokním mřížoví katedrály sv. Bartoloměje a jeho bezprostřední okolí. Domnívám se, že se jedná o velmi zajímavé téma, kterému nebyla dosud věnována dostatečná pozornost. Z pohledu společenských věd představuje dle mého názoru ideální předmět, neboť v sobě zahrnuje širokou paletu teoretických konceptů z různých oblastí lidského života.

Hlavní výzkumnou otázkou předkládané disertační práce bylo, zda vošahlík se svým bezprostředním okolím představuje veřejný prostor, uvnitř kterého se odehrávají sociální interakce ovlivněné genderem jednajících osob, jejich vírou, motivací k doteku či samotným uspořádáním prostoru.

Disertační práce se skládá z teoretického, metodologického a analytického rámce, přičemž teoretická část obsahuje tři základní vzájemně se prolínající tematické okruhy, které přesahují i do analytické oblasti práce. Důvodem této členitosti byla snaha uchopit andělíčka a jeho bezprostřední okolí z různých úhlů pohledu, neboť daný fenomén nebyl dosud podroben etnologickému výzkumu, a vytvořit tak ucelený obraz toho, co vošahlík se svým blízkým okolím pro lidi znamená.

První tematický okruh se věnoval teoretickému vymezení pojmů jako je město a s ním neodmyslitelně spojený veřejný či otevřený prostor, přičemž důraz kladu zejména na základní kritéria a funkce veřejného prostoru. Zároveň se v tomto okruhu věnuji lidským aktivitám, které ve vymezeném prostoru probíhají. Z tohoto důvodu se zabývám genderem a tělem ve veřejném prostoru, prostorovým chováním a lidskými činnostmi vůči zkoumanému fenoménu.

V druhém tematickém okruhu představuji hlavičku andělíčka prostřednictvím jeho duchovního rozměru. Vyjma toho, že je součástí mřížoví božího svatostánku, je zároveň prostředkem, jehož pomocí se lidé snaží ovlivnit chod svého života. Vošahlíka

tak nahlížím optikou pověrčivosti, která je určitým zastřešujícím principem pro projevy lidové zbožnosti i pro příklon české společnosti k projevům okultní religiozity. Vyjma toho, že tento okruh představuje i další obdobné artefakty, které lidi používají k dosažení určitého přání, a to jak z českého, tak zahraničního prostředí, ukazuje rovněž na to, jakým způsobem jednotlivé předměty a místa získávají svoji duchovní dimenzi.

Tuto problematiku podrobněji rozpracovává třetí, tedy poslední tematický okruh disertační práce. Jeho prostřednictvím jsem zavedla čtenáře do Bosny a Hercegoviny, respektive do poutního místa Medžugorje. Toto město v sobě pojí několik různých rovin, kdy samotné poutnictví jde ruku v ruce se změnami tamní společnosti a urbánním rozvojem obce.

V Medžugorje se mimo jiné nachází moderně pojatá socha ztvárňující Ježíše Krista v jeho nadživotní velikosti, která se podobá objektům, k nimž si lidé chodí plnit svá přání. Z jeho pravého kolene vytéká kapalina bez známého důvodu, což mezi poutníky vyvolává nadšení, nekonečné zástupy věřících a mlčení ze strany tamních duchovních autorit. Terénní výzkum, který jsem zde realizovala na jaře roku 2009, umožňuje vzájemnou komparaci přání osob hlásících se k tradičnímu systému víry s motivy lidí sahajících na andělíčka na náměstí Republiky v Plzni.

Prostřednictvím tohoto okruhu se zároveň snažím nalézt odpověď na otázku, zda osoby praktikující dotyk mají povědomí o obsahu pověsti, která údajně stála na začátku toho, proč se jedna z 28 hlaviček jedné barokní mříže proměnila v předmět pro štěstí.

Výzkumný projekt disertační práce se zakládá na kvalitativní i kvantitativní metodologii, jedná se tak o výzkum smíšený. Jeho nespornou výhodou je vzájemná komplementarita a vzájemné propojení získaných informací. Pro sběr dat v rámci kvantitativního přístupu jsem užila dvě základní sběrné techniky, kterými jsou strukturované pozorování a dotazníkové šetření. Vzhledem ke skutečnosti, že jsem

pozorování i distribuci dotazníků realizovala osobně, využila jsem možnosti audiovizuálního záznamu, což se ukázala jako správný krok. Kamera mi umožnila postihnout větší prostor a činnosti v něm se odehrávající. Zároveň mi napomohla při zpětné kontrole strukturovaného pozorování, které jsem zaznamenávala do záznamového archu.

Toto pozorování jsem realizovala v průřezu 14 dnů roku 2008 a 2009, přičemž pro každý rok bylo vybráno shodných 7 dní, až na výjimku květnových dnů, kdy došlo k posunu termínu s ohledem na odlišné konání májových trhů. V rámci těchto dnů, kdy pozorování probíhalo na počátku každé sudé hodiny po dobu 20 min od 8:00 do 20:20, jsem mimo jiné zaznamenávala aktuální klimatické podmínky, roční dobu, fázi dne nebo realizaci místních trhů, které částečně mění směřování chodců. Pro vyloučení zkreslení vlivem nerovnoměrného zastoupení genderu v tomto prostranství jsem uskutečnila monitoring chodců, který toto působení neprokázal.

Druhou technikou sběru dat v rámci kvantitativní metodologie je dotazníkové šetření. Jeho záměrem bylo zjistit administrativní náležitosti jako je věk, vzdělání, místo bydliště apod., dále příslušnost k víře, povědomí o pověsti, témata přání, preferenci ruky, aj.

Na základě dotazníkového šetření jsem získala kontakt na osoby, jež znaly příběh spojený s andělíčkem a jeho blízkým okolím i hlavními oblastmi přání, jsem se vydala na cestu kvalitativní metodologie. Jejíž těžiště spočívá v realizaci polostrukturovaných rozhovorech. Ty byly vedeny jak s informačními partnery z řad návštěvníků plzeňského náměstí, tak se zástupci veřejných skupin, kterých se tematika andělíčka a jeho bezprostředního okolí nějakým způsobem dotýká. Prostřednictvím těchto rozhovorů jsem měla možnost získat ostřejší obraz toho, jak se lidé k danému prostoru vztahují.

V průběhu terénního výzkumu, respektive již při nastavování jeho parametrů, jsem se musela vypořádat s určitou náročností vyplývající ze skutečnosti, že jsem

šetření realizovala sama. S ohledem na své osobní kapacity jsem tak musela uzpůsobit počty dotazovaných osob i informačních partnerů. Jako časově nejnáročnější část výzkumu se ukázaly být transkripce jednotlivých rozhovorů a jejich následná analýza. K jejich interpretaci jsem rovněž použila terénní poznámky vyhotovené v průběhu zúčastněného pozorování informačních partnerů. Pro dokreslení zjištěných poznatků jsem využila dvou citací vyjmutých z rozhovorů realizovaných v rámci terénního výzkumu, jenž se zaměřoval na proměny historického jádra města Plzně, z roku 2009.

Prostřednictvím strukturovaného pozorování bylo zjištěno, že dotýkat se hlavičky andělíčka chodí 58% žen a 42% mužů z celkového počtu pozorovaných osob. Toto zjištění koresponduje i s konečným součtem času, po který je vošahlík držen. Znamená to tedy, že mnou zjištěné výsledky opětovně potvrzují závěry jiných studií, které ženám připisují vyšší míru religiozity a pověřivosti, případně vyšší míru exprese emocionality nežli mužům? Nebo zde hrají důležitou roli určité obavy mužského pokolení, že bude viděno, jak veřejně projevuje svoji slabost v podobě vyprošení si přání u hlavičky andělíčka? Tuto domněnku opírám o zkušenosti z terénu, kdy jsem měla možnost opakovaně sledovat, jak muži v bezprostředním okolí vošahlíka pohybují. Ve většině případů k mříži přistupují nenápadně a jakoby náhodou. Tomu odpovídá i délka a způsob dotyku – rychle a lehce. Tuto skutečnost výstižně doplňuje citace finského architekta J. Pallasmaa (2012:114), který říká, „[...] veřejný prostor je prostorem mezilidských a sociálních interakcí, účinným prostorovým nástrojem, jak vidět a být viděn, podílet se na dění i stahovat se z nějmbýt podle libosti hercem nebo divákem v divadle sociálních interakcí. Veřejný prostor je také muzeum a knihovnou životních a kulturních vzorců a příručkou vhodného společenského chování.“ Zároveň si nelze nevzpomenout na M. Foucaulta a jeho pojetí lidského pohledu jako kontroly.

Pozorování dále ukázalo, že se někteří pozorovaní aktéři dotýkají i dalších předmětů, jako je kříž po jejich pravici, kámen ve tvaru srdce za mříží či jiné hlavičky

andělíčka v kombinaci s tou osahanou. Pokud jde o vyhazování mincí do kasičky, pouze 14% žen uvedlo, že do kasičky přispívá. Muži tuto variantu zcela odmítali. Z výsledků pozorování však vyplynulo, že do kasičky vhodila mince 3% osob (n 252) bez signifikantních rozdílů mezi pohlavími.

Velmi zajímavým zjištěním plynoucím z pozorování byla preference dlaně, s níž se pozorovaní aktéři andělíčka dotýkali. Dle dat týkajících se výskytu levorukosti existuje v populaci přibližně 10% levorukých osob. Z pozorování však vyplynulo, že levou dlaň používá 32% všech pozorovaných osob. Toto zjištění však pravděpodobně nevypovídá o nárůstu počtu leváků v naší společnosti. Spíše se jedná o konotace, se kterými je levá ruka spojována. Lidé věří, že levá ruka je blížeji k srdci, a tak bude jejich prosba vroucnější a přání bude vyslyšeno. Podobně tomu tak bylo i ve starověkém Egyptě, kde lidé věřili, že krev proudí tepnou z levé ruky přímo od srdce. Preference dotýkající se ruky může být rovněž ovlivněna držením zavazadel v pravé končetině, směr příchodu k andělíčkoví (od otevřeného prostoru náměstí, radnice či od autobusové zastávky), apod.

Prostřednictvím dotazníkového šetření, které probíhalo ve čtyřech dnech roku 2009 a v průběhu jednoho květnového dopoledne roku 2013, bylo osloveno 190 osob, přičemž s vyplněním dotazníkového formuláře souhlasilo 160 respondentů. Vzhledem k tomu, že jsem si dotazníky distribuovala svépomocí a rovněž je i s klienty vyplňovala, nedošlo k následné ztrátě dotazníků v důsledku nízké návratnosti či nekompletně zodpovězených otázek. Hlavním kritériem pro oslovení respondenta byl zejména kontakt s vošahlíkem, dále pak sociální pohlaví a odhadovaný věk respondenta. Vyjma administrativních náležitostí jsem se zjišťovala, jak se lidé o andělíčkoví dozvěděli, zda znají pověst, jež se k němu váže, jaké okruhy přání nejčastěji mají, jakou dlaní se ho dotýkají, apod.

Z dat, která jsem podrobila analýze prostřednictvím softwaru Minitab jsem došla k závěru, že se andělíčka dotýkají především vysokoškoláci, následování

středoškoláky, a to bez ohledu na pohlaví respondentů. Ačkoliv tyto výsledky říkají, že andělíčka pro splnění svých přání využívají lidé s vyšším vzděláním, je třeba si uvědomit, že Plzeň je univerzitním městem, což může zkreslovat výsledky. Vzhledem k tomu, že se andělíček nachází na frekventovaném místě, není ani překvapující skladba dotyku praktikujících osob dle jejich postavení na trhu práce (pracující, studenti, osoby ve starobním důchodu). Vošahlík je vzhledem ke studentům znám i mimo hranice Plzeňského kraje, přičemž z hlediska náboženského sebepojetí se 65% oslovených osob hlásilo k nějaké podobě neinstitutcionální víry. O vošahlíkovi se lidé dozvídají především prostřednictvím svých přátel a rodiny, přičemž obdobnou měrou uplatňují i svůj pozorovací talent. K této možnosti se přiklonilo 19% oslovených osob.

Důvodem, proč lidé za andělíčkem přicházejí, je dle respondentů zvyk a prosba, přičemž 64% žen se jej dotkne vždy, když jej mívá, a 44% mužů v případě, kdy mají nějaké starosti či přání. Mezi nejčastěji uváděné okruhy přání, které má andělíček splnit, náleží zdraví, rodina, láska/partnerství a úspěch při studiu/v zaměstnání. Tyto kategorie jsou vyjma úspěchu totožné s přáními, se kterými se vydávají čeští poutníci do Medžugorje. Mezi pohlavími nebyl zjištěn signifikantní rozdíl v preferenci určitého okruhu přání. V čem se však respondenti lišili, byla míra víry v to, že se jim přání splnilo. Ženy v 79% odpověděly, že andělíček jejich přání vyslyšel, avšak zdůrazňovaly, že je třeba být aktivní a ne pouze pasivně čekat na výsledek. Naopak mužští respondenti v účinnost andělíčka věřili v 43% případů, přičemž téměř třetina z nich poukazovala na to, že je dobré mít někdy něco, na co se člověk může se svými starostmi obrátit a dotyčná věc je sama vyřeší.

Velmi zajímavé zjištění přináší pravo-levorukost respondentů. Ačkoliv dotazníkové šetření dosáhlo 11% zastoupení levorukých respondentů v daném výběru, což se velice blíží 10% hranici udávané pro běžnou populaci, andělíčka se levou dlaní dotklo 42% všech oslovených (dle pozorování 32% osob). Ačkoliv čtvrtina z těchto respondentů uvedla, že levá ruka je od srdce, domnívám se, že tato disproporce by

stála za bližší prozkoumání. Druhým zajímavým výsledkem tohoto šetření je závěr, že 79% respondentů neznalo pověst, jež se k vošahlíkovi váže. To znamená, že lidé pro svou víru ve funkčnost vošahlíka nehledají vysvětlení, jakým způsobem a proč hlavička andělíčka nabyla svoji nadpřirozenou sílu. Spoléhají se tak pouze na své zkušenosti a všeobecně známou praxi.

Na základě dotazníkového šetření byli vybráni informační partneři pro polostrukturované rozhovory, přičemž hlavní kritérium výběru těchto osob spočívalo v jejich prožitém osobním příběhu, který byl jednak spjat s andělíčkem a jeho bezprostředním okolím, jednak se dotýkal jednoho ze čtyř hlavních okruhů přání.

Rozhovor byl veden s 8 osobami, kdy polovinu informátorů tvořili muži a druhou ženy. Na základě fenomenologické interpretativní analýzy jsem došla k závěru, že andělíček se svým bezprostředním okolím přináší pro mnohé z nás společná témata. Komunikační partneři shodně poukazovali na to, že mnou vymezený prostor je pro ně důležitý, přičemž sami o sobě jej vydělují z veřejného prostoru celého náměstí. Společným tématem byl i způsob seznámení se s andělíčkem prostřednictvím rodinných příslušníků, nejčastěji v podobě jednoho z rodičů, dále pak potřeba věřit v něco, co přesahuje naši každodennost. Shodným rysem vyprávění byla rovněž propojenost hlavních oblastí přání, přičemž tato přání jsou ve většině případů směřována na ostatní členy rodiny nežli na samotné informační partnery. V rozhovorech se rovněž promítala rekonstrukce náměstí dokončená v roce 2008 položením nové dlažby místo původního asfaltu. Domnívám se však, že by bylo velice zajímavé tyto rozhovory realizovat i po roce 2010, kdy bylo náměstí Republiky opatřeno třemi kašnami v nadživotní velikosti, které i po třech letech od instalace vzbuzují silné emoce a rozdělují společnost na dva tábory.¹⁸

¹⁸ Podoba kašen vychází ze symbolů městského znaku, kterými jsou chrtice, velbloud a anděl. Autorem chrličů je Ondřej Císler, jenž se svým projektem vyhrál ve veřejné soutěži plzeňského magistrátu.

Pro celkový obraz andělíčka a jeho bezprostředního okolí jsem rovněž kontaktovala zástupce odborné veřejnosti, jichž se problematika vošahlíka nějakým způsobem týká. I v tomto případě byla použita technika sběru dat prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů.

Z celkového počtu šesti oslovených představitelů involvovaných skupin se šetření zúčastnily 4 osoby, jejichž pracovním zázemím bylo turistické informační centrum, národní památkový ústav, římskokatolická církev a průvodcování. Zde bylo zajímavé sledovat, jakou optikou na andělíčka tito informační partneři nahlíží, jaký potenciál v něm spatřují a zda k němu rovněž chodí vyprosit si nějaké přání.

Všechny oslovené osoby andělíčka uchopují jako projev lidské zbožnosti či pověrčivosti, přičemž pouze paní průvodkyně přiznala, že si jej chodí někdy pohladit. Zajímalo by mě však, zda záporné odpovědi odpovídají skutečnosti nebo zda se zde nepromítly obavy z možného zneužití získaných informací. Podle zástupce římskokatolické církve je možné andělíčka použít jako vhodný objekt k vyjasňování úcty ke svatým, přičemž ostatní informační partneři zmiňovali možnosti propagace města, historickou hodnotu a symboliku místa. Tři představitelé involvovaných skupin uvedli úmrtí bývalého prezidenta Václava Havla, z čehož dva ještě připomněli pád ruského letadla s třemi českými hokejisty na palubě, kdy prostor kolem vošahlíka sloužil jako pietní místo za zemřelé.

Je tedy zřejmé, že se lidé prostřednictvím vošahlíka a jeho bezprostředního okolí vztahují ke společným obrazům, prostorovým metaforám a vzpomínkám. Jinými slovy ke společné paměti, která formuje naši sociální identitu, představivost a sounáležitost se společností (Pallasmaa 2012). Z tohoto důvodu se domnívám, že dalším směrem, kterým by se měl výzkum andělíčka a jeho okolí ubírat, je cesta po stopách paměti místa. Dle mého názoru představuje vošahlík se svým bezprostředním okolím rezervoár zajímavých příběhů, které by neměly být zapomenuty. Z hlediska

projevů religiozity a genderu by bylo rovněž zajímavé porovnat mnou zjištěné výsledky s obdobnými objekty proseb o splnění lidských přání.

Současně jsem přesvědčena že, vošahlík má velký potenciál pro využití v oblasti urbánního plánování a ekonomického rozvoje města. V prvním případě mám na mysli zejména takové záležitosti jako je vytváření odpočinkových zón či umísťování různých objektů do prostoru (viz již uvedené kašny). Tato rovina se dotýká i plánování různých událostí či atrakcí, například v podobě tradičních trhů a kolotočů, kdy by bylo vhodné respektovat současné uspořádání prostoru a neklást lidem překážky v jejich směřování do velmi frekventovaného prostoru vošahlíka. Symbolika místa by poté nemusela být narušována stísněností, kabeláží či všemožnými vůněmi ze stánků s občerstvením jako tomu bylo při pietě věnované V. Havlovi v prosinci roku 2011.

Pokud jde o rovinu ekonomického rozvoje města Plzně, vošahlíka lze použít zejména v propagaci. První vlašťovky tohoto záměru lze spatřovat v existenci přívěšku andělíčka na kůži, který lze nosit kolem krku, dále pak prostřednictvím pozvánky na veletrh Regon tour v prestižním periodiku cestovního ruchu nebo na serveru města Plzně jako místní zajímavost, avšak bez udání pověsti, jež se k andělíčkoví váže. V roce 2009 byl vošahlík titulní stránky jednoho periodika a na jaře roku 2011 se stal andělíček motivem plzeňského dukátu, který byl vyhotoven pro účely historického víkendu a jako platidlo ve vybraných podnicích. V roce 2013 jej můžeme nalézt na Facebooku v rámci výzvy hledající dobrovolníky, tzv. strážné anděly, pro projekt Plzeň – EHMK 2013.

Výše uvedené poznatky podložené teoretickým vymezením, terénním výzkumem a reflexí událostí odehrávajících se v daném prostoru mi tak dávají odpověď na mou hlavní výzkumnou otázku, zda lze vošahlíka a jeho okolí považovat za veřejný prostor, kde interakce zde se odehrávající jsou ovlivněny genderem, vírou a urbánním uspořádáním prostoru. Ačkoliv si uvědomuji určité limity předkládané

práce, například ve zvolených technikách sběru dat, domnívám se, že se jedná o práci inovativní, neboť toto téma nebylo dosud etnologicky ani jinak uchopeno. Z tohoto důvodu jsem se snažila předmět mého zájmu zachytit komplexně. Riziko, že by z tohoto důvodu práce mohla působit poněkud roztržitěně, mi bylo a stále zůstává velikou výzvou.

7 RESUMÉ

Předmětem disertační práce je hlavička andělíčka na mříži katedrály sv. Bartoloměje v Plzni, ke které si chodí lidé sáhnout pro štěstí, a její bezprostřední okolí. V rámci disertační práce se snažím odpovědět na otázku, zda vošahlík se svým bezprostředním okolím představuje veřejný prostor, v němž jsou sociální interakce ovlivněny genderem, vírou, motivací k doteku či samotným uspořádáním prostoru.

Disertační práce se skládá ze tří základních okruhů, které se vzájemně prolínají. Jejich prostřednictvím je možné zkoumaný fenomén nahlížet různými směry a vytvořit tak ucelený obraz toho, co andělíček a jeho okolí znamená.

První tematický okruh se věnuje konceptu veřejného prostoru, genderu a prostorovému chování (spatial behavior). Druhý tematický okruh se zabývá duchovním rozměrem andělíčka, religiozitou a analogickými objekty v ČR i v zahraničí. Poslední okruh práce úzce souvisí s druhým, neboť čtenáře přivádí do poutního místa Medžugorje a k přáním, která lidi mají. Jednotlivé příběhy, motivace k doteku a znalost pověsti jsou následně obsaženy v analytické části disertační práce.

Nedílnou součástí disertační práce je popis, zpracování a vyhodnocení terénního výzkumu. Ten se zakládal na propojení kvantitativní a kvalitativní metodologie. Hlavními metodami sběru dat bylo strukturované pozorování, dotazníkové šetření a polostrukturované rozhovory.

Zjištěné výsledky nacházejí uplatnění jednak v samotné tematizaci andělíčka a jeho okolí v rámci etnologie, jednak přispívají k poznatkům v oblasti genderu, veřejného prostoru, stavu české religiozity. Současně je lze využít v oblasti urbánního plánování a ekonomického rozvoje města Plzně. V případě budoucího rozšíření práce je možné využít potenciál v oblasti paměti místa a proměn objektu v čase.

Dissertation thesis deals with a head of angel on the grille of the St Bartolomej Cathedral in Pilsner where people are coming to touch fortune and its close surroundings. Within dissertation thesis I try to answer on the question whether Vosahlik's close surroundings represents public space, in which social interactions are influenced by gender, religion, motivation to touch or arrangement of space.

Dissertation thesis consists of three thematic parts that are mutually pervading. Through all the parts are possible to consider explored phenomena in different views and create comprehensive picture of angel and its surroundings.

First thematic part dedicates to the concept of public space, gender and spatial behavior. Second thematic part is about spiritual dimension of angel, religiosity and analogical objects in the Czech Republic and abroad. The last part of the thesis closely relates to the previous one, because the reader is brought to the pilgrimage place Medjugorje and to the people's wishes. Particular stories, motivation to touch, knowledge of legends are included in analytical part of dissertation thesis.

Integral part of the dissertation thesis is description, processing and evaluation of terrain research that is based on combination of quantitative and qualitative methodology. Structured observation, questionnaires surveys and semi-structured dialogs were the basic methods of data collection.

Findings of the thesis can be used on the one hand in adaptation angel's theme and its surroundings and on the other as a contribution to the knowledge in the field of gender, public space and situation of Czech religiosity. Another application can be found in the field of urban planning and Pilsner economical development. In case of future elaboration of thesis there is a possibility to use the potential in the field of memory of place and objects time transformation.

8 SEZNAM LITERATURY

ALBAS, Cheryl. Proxemic Behavior. A Study of Extrusion. *The Journal of Psychology*, r. 13, č. 5, s. 697-702.

ALTMAN, Irwin. *The Environment and Social Behavior. Privacy, Personal Space, Territory, Crowding*. Monterey, CA: Brooks/Cole Publisher Co., 1975. 256 s.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrt II*. Praha: ARGO, 2000. 412 s.

AUGÉ, Marc. *Non-places. Introduction to an Anthropology of supermodernity*. Londýn: Verso, 1995. 122 s.

BAUMAN, Zygmunt. *Myslet sociologicky*, Praha: SLON, 2000. 249 s.

BAX, Mart. Female Suffering, Local Power Relations, and Religious Tourism: A Case Study from Yugoslavia. *Medical Anthropology Quarterly New Series*, 1992, r. 6. č. 2, s. 114-127.

BELGIAN TOURIST OFFICE. *Did You Say Famous Belgians?!* Brusel: Wallonia, 2010. 64 s.

BITUŠÍKOVÁ, Alexandra, LUTHER, Daniel. Sustainable diversity and public space in the city of Bratislava, Slovakia. *Anthropological Notebooks*, 2010, r. 16, č. 2, s. 5-18.

BLUESNOTE (nick). Rubbing 'Oma Duhnsens' Money Wallet. *Waymarking* [online]. 2013 [cit. 25. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.waymarking.com/waymarks/WMGMR_Rubbing_Oma_Duhnsens_Money_Wallet_Hannover_Germany_NI

BOHIGAS, Oriol. Forma veřejného prostoru. In KRATOCHVÍL, Petr (ed.). *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez, 2012, s. 92-98.

CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. 2. vyd. Praha: Dokořan, 2005. s. 269.

COHEN, Erik. A Phenomenology of tourist experience. *Sociology*, 1979, r. 13, č. 2, s 179-201.

COOPER, Jean C. *An Illustrated Introduction to Taoism. The Wisdom of the Sages*. Bloomington, Ind.: World Wisdom , 2010. 160 s.

CRESWELL, John W. *Qualitative Inquiry & Research Design. Choosing Among Five Approaches*. 2. vyd. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc, 2006. 393 s.

ČESAL, Aleš, HERZINGER, Roman. *Magická řemesla*. Praha: Rodiče s.r.o., 2002. 163 s.

ČESAL, Aleš, HERZINGER, Roman. *Tajemná magie středověku. Kouzla a rituály starých cechů*. Praha: XYZ, 2002. 208 s.

DARULOVÁ, Jolana. Odras hospodarských a spoločensko-politických udalostí v mýtoch stredoslovanských banských miest. In SOUKUPOVÁ, B., NOVOTNÁ, H., JURKOVÁ Z., STAWARZ, A. (eds.). *Evropské město. Identita, symbol, mýtus*. Bratislava: Zing Print, 2010, s. 125-142.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing, 2001. 420 s.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 374 s.

DOUGLAS, Mary. *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. 6. vyd. Londýn: Routledge, 1992. 193 s.

DRNKOVÁ, Zdena, SYLLABOVÁ, Růžena. *Záhada leváctví a praváctví*, Praha: Avicenum, 1983. 116 s.

DVOŘÁK, Petr. Nejlépe psala Eva Mottlová. *Plzeňský deník* [online] 15. 5. 2011 [cit. 5. 4. 2012]. Dostupné z: http://plzensky.denik.cz/kultura_region/nejlepe-psala-eva-mottlova20110513.html.

ETHINGTON, Philip J. *The Public City*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 464 s.

ERBAN, Vít. 2006. Náboženská symbolika pravé ruky. Mezikulturní interpretace Roberta Hertze. In DOLEŽALOVÁ, I., HAMAR, E., BELKA, L. (eds.). *Náboženství a tělo*, Brno: Masarykova univerzita, s. 211-219.

FAHMY, Miral. Travel Picks: World's top 10 good luck monuments. *Reuters* [online]. 2008 [cit. 28. 1. 2009]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/lifestyleMolt/idUSTRE49G2UB20081017?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>.

FELSON, Richard B., GMELCH, George. Uncertainty and the Use of Magic. *Current Anthropology*, 1979, r. 20, č. 3, s. 587-589.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. 427 s.

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka Publishers, 2002.

FRAŇKOVÁ, Slávka, BIČÍK, Vítězslav. *Srovnávací psychologie a základy etologie*. Praha: Karolinum, 1999. 295 s.

FRAŇKOVÁ, Slávka, KLEIN, Zdeněk. *Úvod do etologie člověka*. Praha: HZ Systém, 1997. 193 s.

FISCHER, Gustave-Nicolas. *La psychosociologie de l'espace*. Paris: PUF, 1981. 127 s.

GEHL, Jan. *Města pro lidi*. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012. 262 s.

GMELCH, George. *Baseball Magic*. Windward Community College [online] [cit. 21. 1. 2008]. Dostupné z: <http://www.wcc.hawaii.edu/facstaff/dagrossa-p/articles/BaseballMagic.pdf>.

GOFFMAN, Erving. *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2010. 396 s.

GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo. Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. 247 s.

GOFFMAN, Erving. *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Harmondsworth: Penguin Books, 1968. 336 s.

GRAHAM, Brian, MURRAY, Michael. The Spiritual and the Profane. The Pilgrimage to Santiago de Compostela. *Ecumene*, 1997, r. 4, č. 4, s. 389-409.

GRIMMOVI, Jacob a Wilhelm. *Nejkrásnější pohádky bratří Grimmů*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2011. 200 s.

GUREVIČ, Aron. *Nebe, peklo, svět*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1996. 524 s.

HALL, Edward T. *The Hidden Dimension*. New York: Anchor Books, 1990. 217 s.

HALL, Edward T. Proxemics. *Current Anthropology*, 1968, r. 9, č. 2, s. 83-108.

HALL, Edward T. A System for Notation of Proxemic Behavior. *American Anthropologist. New Series*, 1962, r. 65, č. 5, s. 1003-1026.

HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. 60 s.

HARRISON, Judy. Expert on Medjugorje Miracle to Speak at St. John's in Bangor. *Bangor Daily News*, 2007, Sep 4, s. 5.

HAVLIC, Vladimír. 2003. Pověsti z kraje pod Radyní. Plzeň: ALTEA PRODUCTION a.s., 2003. 759 s.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s.

HOLUBOVÁ, Markéta. Barokní rezidua v poutích 19. století. In HOJDA, Z., PRAHL, R. (eds.). Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. PRAHA: KLP, 2003, s. 55-71

HOMANS, George C. Anxiety and Ritual: The Theories of Malinowski and Radcliffe-Brown. *American Anthropologist New Series*, 1940, r. 43, č. 2, s. 164-172.

HOROWITZ, Mardi J. DUFF, Donald F, STRATTON, Lois O. Body Buffer Zones. *Archives of General Psychology*, 1964, r. 11, č. 6, 651-656 s.

CHORVÁTOVÁ, Hana. Ľudová zbožnosť vo včasnóm stredoveku na príklade príveskov – amuletov. In NODL, Martin (ed.). *Colloquia mediaevalia Pragensia 6. Zbožnosť stredoveku*. Praha: FILOSOFIA, 2007, s. 175-190.

JANSSON, Eric. Tourism. Vision of Booming Spiritual Village. *Financial Times*, 2004, Nov 23, s. 1.

JURKOVICH, James M., GESLER, Wilbert M. Medjugorje: Finding Peace at the Heart of Conflict. *Geographical Review*, 1997, r. 87, č. 4, s. 447-467.

KAFKA, Luboš. *Dárek z pouti. Poutní a pouťové umění*. Praha: LIKA KLUB, 2009. 293 s.

KANDERT, Josef. *Náboženské systémy. Člověk náboženský a jak mu porozumět*. Praha: Grada Publishing, 2010. 200 s.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Corps de femmes, regards d'hommes: sociologie des seins nus sur la plage*. Paříž: Pocket, 1998. s. 294.

KAYA, Naz, WEBER, Margaret J. Cross-cultural Differences in the Perception of Crowding and Privacy Regulation: American and Turkish Students. *Journal of Enviromantal Psychology*, 2003, r. 23, č. 3, s. 301-309.

KIECKHEFER, Richard. *Magie ve středověku*. Praha: Argo. 2005, 252 s.

KNAPP, Mark L., HALL, Judith A. *Nonverbal Communication in Human Interaction*. 7. vyd. Boston: Cengage Learning, 2010. 512 s.

KOMOROVSKÝ, Jan. Migrácie a transformácie v ľudovom kulte svätcov. In TARCALOVÁ, L. (ed.). *Sväťci v lidové tradici*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1995, s. 15-21

KRBA, Jan. *Pověsti a pohádky o kovářích*. Olomouc: Poznání, 2006. 251 s.

KUCHYŇOVÁ, Zdeňka. Františkovy Lázně - město, kam jezdili králové. *Český rozhlas* [online]. 2005 [cit. 28. 1. 2009]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/70724>.

KUTĚJ, Rostislav. Na hřbitově se může splnit přání. *Klatovský deník* [online]. 2013 [cit. 25. 3. 2013]. Dostupné z: http://klatovsky.denik.cz/zpravy_region/na-hrbitove-se-muze-splnit-prani-20130309.html

LAWS, Glenda. Women's Life Courses, Spatial Mobility, and State Policies. In JONES, J. P., NAST, H. J., ROBERTS, S. M. (eds.). *Thresholds in Feminist Geography: Difference, Methodology, Representation*. Oxford: Rowman and Littlefield, 1997, s. 47-64.

LEHMANN, Arthur C., MYERS James E. (eds.). *Magic, Witchcraft, and Religion*. 4. vyd. Mountain View, California, 1997. 474 s.

LENKOVÁ, Jitka. Zlatý prsten norimberský. *Záhadno.bloger.cz* [online]. 2011 [cit. 20. 1. 2012]. Dostupné z: <http://zahadno.bloger.cz/Tajemny-svet/Zlaty-prsten-norimbersky>

LEWIS, David. *Tajná řeč těla*. 3. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1993. 229 s.

LINCOLN, Yvonna S., GUBA, Egon G. *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc., 1985. 416 s.

LISICKÁ, Helena. *Zrcadlo starých časů. Pověsti a zkazky z českých měst*. Praha: XYZ, 2008. 373 s.

LUTHER, Daniel. Češi v Bratislavě: kolektivní identita a historická paměť. In SOUKUPOVÁ, B., NOVOTNÁ, H., JURKOVÁ Z., STAWARZ, A. (eds.). *Město – identita – paměť*. Bratislava: Zing Print, 2007, s. 119 – 135.

LYNCH, Kevin. *Obraz města. The Image of the City*. Praha: Bova Polygon, 2004. 224 s.

MALINOWSKI, Bronislaw. Kula: The Circulating Exchange of Valuables in the Archipelagoes of Eastern New Guinea. In DALTON, G. *Tribal and Peasant Economies*. Garden City: The Natural History Press, 1967, s. 171-223.

MADANIPOUR, ALI. *Public and Private Spaces of the City*. Londýn: Routledge, 2003. 264 s.

MARCUSE, Peter. Ohrožení veřejně užívaného prostoru v době stagnace měst. In KRATOCHVÍL, Petr (ed.). *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez, 2012, s. 44-56.

MATĚJŮ, Martin. Město a veřejný prostor. *Český lid*, 2003, r. 90, č. 3, s. 225-228.

McMANUS, Chris. *Right Hand, Left Hand. The Origins of Asymmetry in Brains, Bodies, Atoms and Cultures*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002. 432 s.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s.

MOLES, Abraham A., ROHMER, Elisabeth. *Psychologie de l'espace*. Paříž: Casterman, 1972. 162 s.

NEDVĚD, Jaroslav. Cyklista vyrazil z Plzně na cestu kolem světa. Pojede i přes Himálaj. *iDNES.cz* [online] 13. 5. 2013 [cit. 27. 5. 2013]. Dostupné z: http://plzen.idnes.cz/jaroslav-snek-kral-chce-objet-svet-na-kole-fgc-/plzen-zpravy.aspx?c=A130513_084648_plzen-zpravy_pp.

NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha: Scriptorium, 2010. 328 s.

NEŠPOR, Zdeněk R. Pluralita náboženství a multireligiozita v moderních společnostech. In HIRT, T., Marek Jakoubek (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Čeněk, 2005, s. 131-161.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Krajina, místo, architektura*. Praha: Dokořan, 2010. 224 s.

PALLASMAA, Juhani. Obývání prostoru a času – ztráta a návrat veřejného prostoru. In KRATOCHVÍL, P. (ed.). *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez, 2012, s. 113-1211.

PARK, Robert E., BURGESS, Ernest W., McKenzie, Roderick D. *The City*. Chicago: The University of Chicago, 1968. 239 s.

PETRÁŇ, Josef, PETRÁŇOVÁ, Lydia. Křesťanské chrámy, kláštery a poutní místa. Slavnosti. In PETRÁŇ, J. *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Praha: Karolinum, 1997, s. 615-713.

PETRÁŇ, Josef, PETRÁŇOVÁ, Lydia. Církevněnáboženský systém. In PETRÁŇ, J. *Dějiny hmotné kultury II (1)*. Praha: Karolinum, 1995, s. 50-68.

PUNCH, Keith F. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008. 152 s.

RENARD, Jean-Bruno, WALKER, Scott R. The Idea of Chance: Attitudes and Superstitions. *Diogenes*, 1987, č. 33, s. 111-140.

RINSCHÉDE, Gisbert. Forms of Religious Tourism, 1992, *Annals of Tourism Research*, r. 19, č. 1, s. 51-67.

RUBIN, Elizabeth. Souvenir miracles. Going to see the Virgin in western Herzegovina. *Harper's Magazine*, 1995, Feb, s. 63-70.

SALLNOW, Michael J. Communitas Reconsidered: The Sociology of Andean Pilgrimage. *Man*, 1981, r. 16, č. 2, s. 163-182.

SELLE, Klaus. Veřejné prostory evropských měst – rozpad a zánik, nebo proměna a oživení? Argumenty a protiargumenty. In KRATOCHVÍL, Petr (ed.). *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez, 2012, s. 76-90.

SENNETT, Richard. *The Fall of Public Man*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. 386 s.

SHAUGHNESSY, John J., ZECHMEISTER, Eugene B., ZECHMEISTER, JEANNE S. *Research Methods in Psychology*. 9. vyd. New York: McGraw-Hill, 2012. 507 s.

SCHMITT, Jean-Claude. *Revenanti*. Praha: ARGO, 2002. 276 s.

SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum. Praktická príručka*. 1. vyd. Bratislava: Ikar, 2005. 327 s.

SINGH, Shalini. (2005): Secular Pilgrimages and Sacred Tourism in the Indian Himalayas. *GeoJournal*, 2005, r. 64, č. 3, s. 215-223.

SMITH, Jonathan A., FLOWERS, Paul, LARKIN, Michael. *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method and Research*. Londýn: Sage Publications Ltd., 2009. 232 s.

SMITH, Jonathan A., OSBORN, Mike. Interpretative phenomenological analysis. In *Qualitative Psychology. A Practical Guide to Research Methods*. 2. vyd. London: The Cromwell Press, 2008, s. 53-80.

SOMMER, Robert. *Personal Space, the Behavioral Bases of Design*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1969. 177 s.

STRAUSS, Anselm L., CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Boskovice: ALBERT, 1999. 228 s.

SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. 702 s.

SCHWARZ, Josef. Po Švejkových (a Haškových) stopách v Haliči. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 9 [cit. 2. 4. 2009]. Dostupné z: <<http://www.ikaros.cz/node/3604>>."

STANFORD, Lyman M, SCOTT Marvin B. Territoriality. A Neglected Dimension. *Social Problem*, 1967, r. 15, č. 2, s. 236-248.

SUCHER, David. *City Comforts. How to Build an Urban Village*. 2. vyd. Seattle: City Comforts Inc., 2007. 224 s.

ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště*. 2. vyd. Písek: PRAAM, 2001. 195 s.

THIEL, Erhard. *Řeč lidského těla prozradí víc než tisíc slov*. Bratislava: Plasma Service, 1993. 134 s.

THOMPSON, Ian. What use is the genius loci? In MENIN, Sarah (ed.). *Constructing Place: Mind and Matter*. Londýn: Routledge, 2003, s. 66-76.

TURNER, Victor, TURNER Edith L. B. *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. New York: Columbia University Press, 1978. 281 s.

VALENTINE, Gill. *Social Geographies. Space and Society*. Harlow: Pearson Education Ltd, 2001. 400 s.

VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). Náboženství, magie, osvícenství, III*. Praha: ARGO, 2006. 340 s.

VAN DÜLMEN, Richard. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha: DOKOŘAN, 2003. 108 s.

WALKER, Ian, HOLT, Nigel, LEWIS, Rob. *Výzkumné metody a statistika z pohledu psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2013. 224 s.

WATSON, O. M. On Proxemic Research. *Current Anthropology*. 10 (2/3). s. 222-224.

WEBB, Michael. *Historical Evolution the City Square*. Londýn: Thames and Hudson Ltd., 1990, 224 s.

WHYTE, William H. *The Social Life of Small Urban Spaces*. 6 vyd. New York: Project for Public Spaces, 2009. 125 s.

WINZELER, Robert L. *Anthropology and Religion. What We Know, Think, and Question*. Lanham: AltaMira Press, 2008. 297 s.

WIRTH, Louis. Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*, 1938, r. 44, č. 1, 24 s.

WRIGHT, Ed. *A Left-handed History of the World*. Sydney: Murdoch Books, 2007. 256 s.

ZUKIN, Sharon. *The Culture of Cities*. Cambridge: Wiley-Blackwell, 1995. 338 s.

9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Dotaník

Příloha č. 2 – Záznamový arch pro strukturované pozorování

Příloha č. 3 – Fotografie Vošahlíka

- PŘÍLOHA Č. 1 - DOTAZNÍK

Dobrý den,

účelem tohoto dotazníku je přiblížit lidské chování vůči andělíčkově a jeho okolí. Výsledky budou použity v rámci disertační práce. Dotazník je zcela anonymní.

Předem děkuji za vyplnění a Váš čas.

Petra Košlíková

FF ZČU v Plzni

1. Znáte jiné podobný předmět (místo), ke kterému si lidé chodí sáhnout pro štěstí?

- a) ČR
- b) zahraničí

2. Využíváte andělíčka, respektive jeho okolí jako místo setkání, čekání na někoho?

- a) ANO
- b) NE

3. Jak jste se o andělíčkově dozvěděl (a)?

- a) rodiče
- b) širší příbuzenstvo
- c) partner
- d) přátelé
- e) turistický průvodce
- f) literatura, internet
- g) všiml(a) jsem si chování ostatních
- h) nepamatuji se
- i) jiné

4. Jak andělíčka nazýváte?

5. Znáte pověst, která je s andělíčkem spjata?

- a) ANO
- b) NE

6. Kdy k andělíčkově chodíte?

- a) pokaždé, když kolem něj procházíte
- b) tehdy, když máte nějaké přání či trápení
- c) tehdy, když zde na někoho čekáte?
- d) jiné.....

7. Při svém přání se dotýkáte

andělíčka – kamenného srdce – kříže

8. Proč k andělíčkově chodíte?

9. Označte, prosím, okruh svého dnešního přání:

- a) zdraví
- b) láska, partnerství
- c) rodina
- d) úspěch při zkoušce/v zaměstnání
- e) těhotenství
- f) důležité rozhodnutí
- g) materiální přání
- h) zaměstnání
- i) jiné.....

10. Označte, prosím, okruhy svých přání:

- j) zdraví
- k) láska, partnerství
- l) rodina
- m) úspěch při zkoušce/v zaměstnání

- n) těhotenství
- o) důležité rozhodnutí
- p) materiální přání

q) zaměstnání
jiné.....

11. Splnilo se Vám nějaké přání vyprošené u andělíčka?

12. Jsou nějaká přání, o která byste u andělíčka neprosil(a)?

13. Podporujete svá přání vhozením mincí do kasičky?

14. Jste pravoruký (á) nebo levoruký(á)?

15. Proč jste se andělíčka dotkl (a) druhou dlaní?

16. Chodilo se k andělíčkovu prosit v době Vašeho dětství - mládí – dospívání - stáří?

17. Znáte nějaké příběhy, které jste zde zažil(a)? Např. svatba, koncert, aj.

Pohlaví:

- a) žena
- b) muž

Věk:

- a) 15 – 30
- b) 31 – 45
- c) 46 – 60
- d) 61 +

Vzdělání:

- a) ZŠ
- b) SOU
- c) SŠ
- d) VOŠ
- e) VŠ

Status:

- a) student
- b) pracující
- c) rodičovská dovolená
- d) bez zaměstnání
- e) starobní důchod

Místo bydliště

- a) Plzeň
- b) Západočeský kraj
- c) Jiné místo v ČR

Považujete se za člověka:

- a) věřícího, který se hlásí k určité církvi/náboženskému hnutí
- b) věřícího bez náboženské deklaráce (vyšší bytost/moc, amulety, horoskopy, léčitelství, apod.)
- c) nevěřícího

9.2 PŘÍLOHA Č. 3 – FOTOGRAFIE VOŠAHLÍKA

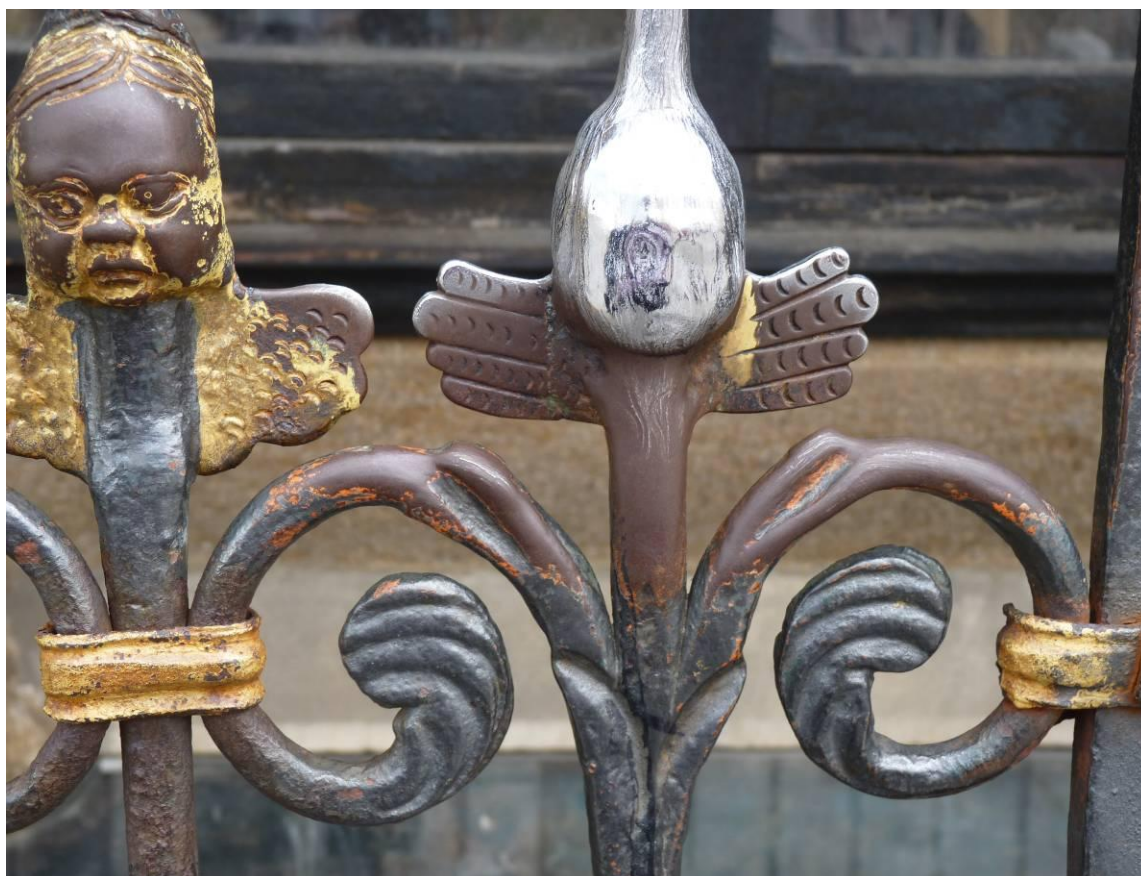

Foto P. Chaloupková Košílková 2011

10 SEZNAM PRACÍ STUDENTA

KOŠLÍKOVÁ, Petra. Magie všedního dne. Na příkladu doteku „vošahlíka“ u chrámu sv. Bartoloměje v Plzni. *Národopisná revue*, 2009, r. 19, č. 2, s. 120-124.

KOŠLÍKOVÁ, Petra. *Lesbické rodičovství v České republice*. Plzeň: FPE KPG ZČU, 2010, nepublikovaná diplomová práce.

KOŠLÍKOVÁ, Petra. *Možné zdroje financování inkluzivního vzdělávání*. In Růžičková, R. *Publikace o inkluzivním vzdělávání*. Praha: Raabe, předpoklad tisku podzim 2013.

PIORECKÝ, Viktor (ed.). *Rozvoj spolupráce s dalšími aktéry v místní vzdělávací síti*. Praha: NÚV, 2012, 43 s.

Recenze:

JONES, Martin. *Feast. Why Humans Share Food?* Oxford: Oxford University Press, 2007, 364 s. – *Národopisná revue*, 2009, r. 19., č. 3, s. 211-212.

KOLÁŘOVÁ, Marta. *Protest proti globalizaci. Gender a feministická kritika*. Praha: SLON, 2009, 253 s. – *AntropoWebzin*, 2010, nepublikováno.